WERNER SÖDERHJELM

STUDIER I FRANSK BERÄTTARKONST
I. NOVELLENS ANOR

HELSINGFORS
LILIUS & HERTZBERG

Af samma författare har på vårt förlag tidigare utkommit:

ITALIENSK RENÄSSANS (i förening med Torsten Söderhjelm) 10: 50
TVÅ FÖREDRAG OM GOETHE .... 3: —

WERNER SÖDERHJELM

STUDIER I FRANSK BERÄTTARKONST

I. NOVELLENS ANOR

HELSINGFORS
LILIUS & HERTZBERG.

HELSINGFORS
AKTIEBOLAGET LILIUS & HERTZBERG
1910.

INNEHÅLL:

Denna bok utgör en i vissa delar rätt väsentlig omarbetning af mitt tidigare på franska utkomna arbete La Nouvelle française au XV:e siècle *(Paris, Champion, 1910). För bibliografin och behandlingen af en del detaljfrågor, hvilka icke ansetts lämpliga att upptagas här, hänvisas den intresserade till nämnda publikation.*

En följande del är afsedd att behandla sextonde århundradets berättare, från Margareta af Navarra till Rabelais.

Allt intill senaste tider har det varit tradition att förlägga den franska renässansens begynnelse till sekelskiftet mellan fjorton- och femtonhundratalen samt intimt förknippa dess begrepp med den italienska renässansens. Denna rörelse, säger man, kom till Frankrike med Karl VIII:s från Italien återvändande härar: de hade genomtågat hela landet, från Piemont och ända till Neapel, de hade sett allt och tjusats af allt hvad det bjöd i konst, och i konungens följe strömmade arkitekter, målare och skulptörer till Frankrike. Denna uppfattning hvilar på en fantasi. Hvad Karl i själfva verket förde med sig från Italien var en hop skräddare, snickare och parfymörer, visserligen också några murare, målare och skulptörer samt trädgårdsmästare, men af alla dessa hafva blott de sistnämnda lämnat varaktiga spår efter sig. Med afseende å slottsarkitekturen, som vanligen citeras, kan man icke med säkerhet säga hvad som t. ex. i Amboise byggts efter det italienska

fälttåget, hvad före detsamma, hvad af Karl och hvad af hans efterträdare Ludvig XII. Men för öfrigt är det förvånansvärdt, hvilket ringa intryck Italien gjort på dessa galliska skaror. Skildrare och ögonvittnen hafva knappast annat att omtala än fester, endast i förbigående anmärkes stundom förekomsten af någon i ögonen fallande byggnad, såsom Certosan i Pavia. Karl själf frapperas i Florens mest af lejonen i ett menageri; i Rom frapperas han af intet, ehuru han har till ciceron påfvens egen ceremonimästare, Burchard; i Neapel uttalar han däremot sin förtjusning öfver trädgårdsanläggningar och takmålningar.

Nej, det var nog icke plötsligt och i soldaternas ränslar, som renässansen gjorde sitt intåg i Frankrike. Från Italien kom den längs många vägar och på många sätt; men den låg också i luften, och många dess yttringar kunna knappast ställas i samband med något direkt inflytande utifrån. I konsthistorien har man, särskildt genom nyare studier i den slutande medeltidens och fjortonhundratalets konst, frigjort sig från det ofvan antydda traditionella betraktelsesättet, men i litteratur- och den allmänna kulturhistorien härskar det ännu tämligen obrutet. Detta kommer sig förnämligast af att man gifvit ordet renässans den inskränkta betydelsen af pånyttfödelse, åvägabragt genom beröringen med antika och italienska mönster. Tagen i denna mening, är den franska renässansen otvifvelaktigt en produkt af femtonhundratalet, med någon enda förelöpare af tidigare datum. Men tolkar man begreppet för Frankrikes vidkommande på samma sätt som för Italiens, fattar man renässansen såsom en parallell-rörelse till hu-

manismen, med hvilket namn det egentliga antikinflytandet betecknas, så blir detta begrepp dock någonting annat. Det blir likabetydande med genombrottet af en ny tid, hvilken i motsats mot den föregående fylles af tjusning öfver verkligheten, det blir lifvets seger öfver den abstrakta teorin, iakttagelsens öfver spekulationen, individualitetens öfver den allmänna konventionen, det blir, med ett ord sagdt, realismen, som gör sitt inträde i litteratur och konst. Medelpunkten för såväl den bildande som den litterära konstens framställning blir människan, icke mer som ett redskap i mystiska makters hand eller endast som ett käril för religiösa passioners svall, utan som ett med alla sinnen kännande och lefvande väsen. Vill man se, hvilken skillnad det är mellan den medeltida religiösa subjektivismen och renässansens själfbetraktelse, må man blott jämföra två sådana alster som kyrkofadern Augustini bekännelser och François Villons dikter!

Denne skald, som i sin subjektiva hänsynslöshet, sin känslas djup, sin geniala förmåga att stämpla de mest enkla och naturliga utgjutelser med konstens märke, sin pittoreska och fullständigt konventionsfria stil är en af de största lyriker i världslitteraturen, är också den, som i renässansens gryning lägger grunden till modern diktning i Frankrike. Han är ju fullkomligt själfständig och har ingenting lärt af italiensk poesi, där någonting liknande fåfängt får sökas. Men också den diktart, som framför allt anses hafva sin rot i Italien och framför allt utmärker öfvergången till och representerar verklighetsdiktningen i alla länders litteratur, den, som i Italien tager ett så ly-

sande uppsving redan i medlet af fjortonde århundradet genom 'Decamerone', aflägger i Frankrike produkter, hvilka förkunna en omhvälfning, redan åtskilliga år innan den italienska novellistiken där första gången imiteras. Ja, man har gått så långt, att man daterat renässansen i den franska litteraturen allt från »sångfabeln» om Aucassin och Nicolette, författad på gränsen mellan tolfte och trettonde århundradena, just emedan där för första gången ett omedelbart naturtroget och på samma gång konstnärligt verkningsfullt uttryck bryter fram, och den naiva poesi som omhvälfver dikten förenar sig med en skarp och omedelbar iakttagelseförmåga. Men denna dikt innehåller ännu alltför många element af traditionellt romantiskt slag för att gälla som annat än ett ensamt och aflägset förebud. På samma sätt, men af annan orsak, kunna icke heller de små berättelser, som i den franska medeltidslitteraturen gå under namnet fableau, anses tillhöra renässanslitteraturen. På några få undantag när äro de nämligen föga mer än anekdoter, omsatta i rim och meter, mestadels, ehuru icke alltid, af ett mycket indecent innehåll och nedskrifna utan något slags litterär talang, hvilket emellertid icke hindrar, att i dem ofta en kärna funnits, som under skickliga händer, Boccaccios och andras, afgifvit några intressanta skott på den verkliga novellistikens träd, liksom icke heller, att många drag i fableauerna förtjäna att antecknas såsom väl iakttagna och skickligt återgifna. Härom längre fram mera.

Dessa berättelser lära oss emellertid, att realismen ensam icke är tillräcklig att fylla betingelserna för en litte-

rärt-konstnärlig verklighetsskildring. Denna fordrar icke blott ett antecknande af det enskilda fallet, utan också, att detta genom framställningen verkar såsom typiskt och innehållande en lifssanning, att det icke blir det tillfälliga, utan det väsentliga i företeelserna, som ytterst lösgör sig från bilden och stannar i minnet, att formen icke allenast är en naturlig omklädnad för det berättade, men också röjer den behärskning af instrumentets tekniska resursser, som alltid är ett villkor för konstnärligheten, samt att den är uppenbarelsen af ett utpräglad temperament. Först mycket senare, just i det århundrade hvarom här ofvan varit fråga, uppstår småningom i Frankrike en litteratur, som förenar hos sig dessa kännetecken, om icke heller fullt utvecklade, så dock tydligt skönjbara. Inom lyriken är François Villon ett enstaka exempel, inom dramatiken kan på sin höjd farsen om Advokaten Pathelin föras hit. Det är inom den berättande litteraturen, utvecklingen bäst ger sig tillkänna. Renässansens båda utseenden, om man så får säga, det nationella, spontana, och det lånade, italienska, belysas bäst af denna litteratur. Men den har ännu ett annat intresse, det största för hvar och en, som icke är särskildt angelägen om att blott studera renässansens historia: den visar, huru tidigt alla de egenskaper äro utbildade, hvilka vi äro vana att betrakta såsom karakteristiska för den moderna realistiska novellistiken i Frankrike: den skarpa verklighetsiakttagelsen, den exakta och genomträngande psykologiska analysen, det dramatiska lifvet, det säkra, koncentrerade, träffande uttrycket, samt, där det kommer i fråga, den malitiösa öf-

verlägsenheten, det förträffliga humöret och i formen många typiskt franska grepp, såsom t. ex. förfarandet att verka genom antiteser. Man skall i alla dessa afseenden finna slående öfverensstämmelser mellan det femtonde seklets novellistik och vår tids, och den som i någon mån är verserad i fransk litteraturhistoria, skall tillika kunna intyga, att mellan det tidigaste skedet af novelldiktning, jag menar femtonde och sextonde århundradena, samt det nyaste ligga åtskilliga sträckor, på hvilka dels alls ingen växtlighet i denna litteraturart förekommer, dels en, som i saft och grönska står mycket lägre än den som skjuter upp under renässansen. Med andra ord, förbindningslinjen mellan det älsta och det nyaste framträder såsom alldeles rak.

Nu bör emellertid icke ordet novellistik i denna sammanställning tagas alltför strängt. Visserligen måste, enligt min åsikt, novellen såsom estetisk form skiljas från romanen — huru litet det än i den allmänna terminologin sker och huru svårt det kanske är att genomföra. Skillnaden kan måhända enklast definieras sålunda: medan romanen ger oss en bild af en personlighets, en karaktärs formning och hela utveckling, ger novellen endast en episod ur lifvet, ett moment af karaktären; medan romanen omsveper händelserna, personerna och deras omgifning med ett konstant ljus, hvilket intränger i alla skrefvor, upplyser novellen dem genom plötsliga strålar, hvilka icke nå mer än en alldeles begränsad del af lifvet, men kasta på detta ett ytterst skarpt sken och framhäfva det med slående tydlighet; medan i romanen härskar den episka tonen och denna genre icke ställer för sig några gränser i

afseende å berättelsens omfång, har novellen en helt dramatisk rörelse och en starkt koncentrerad form. Dock, de »romaner», som vi i femtonde seklet ha att göra med, kunna endast delvis taga åt sig dessa kännetecken på arten; de hafva just i de partier, som intressera oss, en fullkomligt novellistisk anstrykning. Slutet af romanen om den lille Jean de Saintré, Antoine de La Sales berömda bok, är intet annat än en episod med fullkomligt novellistisk formning, och just detta slut är det, som ger boken dess hufvudsakliga värde. Likaså är romanen om konung »Jean de Paris» i grund och botten endast skildringen af en episod i hans lif. Af de öfriga arbeten, som här komma att behandlas, är La Sales 'Réconfort' egentligen blott ett moraliskt exempel med grund i verkligheten, men genom den djupa och ensamstående människoskildringen blir det ett novellistiskt konstverk af rang, dessutom unikt genom sitt tragiska allvar. Hvarken 'les Quinze joies de mariage' eller Martial d'Auvergnes 'les Arrêts d'amour' göra anspråk på att uppträda som konstfärdiga noveller; men det första af dessa verk öfverflödar af realistiska och psykologiska situationsteckningar, hvilka därjämte genomströmmas af ett intensivt dramatiskt lif, och det försvarar sin plats som novellistiskt alster bättre än månget, som har en stängare tukt i formen; det andra åter berättar små galanta och amurösa äfventyr, som inrymma talrika novellistiska drag. Såsom föregångare till den egentligen novellkonsten i Frankrike, den som börjar med 'les Cent Nouvelles nouvelles', äro de, i synnerhet det förstnämnda, oskiljaktigt förknippade med denna litteratur.

Men det finnes en annan sida, utom den rent litterära, hvilken gör dessa alster af den börjande renässansens berättarkonst i Frankrike värdefulla och intressanta. De spegla med stor tydlighet det samhälle, inom hvilket de uppstått. Detta samhälle är det borgerliga, som efterträdt riddartidens, det som, småningom utveckladt redan under fjortonde seklet, nu är färdigt med sin omvärdering af alla värden och som bevittnat det tredje ståndets definitiva uppmarsch till högsta höjden af anseende och makt. Litteraturen är, nu som alltid, en reflex af tidsandan. Väl tyckes det, som skulle medeltidens ideal ännu lefva i sinnena, då vi läsa Charles' af Orléans eleganta ballader eller den andre furstlige sångarens, kung Renés af Anjou, försök i trubadurernas poesi; väl slå oss med förvåning de burgundiska krönikörernas skildringar af deras hertigars drömmar om nya korståg mot de otrogna. Men allt detta är blott ekon af försvunna tider. Ingen patriotisk dikt förhärligar den franska nationalitetens kamp mot inkräktarna i det långa engelska kriget; och hvad mera är, Jungfruns af Orléans bedrifter, underbara som någonsin Rolands, hennes uppenbarelse, ensam i alla tiders historia, allt detta har ej förmått bringa strängarna på en enda lyra i skälfvande dallring; först trettio år senare talar Villon i förbigående om »den goda lotringiskan, som engelsmännen brände i Rouen», och först härmed tyckes oss öfver hennes minne gjutas, som Gaston Paris så vackert säger, »en tår ur folkets eget hjärta». Men finnes det något bättre bevis på, att tidens själ hade slutit sig icke blott för de romantiska idealen, men också för den romantiska verkligheten?

Visserligen faller ännu i 'le Petit Jehan de Saintré' en sista stråle af riddartidens glans öfver hjältens lysande personlighet; men på samma gång skildras just här med skarpaste ironi och icke utan bitterhet den reaktion, som uppstått mot chevaleriets ideal: det är en gengångare som för pennan. Ett slags återsken från fiendskapen mot engelsmännen breder sig ock öfver skildringen af den mäktige konung Jean i den andra romanen. Men högst betecknande är det, att denna åter samtidigt innehåller ett oförbehållsamt och gränslöst skryt med det parisiska borgardömet. Också tidigare har det borgerliga, triviala och olyckliga äktenskapliga lifvet varit föremål för litterär behandling; men sällan har den väckt en sådan återklang och ett sådant bifall, som när den nu, liksom i medvetandet af den starka resonnansen, med formlig hänförelse företages i boken med namnet Äktenskapets femton Fröjder. Handgripligast visar sig dock kanske i Martial d'Auvergnes Kärleksdomar afståndet mellan den föregående tidens uppfattning och den, som nu begynner skaffa sig rum. Liksom den subtila och preciösa, till stor del allegoriska kärleksdiktning, som ännu under detta århundrade satte starka afläggare i litteraturen, vilja Kärleksdomarna vara ett slags galanteriets kodex. Men huru är icke allt i dem förflyttadt till en lägre sfär, miljön, personerna, situationerna, språket, och hur har icke hvarje spår af det romantiska skimmer, som ännu omgaf de kärlekskranka hjältarna, hvilka vandrade i blommande trädgårdar och drömde om ljufliga möten, försvunnit för det borgerliga hvardagslifvets realitet! Här markerar i själfva verket realismen sin

seger på det allra mest öfvertygande sätt. Hvad slutligen de Hundra nya Novellerna beträffar, så gifva de ock sitt bidrag till kännedomen om de sociala strömningarna: berättade eller föregifvande sig berättade vid burgunderhertigens hof, visa de i alla fall, att man är mycket långt från de tider, då i de förnäma kretsarna blott berättelser om romantiska hjältedater utgjorde de lediga stundernas entusiasmerande förströelse; de yppa, hvilket behag man i dessa samma kretsar begynt finna i den grofva anekdoten, klädd i en pikant form och där till och med ofta riddare komma till korta mot borgares och bönders list. En ny anda hade trängt in i slotten. Men så var också Ludvig XI den, som personligen gaf tonen åt detta sällskapslif.

Hvad som i det följande närmast skall upptaga oss är emellertid icke en undersökning af denna litteratur i dess förhållande till samhället, utan framför allt dess konstnärliga egenskaper. En någorlunda utförlig innehållsanalys skall ge oss det nödiga underlaget för bedömande af ämnena, sättet att uppfatta dem, deras behandling i afseende å komposition, stil m. m. Ett påpekande af alla dessa enskildheter skall bana vägen för en jämförelse med motsvarande förhållanden i den nyare litteraturen och uppvisa släktskapstecknen såväl i anda som form. Och sålunda skall vinnas ett estetiskt bidrag till kännedomen om den litteraturarts historia, hvilken blifvit betecknad såsom företrädesvis representerande det romanska och i nyare tid det galliska lynnet.

Lyriken är ytterst ett utslag af mediterande sinnelag

och innerlig känsloförd jupning och därför mer egen för de germanska än för de romanska folken. Den berättande litteraturen är ett uttryck för social sammanslutning och behof af meddelelse, egenskaper, som alltid varit kännetecknande för de senare. Och den form af berättarkonst, som kallas novell, har allra omedelbarast uppstått just ur de sociala relationerna. Den är dessutom särskildt egnad att låta många af det romanska temperamentets egenskaper, dess klara bestämdhet, dess sinne för iakttagelsen och för satiren, tiumfera, liksom den ger ett ypperligt tillfälle att utveckla de stilens förtjänster, hvilka förblifvit den romanska (och framför allt den franska) litteraturens ensamma och orubbade egendom och aldrig kunna af andra tillkämpas. En rent estetisk värdesättning af de element, hvilka konstituera den franska novellitteraturen i dess tidigaste skede, är alltså ock ett bidrag till historien om den franska andens konstnärliga manifestationer och medlen för desamma. Hvilket resultatet af en sådan på konstverket själft riktad undersökning än må blifva, så måste dess berättigande och nödvändighet i litteraturen, som i all annan konst, på det bestämdaste häfdas gentemot de mer eller mindre auktoritativa röster, hvilka med patos och under lättfånget bifall förkunna, att estetikens hufvudsakliga uppgift är af moralfilosofisk och icke af estetisk art.

Innan vi gå till betraktelsen af de nämnda litteraturverken, är det nödvändigt att kasta en blick på hvad den franska novellistiken före det femtonde århundradet frambragt.

FÖRSTA KAPITLET

MEDELTIDENS NOVELLISTIK
EN ÖFVERSIKT

Hvarje alster af den litteraturart, åt hvilken man i vidare eller trängre bemärkelse kan ge namnet novell, ikläder sig vid sin första uppenbarelse på franskt tungomål versens dräkt. Lika litet för den korta berättelsen som för den långa romanen har man betraktat prosan såsom en tillräckligt värdig form.

Bland dessa versberättelser kunna genast från början olika grupper skönjas, en del närmande sig den senare anekdotiskt-realistiska novellen, en annan den som efteråt betecknas med namnet 'conte', en tredje åter är en utlöpare af den romantiska epiken, som rörde sig kring ämnen af bretonskt ursprung. Den sistnämnda diktarten, kallad 'lai', har en märklig representant: en kvinna, som benämnes Marie de France, emedan hon var hemma från Frankrike ehuru diktande i England. Denna författarinna har skrifvit en del poetiska berättelser, där trots det romantiska innehållet en framstående talang att ge konturer och

relief åt händelser och personer på ett fördelaktigt sätt afsticker från medeltidens vanliga brist på koncentration Hon har bland annat skrifvit en rörande liten novell om 'le Fraisne', en flicka, som förskjutes af den hon älskar och tvingas att passa upp hans hustru — ett motiv, mycket liknande det som utgör innehållet i Griseldis-sagan och hvilket Boccaccio behandlat i en berömd novell, den sista i hans samling. Men Marie de France gör sin hjältinna vida mänskligare än den store italienske novellistens, hvilken påtager sig rent omänskliga lidanden och en alldeles onaturlig undergifvenhet; hon ger henne en klarare gestaltning och hon begränsar med mycken psykologisk finhet det ödmjuka sinnelag, som tager ödet såsom det kommer, tjänar den älskade i allt som icke öfvergår vanlig mänsklig förmåga och gömmer sin smärta inom sig själf. I andra af sina lais ger Marie de France prof på en anmärkningsvärd förmåga att teckna enstaka situationer och åstadkomma en afrundad komposition. Några andra diktare i hennes genre kunde också citeras för samma egenskaper; men det skulle föra oss för långt att uppehålla oss vid dem.

Det har blifvit sagdt, att all realism i litteraturen, historiskt betraktad, är relativ, emedan gränserna för det möjliga förskjutas allt efter tider och folk. Till en viss grad kan detta vara sannt: flere af laiernas äfventyr ha säkert för samtidens människor tett sig som allt annat än framsprungna ur den sagoskapande fantasins verksamhet, såsom de te sig för oss. Men det finnes dock en realism, som genom alla tider verkar som sådan, likasom mycket af människornas innersta väsen, deras egenskaper

och böjelser, deras vanor, svagheter, laster och dygder förblifvit sig likt genom alla perioder, hvilka mänskligheten genomvandrat. En sådan absolut realism, om jag så får säga, hvilken riktar sig på dylika konstanta faktorer och därmed förbinder en förkärlek för skildring af de omgifvande förhållandena, hur vanliga de än må vara, den möter oss naturligtvis blott sporadiskt i lai-litteraturen. Den har en vida bättre jordmån där, hvarest själfva miljön är det dagliga lifvets och skildringen är inriktad på ämnen, tillhörande detsammas sfär. Sådan novellen i XIV—XVI århundradet utbildade sig i Italien och Frankrike, med hufvudvikten lagd på just dylika ämnen och på framställandet af en situation, dess uppkomst, dess kulmination och dess — oftast komiska, men stundom äfven tragiska — upplösning, sådan förbereddes den icke af lain, utan mycket mer af fableaun. I denna litteraturart finnas ju de nämnda förutsättningarna i mycket hög grad. Icke som skulle det osannolika och underbara vara fjärran från fableauerna, tvärtom, ehuru visserligen underverken som här produceras stå lika långt från sagornas, som afståndet är mellan dessas luftiga féer eller ridderliga dygdemönster och fableauernas fräcka slynor och sinnliga munkar. Men sitt hufvudinnehåll hämta ju dock fableauerna ur förhållanden och konflikter, hvilka verkade på publiken såsom kända och möjliga: man behöfver blott tänka på de otaliga kvinnohistorierna och prästhistorierna, hvilka utan allt tvifvel hade sin motsvarighet i verkligheten, om också icke alltid i samma form, och hvilka efteråt upptogos af så många berättare, just emedan de ej blott voro roande,

utan också hos åhörare och läsare mötte ett på erfarenhet grundadt förstående.

Detta i fråga om stoffen. Därmed äro vi naturligtvis långt ifrån att uppställa dessas behandling såsom något mönster för den senare novellistiken, då den tillgodogjorde sig samma ämnen. Tvärtom: i de allra flesta fall kan man ju säga, att hvarje konstnärlighet är fjärran från dessa skildringar, hvilkas ändamål framför allt var att roa en föga kräsen riddarpublik på bönders, prästers och kvinnors bekostnad. Det öfvervägande flertalet nöjer sig med att i ett vulgärt språk och tämligen dålig vers förtälja mer eller mindre — vanligen mer — oanständiga anekdoter, med afsikten fäst endast vid att verka starkt på sinnena. Man frågar sig visserligen, om icke just det, att berättarena omklädde sina historier i versens form (ty påtagligen cirkulerade de först man och man emellan på vanlig prosa), innebär ett slags sträfvan till konstnärlig formgifning. På sätt och vis kan man härtill svara ja, ity att versformen ju i och för sig betecknar ett högre steg på den konstnärliga rangskalan, än den ursprungliga rudimentära prosa, hvilken historierna först varit iklädda. Men någon afsikt i konstnärligt syfte kan man dock föga underlägga jonglörerna: de följde seden och modet att berätta på vers, det som gjorde sig gällande både i de stora eperna på franska och i några med deras produktion mer besläktade latinska dikter; och sträfvandet att vinna publikens öra kunde endast på detta sätt nå sitt mål.

Det vore, trots allt hvad nu sagts, likväl orätt att förneka några ansatser till berättarkonst hos dessa fableau-

diktare. Redan den för dem alla gemensamma knappa, uttrycksfulla affattningen låter det berättade framstå med skarp tydlighet, och gestalterna erhålla därigenom nog så bestämda konturer. De från verkligheten tagna interiörerna och situationerna ge det hela ofta en lifslefvande åskådlighet; dialogerna med sina vanligen mycket slagfärdiga repliker införa det starka dramatiska elementet, som är en sida af novellens väsen. Men vi finna stundom ännu mer än detta. I den tidigaste kända fableaun, Richeut, möter oss genast en alldeles förträfflig karaktärsskildring: där äro hufvudpersonerna en förfallen kvinna och hennes son, en underklassens don Juan, som — den tidigaste prototyp för denna figur — har allt hvad kvinnotjusaren behöfver af elegans och cynism, böjlighet, fräckhet och hänsynslöshet. En hel värld med sina ruskiga seder framträder i dessa två gestalter, och äfven häruti ansluter sig stycket till så många af en senare tids noveller, ur hvilka bättre än ur någon annan litteratur kan läsas ut hela tidehvarfs och hela folkklassers sätt att uppfatta lifvet, deras intima seder, deras tycken och deras hat. Ett motstycke till denna fableau är den om Auberee, den listiga gamla kopplerskan, i många afseenden den bästa af alla. Den förtjänar — också som exempel — att vi ett ögonblick uppehålla oss vid den.

En rik ung man har icke fått gifta sig med den fattiga flicka han älskar, utan hon giftes bort med en enkling. Den unge mannen vandrar i tankar en dag »under den årstid, då det är varmt som i augusti», utanför hennes hus. På andra sidan gatan sitter i ett fönster en gammal sömmerska,

som inleder ett samtal med honom och får veta hvad honom felar. Hon lofvar ögonblickligen skaffa honom tillfälle att träffa hans hjärtas dam, om han betalar henne femtio livres och det på förhand. När detta skett, ber hon att få låna hans mantel, och med den öfver axlarna beger hon sig till damen, föreger sig behöfva medicin åt sin dotter och ber att få se, om damen har ett lika vackert sofrum som den förra hustrun. På detta sätt kommer hon in i rummet, där hon oförmärkt lämnar den unge mannens mantel på sängen. När maken återvänder till hemmet, finner han plagget, drar genast sina slutsatser samt jagar bort sin hustru. Denna uppfångas af Auberee, som för henne till sig och bereder den olycklige älskaren tillfälle att om natten smyga sig till sin tillbedda, hvilken först blir högst förskräckt, men för att ej väcka grannarna dock håller sig stilla. De frukostera sedan tillsammans, och under den följande natten finner sig damen förträffligt i sitt öde. Men tidigt nästa morgon för Auberee henne till kyrkan, har henne att knäböja framför altaret, omgifven af vaxljus, och befaller henne att icke röra sig, innan hon återvändt. Hon går till maken, berättar att hon sett hustrun i djup bön ligga på golfvet i kyrkan och ger mannen en fruktansvärd läxa för det han låter sin unga sköna gemål på detta sätt ensam gå ut i gryningen. Mannen besinnar sig, störtar till kyrkan och tar hustrun hem. När han senare går ut, träffar han Auberee på gatan, larmande och skrikande och jämrande sig. På mannens fråga förklarar hon sig ha tappat bort en mantel, som hon lofvat reparera för en kund, och när mannen då, ihågkommande sitt fynd,

frågar, om Auberee icke varit i hans hus, berättar hon, att hon varit inne i sängkammaren, där frun kammade sig, och det blir klart, att hon glömt manteln där. Man ser efter, och där sitter i den ännu en synål, som Auberee med ett utmärkt förutseende passat på och stuckit in i den, då hon lämnade den i rummet. Mannen är olycklig och bönfaller sin hustru om tillgift. — Den gamla sömmerskan med sitt visserligen icke invecklade väsen är alldeles fulländadt tecknad, och en i all sin enkelhet förträfflig berättarteknik gör sig äfven annars gällande i denna fableau: kompositionen är till alla delar ypperligt afvägd, bipersonernas ställning till hufvudpersonen synnerligt väl beräknad, de enskilda scenerna, exempelvis Auberees och den unge mannens första möte, Auberees besök hos den unga frun, kärleksmötet mellan de båda älskande och den därpå följande frukosten, fulla af lif i dialogen, i rörelser och attityder.

Den psykologi det här gällt att framställa, är onekligen af ganska robust slag, och många exempel på sammansatt själsanalys erbjuda fableauerna självfallet icke, om ock denna å andra sidan ej är helt och hållet utesluten: man kan någon gång midt i en intrig, hvars beskaffenhet omöjligt låter sig omtala, finna en verkligt fin observation af de inre motiven och rörelserna i tanke- och känslogången. Men, som sagdt, det är undantag, hvilka blott bekräfta regeln. En egenskap däremot, oundviklig för den berättare hvilken vill fånga sina åhörares uppmärksamhet, hafva fableauerna i mycket hög grad: det goda humöret. Visserligen ligger detta alltför ofta endast i anekdotens

cyniska innehåll och pikanta udd, men mången gång brusar det dock fram med en spontan och bullersam lustighet, och alldeles barocka situationer kunna vara gifna med ett orubbligt bibehållande af den allvarliga minen och en låtsad naturlighet, hvilka göra effekten oemotståndlig.

En af de roligaste historier bland dem som kunna refereras — flertalet erbjuda icke denna möjlighet ens i trycksvärtans stumma språk och trots sorgfällig rensning — är den, som skildrar huru Aristoteles, Alexander den stores lärare, faller offer för en ung skönhet. Den kallar sig icke fableau, utan lai, och i själfva verket skiljer den sig i ämnet mycket från de sedvanliga fableauerna; men i behandlingen närmar den sig dem mer än lain.

Alexander har eröfrat Indien och stannat där, förälskad i en tjusande landets dotter. Hans fältherrar gifva sitt missnöje tillkänna, men han hör icke på dem. Hans lärare Aristoteles ingriper slutligen och förehåller honom hans uppförande: »Jag tror, konung, att du mistat din syn; man kan föra dig ut på bete som man för ett djur på fältet, till den grad har du förlorat ditt förnuft, när du låtit en främmande flicka få makt med ditt hjärta. Jag måste uppmana och be dig att öfvergifva ett sådant lefnadssätt, ty det är alldeles vansinnigt». Alexander lofvar undergifvet att lyda sin lärare, och i många dagar håller han sig fjärran från den älskade, dock icke utan att ständigt minnas hennes »blida anlete, hennes panna, klarare än kristall, hennes sköna kropp, hennes ljufliga mun, hennes ljusa hår och hennes hulda väsen.» Slutligen beger han sig en dag till henne, och på hennes oroliga frågor berättar han hvad

krigarena sagt och hur Aristoteles förebrått honom. Hon tar upp handsken med förtjusning. »Jag skall minsann hämnas på er skäggige och bleke magister, säger hon, och om jag bara lefver till i morgon bittida, skall jag visa, hur mycket hans dialektik och grammatik betyda i bredd med mig! Stig bara upp i god tid, herre konung, och ställ er i tornfönstret, så skall ni få se, hur naturen i ett nu jagar på flykten hela gubbens förstånd och lärdom!» Tidigt på morgonen går hon ut i trädgården vid tornets fot, klädd blott i linnet och med en blåstrimmig mantel kastad på axlarna — ty det var en sommardag med värme och len vind och hela trädgården var full af blom och hon frös icke alls. Där gick hon fram, utan gördel och med bara fötter och anletet som lilja och ros, och hon lyfte sin mantel och sjöng en glad visa. Alexander står i tornfönstret och hör och tjusas. Men i ett annat fönster sitter Aristoteles från Athen framför sin väldiga foliant. Han ser flickan sväfva fram och hör henne sjunga, och i hans hjärta smyger sig en känsla, som tvingar honom att slå igen boken. Hvad är det, frågar han sig själf, har jag blifvit galen, som förlorar hela mitt förstånd vid denna enda anblick, jag som är gammal och gråhårig och ful och blek och svartmuskig och mager och sprängd i filosofin som ingen annan — har nu kärleken kommit och strukit öfver allt hvad jag lärt och vet? Medan gubben sålunda oroligt ransakar sig själf, binder flickan en krans af många blommor och virar den kring sitt hufvud och dansar och sjunger, allt medan hon närmar sig fönstret, utan att låtsa som om hon visste af hans närvaro. Och just när hon slutat sången, kommer

hon så nära det låga fönstret, att filosofen, som icke mer kan styra sig, fattar i hennes mantel. »Herregud, hvad är det, ropar hon, hvem är det som rör mig . . . nej, mästare, är det verkligen ni? — Ja visst, säger han, jag är färdig att ge kropp och själ för dig, ljufliga flicka, och ställa lif och heder på spel, så har jag besegrats af naturen och kärleken, att jag icke mer kan vara utan dig! — Det är ju intet illa med det, säger hon; men värre är det, att jag blifvit osams med kungen, och jag vet ej alls, hvem som ställt till det.» — Nå, det lofvar Aristoteles att arrangera, blott hon vill lyssna till honom. Helt visst, hon skall icke säga nej; men hon vill dock be honom om en liten tjänst i förväg: hon har en så förtviflad lust att rida på hans rygg i trädgården, och för att det skall gå lättare, vill hon placera en sadel på honom. Mästaren svarar gladt, att han vill göra allt för henne. Nu har då kärleken, utbrister författaren, gjort ett underverk, ty den har förvandlat den visaste man på jorden till en ridhäst och låter honom på alla fyra krypa längs gräset med en flicka på sin rygg! Men i tornfönstret står konungen och fröjdar sig åt sin lärares tokighet, och flickan kuskar gladeligt fram och kör sin häst ner åt trädgården och jublar öfver sitt företag och sjunger en sång om hur det går, när kärleken tar ledningen. Men Alexander kan icke hålla sig för skratt, och när de komma nära honom, ropar han: »Mästare, hvad i herrans namn är detta? Du har ju blifvit förvandlad till en ridhäst — är du alldeles splittergalen! Häromdagen förbjöd du mig att se henne, och nu har hon bragt dig själf därhän, att du förlorat allt ditt förstånd och låter behandla dig som ett djur»! Aristo-

teles vänder på hufvudet, medan flickan stiger ner från hans rygg, — märk attityden! — och han svarar skamset, att det verkligen var orätt gjordt af honom att söka hämma en sådan makt, för hvilken han nu själf i sin ålderdom blifvit ett ömkligt offer. Han förlåter följaktigen sin elev, denne förlåter flickan att ha drifvit gäck med den gamle lärde, och allt blir som förut.

Man må lägga märke till tendensen i denna historia: den smakar smått af renässans, den förkunnar kärlekens allmakt och den är insprängd med skepsis gentemot alla moralens lärdomar i deras förhållande till naturen. Men den är mycket roligt berättad, full af godmodig humor och lustigt skämtlynne, och gruppen som bildas af den sjungande flickan och den ur sin lektyr vaknande gubben i sommarmorgonen, är en förträfflig tafla — för att nu icke tala om själfva ridten: denna scen ur den ytterst populära dikten har under medeltiden öfverflyttats i den bildande konsten, och mer än en relief på katedralernas murar visar Aristoteles krypande på marken på alla fyra, iklädd sin långa filosofmantel och riden af den öfvermodiga unga flickan, som i handen svänger en piske.

Hvilket är nu fableauernas inflytande på den senare novellitteraturen? Frågan är i afseende å ämnena icke svår att besvara: i rikligt mått anträffas dessa ämnen hos Boccaccio och senare författare. Men det är icke sagdt, att själfva den form de erhållit i fableauerna, varit bekant. I och med midten af fjortonde seklet, alltså just vid den tid då Boccaccio publicerade sina noveller, upphörde fableaudiktningen fullständigt. Det måste antagas, att dess alster

då råkade ur kurs. För det allra mesta hade de fortplantats på muntlig väg: man skulle annars icke förstå den omständighet, att en under mer än ett sekel så utomordentligt uppburen litteraturart icke är förbunden med en starkare skriftlig tradition; i själfva verket är nämligen antalet af fableauhandskrifter öfverraskande ringa. De som i senare tid känt fableauernas innehåll, hafva därför sannolikt gjort denna bekantskap på muntlig väg. Hvad som då funnits kvar af utarbetade detaljer, sådana vi här genom ett par exempel lärt känna dem, är mycket svårt att säga. Man är därför tvungen att såsom allmän regel uttala, det fableauerna företrädesvis genom sina stoff utöfvat inflytande på den senare litteraturen; men man kan tillägga, att om de varit bekanta, de kunnat bibringa senare bearbetare också ett och annat drag af lyckad observation, af kraftig och koncentrerad framställning samt utmärkt berättarlynne.

Långt från fableaun ligger en berättelse, hvilken ännu på tal om dessa kortare episka alster i bunden form måste nämnas. Det är en liten versroman, innehållande många spår af den traditionella medeltida kärleksepiken, kanske mest besläktad med tonen i lai-litteraturen, men på samma gång bringande ett nytt och förträffligt bidrag till behandlingen af kvinnans psykologi i denna tidigare novellistik.

En ung riddare vid hertigens af Burgund hof älskar hertigens nièce, kastellanfrun af Vergi, och är af henne älskad tillbaka. De träffas understundom om kvällarna, när hon är ensam, och då ger hon honom bud med sin lilla

hund, som hon dresserat att komma och hämta honom, där han väntar. Men hertigens gemål intages af den unge mannen och gör honom en kärleksförklaring, hvilken han bestämdt afvisar. Förtörnad svär hertiginnan att hämnas. Om natten meddelar hon sin man, att den unge riddaren, hittills hertigens käraste tjänare och kamrat, illa lönar hans vänskap, i det han står efter hennes gunst och ära. Hertigen tar sin vän i förhör, visserligen utan att betvifla sanningen af hustruns angifvelse. Förgäfves söker riddaren öfvertyga honom om sin oskuld. Slutligen säger dock hertigen, att om riddaren vill meddela honom att han älskar en annan dam samt ge honom bevis därpå, så skall han tro honom. Han lofvar tillika att för ingen lefvande röja riddarens hemlighet. Denne berättar då, efter mycken tvekan, om sitt förhållande till hertigens nièce, och för säkerhets skull tar han hertigen med sig till ett möte samma afton, hvarvid denne får se icke blott den lilla hunden komma med budskapet, utan också frun af Vergi mottaga sin älskare med de mest otvetydiga bevis på ömhet. Han väntar tills riddaren återvänder, och han ser hur damen följer honom till dörren och hur där afsked tages med många kyssar och suckar och tårar, och han hör också hur de nämna timmen, då de skola mötas nästa gång. »Därpå gick riddaren och damen drog igen dörren. Men så länge hon kunde se honom, följde hon honom med sina vackra ögon, eftersom hon icke kunde göra bättre.» När hertigen upphinner sin vän, omfamnar han honom och säger att han alltid skall älska honom, ty han har sett att hvart ord han sagt varit sanning. »Herre, svarar riddaren, jag

tackar er. Men för Guds skull ber och bönfaller jag er, att ni icke må yppa denna hemlighet. Ty jag skulle förlora min kärlek och min glädje och min ro, ja jag skulle helt visst vara dödens, om jag finge veta att någon annan än ni kände den. — Tala icke vidare om det, svarar hertigen, vet, att allting skall bli så väl bevaradt, att icke ett ord därom skall yttras af mig». — Vid taffeln efter hemkomsten visar hertigen sin vän den största uppmärksamhet. Men hertiginnan, som ser detta, förtrytes och stiger upp från bordet innan måltiden är slutad samt lägger sig till sängs, föregifvande att hon är sjuk. Och när hertigen ätit och tvättat sina händer, går han till henne och befaller att hvar och en må lämna rummet, och frågar henne så hvad henne felar. Aldrig kunde hon tänka sig, svarar hustrun, att han skulle vara till den grad blottad på förnuft och takt, att han visade mer sympati än någonsin för den man, som kränkt och skämt ut henne. »Min söta vän, genmäler hertigen, vet, att jag aldrig skall tro, att det händt som ni talat om för mig, ty jag har mycket väl reda på, att han är alldeles fri från hvarje tanke på sådant. Men fråga mig icke mer härom». Därmed går han; men hertiginnan rufvar öfver en list, ty hon kommer icke att ge sig någon ro, innan hon får veta allt. Och hon väntar till kvällen, ty hon vet väl, att aldrig kan hon vinna sitt mål så lätt, som när hon har hertigen bredvid sig i sin omfamning. När kvällen kommer och de gått till sängs och hertigen vill kyssa henne, drar hon sig till andra sidan af bädden — märk detta motiv, som vi skola återfinna i femtonde seklets misogynlitteratur! — och beklagar sig att han alls icke håller

af henne, utan alltid blott låtsat kärlek till henne. Och när hertigen frågar hvad hon menar, säger hon att han gjort henne till lögnerska och att han dessutom döljer för henne sina tankar och hvad han vet i en sak, som dock rör hennes heder. Aldrig skall hon mer kunna lita på honom och aldrig skall hon kunna älska honom såsom hon gjort det. Och hon börjar bittert gråta och sucka och »anstränger sig mer än hon kan». Hertigen har medömkan med henne och säger: »Min kära syster, för intet i världen ville jag göra dig ondt, men detta kan jag icke tala om utan att begå det nedrigaste skurkstreck». Men hon framhärdar i att klaga öfver hans brist på förtroende för henne, hon, som ännu aldrig dolt någonting för honom, och hon faller på nytt i gråt. Hertigen är besegrad: han omfamnar och kysser henne och lofvar omtala allt för henne, om hon icke för någon människa i världen förråder det, ty i samma ögonblick hon gör det, skall hon vara dödens. Och så berättar han allt för henne i minsta detalj, hundens budskap och afskedet och allt. Hennes förtrytelse att ha blifvit tillbakasatt för en dam af lägre rang är gränslös, men hon låtsar intet märka. Hon lofvar blott att aldrig omtala det; bryter hon sitt löfte, må hon bli hängd i ett träd. Men inom sig rufvar hon öfver tillfälle att tala med hertigens nièce och förödmjuka henne. Detta erbjuder sig icke förrän vid pingsthögtiden, då hertigen ställer till en stor fest. När hertiginnan samlar damerna i sitt rum på det de må klä sig för dansen, säger hon till sin unga fränka: »Du må göra dig mycket vacker, du som har en så bra och skön älskare». Den unga kastellanfrun svarar mycket stillfärdigt: »Jag

förstår icke hvad ni säger, min fru, ty jag har ingen lust att ha någon vän, som icke håller på min heder och min mans. — Det kan jag godt förstå, svarar hertiginnan, men du är en slug liten fru, och förträffligt har du lyckats dressera din hund». De andra damerna höra det, men förstå ingenting och gå med sin härskarinna till dansen. Frun af Vergi blir ensam kvar, blek och darrande och med hjärtat fylldt af sorg. Hon smyger sig in i ett litet rum bakom hertiginnans, och där ligger en kammartärna vid foten af en bädd, men hon märker henne icke. Hon kastar sig på bädden och brister ut i klagan, och i en lång monolog ger hon luft åt sin besvikenhet öfver vännen, som förrådt henne och älskat en annan på samma gång han gett henne sin kärlek — ty annorlunda kan det ju icke hänga ihop! »Gode Gud! Så mycket har jag älskat honom, att ingen kan älska en annan mer. Icke en timma under dagen eller natten kunde jag tänka på annat. Ty han var min glädje och min fröjd, min lust och min hugnad, min tröst och mitt stöd. Hur det hugsvalade mig att tänka på honom, när jag icke såg honom! Ack, min vän, hur har detta kunnat tillgå? Hvad har kunnat ske, som gjort att du vändt din kärlek i falskhet? Jag inbillade mig, och Gud hade ingifvit mig det, att du var mig mera trogen än Tristan var trogen Iseut. Jag älskade hälften af dig, må Gud ha förbarmande med mig, mer än jag älskade hela mitt eget jag . . . Ack, käraste min vän! Hvem hade kunnat tro, att han skulle göra mig ondt, han som som alltid sade, när han var med mig, att jag var hans hustru både till kropp och till själ? Och så ljufligt sade han det, att jag verkligen

trodde honom ... och jag trodde att han skulle bli min vän så länge lifvet varade, ty väl visste jag i mitt hjärta, att om han skulle dö före mig, så skulle jag icke kunna lefva lång tid efteråt, så mycket älskade jag honom. Och nu har jag ingen glädje mer af lifvet, och jag ber till Gud att han må sända mig döden och att han må ha förbarmande med min själ, så visst som jag troget älskat den som nu gjort mig sorg, och att Han må förläna heder och lycka åt den som bedragit mig och utlämnat mig åt döden. Och jag förlåter honom. Döden synes mig ljuflig när den kommer från honom, och när jag minnes hans kärlek, är det mig icke tungt att dö för honom.» Därpå sade hon intet annat än: »Ljufve vän, jag anbefaller dig i Guds beskydd», och vid dessa ord brast hennes hjärta och hennes anlete förlorade all sin färg.

Emellertid förvånade sig riddaren, som gladdes åt dansen, att icke hans väninna var där, och han frågade hertigen därom. Hertigen hade icke råkat märka det; men de gingo tillsamman och sökte henne i hertiginnans rum; när hon icke fanns där, bad hertigen riddaren att gå i det inre rummet — han ville själf icke störa deras sammanträffande. Då fann riddaren sin dam liggande utsträckt på bädden och ville icke tro sina ögon. Men tärnan, som legat vid bäddens fot, omtalade att damen klagat öfver sin väns otrohet och berättade också, att hertiginnan retat henne för en liten hunds skull. Riddaren brister ut i jämmerrop öfver att han förrådt sin älskade; han drager sitt svärd och dör vid hennes sida. Tärnan rusar förskräckt ut i salen, men möter hertigen och förtäljer honom allt.

Denne går in i dödsrummet, drager svärdet ur riddarens hjärta, återvänder till salen och slår hertiginnan i hufvudet med det blanka svärdet, så hon faller död ner för hans fötter. Därpå berättar han för de närvarande allt som skett, från början till slut. Han låter begrafva de älskande tillsammans och hertiginnan på en annan plats. Men från denna stund var han så sorgsen, att man aldrig såg honom skratta. Slutligen tog han korset och blef tempelherre borta i det förlofvade landet.

Denna sorgliga historia om kärlek, svartsjuka, gemen kvinnohämnd och tragisk död har stora och märkliga förtjänster i utförandet. Den ger handlingen — för hvilken man sökt påvisa en historisk grund — i ett mycket enkelt och naturligt språk, alldeles fritt från den besläktade litteraturens typiska vändningar. De fyra handlande personernas olika karaktärer, deras känslor och deras motiv framställas med en finhet i nyanseringen, som, om den vore beräknad, skulle tyda på ett mycket utveckladt sinne för konsten att skildra människor. Den älskande unga kvinnan, som dör af sorg, representerar ett fragment af mycket vacker kvinnopsykologi. Kompositionen har icke tillåtit ett närmare studium af henne; men i den långa monologen före sin död ger hon sin lidelse och sin smärta det mest gripande uttryck. Vida fullständigare är teckningen af hennes rival, hertiginnan, en helgjuten och slutförd typ med starka individuella drag. Vi skola i den tid, som närmast intresserar oss, möta figurer, som starkt påminna om henne, ehuru de äro gripna ännu mer ur lifvets midt. Men visserligen ha vi redan i denna gestalt, som står ensam i hela

sitt tidehvarfs diktning, inkarnationen af en kvinnas låga, hämndlystna svartsjuka, vuxen ur den aldrig förlåtna kränkning, hon tillfogats genom att hennes erbjudna kärlek försmåtts — väl den största en kvinna kan erfara — liksom vi ha en trogen bild af de medel hon kan finna på för att få sin vilja fram och den utstuderade elakhet, med hvilken hon krossar sin rival. Man har haft rätt då man sagt, att dessa intima kvinnoporträtt fullt kunna ställas vid sidan af modern psykologi i samma genre, och 'la Chastelaine de Vergi' intar i själfva verket i detta afseende ingalunda den sista platsen bland föregångarna till en nyare tids novellistik.

Här må endast i förbigående nämnas en art af berättelser, hvilka, om de ock till följd af sina mycket omtyckta ämnen spelat en stor roll i den tidigare novellitteraturen, likväl icke haft någon betydelse för densammas artistiska utveckling. Jag menar de bearbetningar, först på vers och sedan på prosa, som på franska företagits af anekdoter och historier härstammande från orienten och i latinsk form utbredda kring hela Europa genom samlingar sådana som 'Boken om de sju vise männen' och 'Disciplina Clericalis' af Petrus Alfonsi. De hafva ett rent praktiskt moraliskt ändamål och egna ingen omsorg åt utarbetandet af karaktärerna eller framställningen af handlingens detaljer. Man kan på sin höjd fråga sig, om de varit af någon betydelse för utbredningen af den i och med trettonde århundradet allt mer använda prosaiska formen. Helt säkert hafva de, liksom andra latinska historier på prosa, af hvilka det fanns en mängd, kunnat vänja publi-

ken vid denna form; men det måste likväl märkas, att fastän originalen voro på prosa, de första bearbetningarna på franska likväl gjordes på vers. Det är egentligen andra skäl, som småningom banat väg för prosan. Den hade med trettonde seklet trängt in i romandiktningen — eller rättare sagdt, man hade begynt omlägga de gamla versromanerna i prosa. Det är också möjligt att, såsom man framhållit, prosakrönikornas exempel verkade: man vande sig att i denna form se reella fakta framställda och man ville ge sina berättelser större trovärdighet genom att i formen ansluta dem till historieskrifningen. Säkert sammanhängde detta med många faktorer, som begynt göra sig gällande i lifvet: sinnet för verkligheten hade utvecklats, lektyren trädde i stället för åhörandet, man började tröttna på versen och såg i prosan det naturliga uttrycket för berättelsen liksom den adekvata formen för litterär omklädnad af händelser ur lifvet. Detta hänför sig också till novellen. Från XIII—XIV seklet finnas visserligen ett par prosabearbetningar af tidigare versnoveller, men de få originalen från denna tid äro direkt nedskrifna i obunden form.

Vi hafva i behåll ett litterärt dokument, i hvilket öfvergången från vers till prosa försiggår så att säga under våra ögon. Det är den berömda »sångfabeln» om Aucassin och Nicolette, redan här ofvan nämnd, pärlan af medeltidens berättande poesi i Frankrike. Innehållet är föga originellt: en förnäm yngling, som älskar en flicka af ringare stånd och trots sin faders motstånd slutligen får henne; äfventyr af alla möjliga slag, rymningar, irrfärder till

exotiska länder, förklädnader o. s. v., med ett ord, hela den romantiska kärleksnovellens apparat, men med alldeles öfverraskande realistiska innovationer; därjämte allt det yttre betraktadt som en mer eller mindre oviktig ram. Intet särskildt studium egnadt psykologin, hvilket faller af sig själft, emedan det bara är en känsla och en tankegång som behärskar de två hufvudpersonerna; men denna känsla i stället framställd med en betagande poesi, en friskhet, som icke ens Aucassins ymniga tårar förmå utplåna, en öfverlägsenhet, som gör att sentimentaliteten fullständigt fördunstar och som till och med stundom vänder sig i lätt ironi.

Utan nyansering äro de två ungas gestalter för öfrigt ingalunda: Aucassin har en viss brysk öppenhet, ett gåpå, en envis ihärdighet i att göra sig och sin känsla gällande, och häremot framträder Nicolettes blida jungfrulighet blott så mycket bättre. Dessa hans egenskaper taga sig uttryck redan i början af dikten. Han går till vicegrefven, Nicolettes fosterfar, och frågar hvart denne gjort af med flickan — hon har på Aucassins faders uppmaning stängts inne. Grefven ber honom icke bekymra sig om det, ej heller vidare tänka på flickan; gifter han sig med en okänd sådan som hon, hvilken köpts från saracenerna, kommer han säkert icke till paradiset när han dör. Hvad har jag i paradiset att göra, svarar Aucassin; jag frågar icke efter paradiset, utan bara efter Nicolette, min ljufva vän, som jag älskar så högt. Ty till paradiset kommer blott sådant folk, som jag skall säga er. Dit komma blott gamla präster och lama och krymplingar, hvilka dag och natt ligga framför altarena och i kryptorna, och sådana

som äro klädda i slitna kappor och gamla trasor och gå barfota och barbenta och som dö af hunger och törst och köld och illabefinnande. Det är de som komma till paradiset, och med dem har jag intet att skaffa. Men till helvetet vill jag komma; ty till helvetet komma de goda prästerna och de tappra riddarena, som dött i torneringar och lysande krig, och de raska svennerna och de fria männen. Med dem vill jag gå. Och dit komma de sköna och förnäma damerna, som hafva två eller tre goda vänner, i sällskap med dessa, och dit kommer guldet och silfret och brokigt pälsverk och grått, och dit komma harpspelare och jonglörer och världens kungar. Med dem vill jag gå, men jag vill taga Nicolette, min ljufvaste vän, med mig». — Denna trosbekännelse förefaller ju högst öfverraskande i en väluppfostrad medeltida ynglings mun; och i självfva verket har författaren gifvit den sedvanliga uppfattningen ett starkt slag i ansiktet. Men framställningen af paradiset och helvetet i förhållande till de lockelser de erbjuda för umgänget, är icke originell: man har påvisat en liknande tradition i Italien, ehuru den uppträder i litteraturen först omkring ett halft århundrade senare. Dock, det hindrar icke, att greppet är djärft och självständigt, och det ger genast från början en färg åt Aucassins sätt att tänka och tala, hvilken sedan allt igenom är bibehållen, om också icke i lika stark valör.

När Aucassins fader förebrår denne, att han blott sitter och hänger sig åt veklig kärlekssorg, medan fienden står utanför murarna, förklarar sig sonen beredd att tåga ut, om han, när bataljen är förbi, får träffa Nicolette så

mycket, att han kan säga henne två, tre ord och kyssa henne en enda gång. Fadern lofvar det. Aucassin drar ut, tar den fientlige chefen, grefven af Valence, till fånga och leder honom vid hjälmens nässtycke till fadern. Denne berömmer hans tapperhet: dylika saker borde han göra och icke sträfva efter sådant, som är ren galenskap. »Far, säger Aucassin, håll inne med era predikningar och uppfyll ert löfte!» Fadern låtsar ingenting minnas, och när sonen upprepar öfverenskommelsen, förklarar fadern, att slika löften tänker han ingalunda hålla, utan om Nicolette vore där, skulle han låta bränna henne. »Är det ert sista ord? frågar Aucassin. — Ja visst, så sannt mig Gud hjälpe. — I sanning, det gör mig mycket ondt, att en man af er ålder ljuger» — hvarpå han vänder sig till grefven af Valence och uppmanar honom att lofva, att aldrig låta ett tillfälle gå förloradt att skada Aucassins far. Grefven ber honom icke drifva gäck, utan fastställa villkoren för utlösning, men Aucassin försäkrar, att om han icke ger det begärda löftet, hans hufvud ögonblickligen skall flyga af hans axlar. Förfärad samtycker grefven, och Aucassin släpper honom fri. — Det är denna självmedvetenhet, denna öppenhet och säkerhet, som göra Aucassins person så tilldragande. Huru lätt tillgänglig för känslointryck han än är, bevarar han dock äfven i sitt förhållande till Nicolette en viss manlig stolthet, som låter honom bland annat säga, att »kvinnans kärlek sitter i hennes öga och hennes bröstvårta och hennes tå, men mannens sitter i hjärtat och kan icke fås ut därifrån» — en definition, som måhända kan tåla någon motsägelse. Hans språk är alltid litet kärft

och häftigt, äfven när han skall säga henne de ömmaste saker. Då hon vill resa till ett fjärran land, förutser han, att hon skall bli tagen af någon annan och säger: »Och har du en gång legat i en annan mans bädd, så tro aldrig, att jag väntar tills jag hittar en knif, som jag kan stöta i mitt hjärta. Nej minsann, så länge väntar jag icke, utan jag skall störta mig mot första mur af gråsten och slå mitt hufvud så hårdt mot den, att ögonen flyga ur det och hjärnan sprutar i luften». — På ett för honom alldeles egendomligt sätt och fullt uppnående den afsedda verkan understryker författaren här, liksom i de ofvan citerade scenerna, Aucassins starka känsla för den älskade.

Helt och hållet i konsekvens med Aucassins lynne är det ock, när han kommer till konungen af Torelore och finner denne liggande i barnsäng, medan hans drottning är ute och för krig, samt då tar en käpp och drifver kungen ur bädden, förargad öfver att man vill inbilla honom, att någonstädes en dylik naturens förvända ordning skulle existera. Episoden, som grundar sig på en vidt utbredd folkföreställning, har synbarligen insatts såsom ett alldeles speciellt bidrag till publikens roande. Af större betydelse är ett annat möte, som Aucassin har, då han är ute och söker sin Nicolette. Gråtande drar han genom en skog, då han möter en underlig företeelse, en högväxt man af ovanlig och förskräcklig fulhet, med svart stripigt hår och väldig, platt näsa med vida näsborrar och tjocka läppar rödare än rått kött och byxor af oxläder och en väldig klubba i handen. De växla hälsningar och Aucassin frågar hvad mannen gör i skogen. »Hvad angår det er? svarar

denne. Men hvad går ni och gråter för? Skulle jag vara en så rik man som ni, finge intet i världen mig att gråta.» Aucassin berättar att han förlorat en hvit jakthund, den vackraste som finnes, och att det är därför han gråter. Mannen skymfar honom i starka ordalag för det han fäller tårar för en stinkande hunds skull. »Men jag, tillägger han, jag skulle ha orsak att gråta och klaga. — För hvad då? broder? frågar Aucassin. — Jag skall säga er det. Jag körde plogen för en rik bonde, och den var förspänd med fyra oxar. För tre dagar sedan hade jag olyckan att förlora den bästa af oxarna, Roget, och nu går jag och söker honom och har icke ätit och druckit på tre dagar och vågar icke gå till staden, ty man skulle kasta mig i fängelse; jag har intet att betala med, jag äger intet annat än hvad jag bär på min kropp. Och jag har en stackars gammal mor, som icke ägde annat än en madrass, och den har man tagit bort under ryggen på henne, och det gör mig mer ondt om henne än om mig själf. Ty pengarna komma och gå; om jag nu icke har någonting, så förtjänar jag en annan gång och kan betala oxen, men för den skull fällde jag dock icke en tår.» Aucassin tiger, ber att få veta hvad oxen kostat och ger mannen pengarna.

Man frågar sig, hvilken afsikten varit med införandet af denna gestalt och med denna scen. Har det varit meningen att i kontrasten mellan den rike ynglingen, hvilken gråter för sin flicka, eller, som han säger, för sin hund, och den fattige drängen, som i tre dagar varit utan föda emedan han sökt sin herres oxe och icke vet hur han skall ersätta den, har det varit meningen att i denna ytterst

verkningsfult skildrade kontrast inlägga en social tendens? Man kan naturligtvis icke undgå att i drängen se en representant för hela det lägre folket, en realitetens motsats mot den rikes inbillade lidanden och betydelselösa sorger. Men det vore kanske att gå för långt, om man ville tillskrifva författaren en sådan medveten afsikt. Hans mål har väl knappast varit annat än att finna på någonting, som vore egnadt att öfvertygande trösta hans stackars hjälte. Men den omständigheten, att han just valt en sådan typ och det högst uttrycksfulla samtalet mellan de båda vänder dock med makt uppmärksamheten på en social motsats, som ingalunda är främmande för medeltidslitteraturen — ty de högre klasserna och bonden äro ofta ställda ansikte mot ansikte — men som aldrig annorstädes behandlas på detta så att säga rent moderna sätt. Denna högst öfverraskande individ får dessutom ett alldeles särskildt tillskott till sin karaktäristik genom hänvisningen till den fattiga modern, hvars enda ägodel, hennes madrass, man beröfvat henne; själf är han en filosof, som vet att det jordiska goda är förgängligt, men han har det ondt för den gamla gummans skull. Detta motiv är behandladt utan minsta sentimentalitet, blott som en antydan i förbigående af den enkle och rättframme mannen; men det verkar därigenom så mycket starkare.

Jag har uppehållit mig vid särskilda karaktäristiska episoder i dikten; något af dess egenart har kanske redan framlyst. Men den som icke känner Aucassin och Nicolette — jag påminner om Hugo von Feilitzens vackra försvenskning, Wilhelm Hertz' oöfverträffliga tyska bear-

betning i 'Spielmannsbuch' och Michauts omarbetning till nyfranska med Bédiers fina inledning — har icke fått någon riktig föreställning om diktens egendomliga blandning af den skäraste poesi och den sannaste verklighet. Aldrig går dock denna realism öfver den säkra smakens gräns, och aldrig har den, som fableauernas, sitt mål i sig själf. Detta röjer den utmärkta artisten. Men hans konstnärliga egenskaper äro äfven annars på ett förvånande sätt utvecklade, och framför allt just den öfverlägsna behärskning, med hvilken han förstår bevara måtta och proportioner. Aldrig förlorar tonen sin diskreta klang, trots de burleska öfverdrifterna, aldrig det goda humöret sin spirituella udd eller språket sin naiva grace — för resten utmärkt väl hopgående med dess innehållsrika uttrycksfullhet —, aldrig kompositionen sitt mål: endast i slutet tröttnar författaren, låter sig föras bort af den romantiska traditionen och gör en alldeles konventionell upplösning. — Såsom man af hvarje öfverlägset skrifven berättelse bevarar i minnet några bestämda scener, så finnas ock i Aucassin och Nicolette sådana, hvilka genast träda för en, när man hör dikten nämnas: den i några enkla drag tecknade lilla genrebilden, då Nicolette vandrar längs gatorna i månskenet, och de skäggiga väktarena, med svärdet gömdt under manteln, smyga sig i mörkret för att passa på och öfverfalla de älskande; då hon, varnad genom väktarens sång i tornet, glider in i skuggan af en pelare, tills de gått förbi; då hon i ångest flyr öfver den fallna muren och stannar vid grafven med sårade händer och fötter; då Aucassin snafvar vid det han stiger af hästen, stöter sin axel och

binder sin häst med vänstra handen, och då Nicolette gnider hans axel med sina små hvita händer, tills den är i led igen och lägger på den en kompress af blommor och örter, hvilken hon fäster med en flik af sitt linne — i alla dessa detaljer en utsökt blick för lifvet och en plastisk fantasi af beundransvärd helhet.

Trots allt hvad han skattat åt traditionen röjer sig den okände författaren till denna dikt som en stor talang, hufvudet högre än alla andra berättare vi möta på den långa vägen till renässansen. Från novellistikens gryningshimmel i Frankrike strålar hans dikt med ett starkt och ensligt sken, och på nära näjder tändes ingen stjärna, som skulle låna något af dess glans: långa tider komma att förflyta, innan på detta sätt poesi och realitet, lyrisk innerlighet och frisk natur i konsten smälta samman.

Prosans seger såsom form för den berättande litteraturen betyder ingalunda romantikens uppgående i realismen. Tvärtom, de prosanoveller från XIII—XIV århundradena vi känna, äro till allra största delen byggda på gamla romantiska motiv. Likväl äro de icke utan betydelse för den nya riktningens frammarsch. Man kan varsna, hurusom stilen får en annan hållning i och med det att den använder det naturliga uttryckets form, och i detaljerna af skildringen intränga allt flera verklighetsdrag.

Detta framgår med synnerlig tydlighet, om man jämför den första af de noveller hvarom här är fråga, 'le Conte du roi Constant l'empereur', berättelsen om konungen och kejsaren Constantin, med den version i bunden

form, af hvilken novellen troligen är en bearbetning. Man finner då, och detta kan icke gärna bero på en tillfällighet, att prosan erbjuder en lifligare framställning, att dialoger tillkommit, att onödiga episoder i den bundna versionen uteslutits, att en särskild uppmärksamhet egnats åt personernas åthäfvor och attityder, att scener utan egentlig vikt för handlingen utförts i detalj, stundom med anmärkningsvärd skicklighet. Detta är hvad vi om denna novell ha att anteckna; för öfrigt handlar den om spådom, mord, underbar räddning, igenkännande, prinsessan och konungariket o. s. v. Ännu mer lös i kompositionen är historien om 'le roi Flore et la belle Jeanne', hvilken föga motsvarar sin titel. Här föreligger en version af en mycket utbredd saga: hustrun göres misstänkt inför sin man af en person, hvars kärlek hon försmått, denne håller ett vad med mannen om att hans anklagelse är riktig, och genom en underbar tillfällighet är han i stånd att göra det troligt. I vår novell reser mannen bort och hustrun — åter ett i litteraturen icke okändt motiv — söker upp honom i manlig förklädnad och tjänar honom troget, tills sanningen kommer fram. Det som är värdt att alldeles särskildt antecknas, är just den omsorg och värme författaren egnat denna skildring af hustruns uppoffrande, kärleksfulla tjänst hos den man som med sådan hård orätt misstänkt henne. Han är genomträngd af begär att gifva en starkt verkande bild af den trogna, energiska kvinnan, som strider för sin kärlek och sitt rättfärdigande. Han låter någon gång undfalla sig en reflexion, som visar hurusom denna hans afsikt är grundad på en medveten uppfattning om kvinnans

ställning. Man vet väl, säger han på ett ställe, att nu för tiden stämningen är så fientlig mot kvinnorna, att om en kvinna skulle bränna sig lefvande, man icke skulle tro på hennes oskuld, när hon en gång blifvit anklagad. Hans Jeanne är en protest mot denna uppfattning, liksom mot allt häcklande af kvinnan, så vanligt i denna tids litteratur. Han har icke af henne gjort någon alltför idealistisk svärmerska: där hon förklädd till page arbetar för att skaffa sin herre (sin man) och sig deras uppehälle, stå hennes praktiska sinne, hennes skicklighet att själf baka sitt bröd, hennes oaflåtliga omsorger om mannen, o. s. v. i nära förbindelse med verkligheten, och hennes dialoger med mannen, hållna i en högst naturlig ton af sundt förnuft, fulländа hennes rent borgerliga typ af god hustru. Långt senare, då hon blifvit änka och konung Flore sänder en riddare till henne för att säga, att han tänker gifta sig med henne, visar hon sin själfmedvetna värdighet på ett annat sätt än förr. Hon »begynner småle och säger: Eder konung är hvarken så väl uppfostrad ej heller så artig som jag trodde, eftersom han sänder mig bud att jag skall komma till honom för att han må gifta sig med mig. I sanning, jag är ingen tjänstepiga, som går hvart han befaller; men säg eder konung, att om han älskar mig så mycket och om han vill att jag skall taga honom till man, så må han komma till mig: ty det tillhör herrarna att söka upp damerna och icke damerna att springa efter herrarna.» Riddaren låter henne förstå, att konungen säkert skall finna detta svar något högmodigt, men hon svarar att det är henne alldeles likgiltigt, ty hon har i själfva verket icke

sagt annat än hvad förnuft och höfviskhet bjuda. När konungen får svaret, förblifver han en stund dyster och tankfull. Men hans förnämste rådgifvare säger, att det är ingenting att rufva öfver: de ord som konungen just hört äro en klok och god och duktig kvinnas ord, och det återstår intet annat än att underkasta sig och helt snällt gå och anhålla om hennes hand. Konungen lyder, och allt slutar väl. — Sådant var någonting nytt och oerhördt i en manlig diktaremun, och det behöfdes en fast öfvertygelse och ett stort mod att säga det; därför bör författaren — anonym, som alla dessa novellister — få ett rum bland de mycket sällsynta manliga försvararna af kvinnan i den senare medeltiden, liksom den typ han skildrat har en plats för sig i den primitiva novellitteraturen i Frankrike. Den har vissa beröringspunkter med Marie de France's le Fraisne, men markerar dock ett bestämdt framsteg i lif och verklighet, liksom ju omgifningen, i hvilken Jeanne är placerad, är en helt annan.

Berättelsen har för öfrigt samma drag som den tidigare citerade; dialogerna äro kanske ännu naturligare och liffullare, på sina ställen är stilen dessutom icke utan behag. Koncentration och klarhet känneteckna enskilda scener. — Detta omdöme kan endast i ringa grad tillämpas på den tredje af denna grupps noveller, 'la Comtesse de Ponthieu', där innehållet är besläktadt med korstågsromanernas och där den bäst skildrade scenen framställer, huru grefvinnan i en skog våldföres af röfvare, medan mannen ser på; ett försök till psykologisk skildring är det, då hon, icke kunnande fördraga tanken, att han varit vittne

till hennes äfventyr, vill döda honom. Men detta, såsom de flesta ansatser till någon människo- eller situationsskildring, hvilka man i novellen kan finna, är otympligt utfördt, och densamma erbjuder icke något bidrag till berättarkonstens utveckling i detta århundrade.

Också det följande seklets tillskott blir rätt klent: hvad man har kvar af kortare prosaberättelser, hvilka kunde falla inom novellens kategori, är både till ämnen och behandling osjälfständigt och konventionellt. Vi böra likväl icke med tystnad förbigå en samling anekdotlika historier, hvilka, om också icke skänkande oss några hållpunkter för vårt studium, likväl förtjäna en plats i novellens utvecklingshistoria, emedan senare så många novellsamlingar just utgöras af liknande berättelser. De förekomma i en bok, som en riddare La Tour Landry skref för sina döttrars uppfostran, 'pour l'enseignement de ses filles' och som i kulturhistoriskt afseende intar ett nog så märkeligt rum. Historietterna tjäna som illustrerande exempel på de moraliska läror fadern vill inprägla i sina döttrars håg, och de äro i enlighet därmed skrifna utan någon afsikt att underhålla samt försedda med en udd, som är mer moraliserande än novellistisk. En del stoff äro bekanta i den sedvanliga anekdotlitteraturen samt återfinnas antingen i fableauerna eller i de latinska exempelsamlingarna, hvilka hopställdes för att tjäna till hjälp vid predikningar eller annars bilda en spegel för människans uppförande; en annan del äro hämtade ur det dagliga lifvets konflikter och situationer och lämpligt behandlade för att tjäna författarens ändamål. I dessa senare framlyser

någon gång en malitiös iakttagelse af lifsföreteelserna tillika med prof på en viss förmåga att förtälja. Men dessa egenskaper påträffas tyvärr alltför sällan, och äfven om samlingen måste ha sin plats i den berättande litteraturens historia, så är den dock af vida större betydelse för kännedomen af seder och moraliska åskådningar än för utvecklingen af de konstnärliga medlen. I förstnämnda afseende kan det förtjäna att antecknas, att denna bok med mycket sträng och allvarlig tendens, skrifven af en fader för hans unga döttrar, omfattar några exempel med så oanständigt innehåll, att de svårligen skulle kunna citeras.

Sådan är, i stora drag framställd, denna primitiva franska novellistik. Man ser, det är icke mycket som Frankrike har att erbjuda vid en tidpunkt, då i Italien redan den konstnärliga novellen nått den högsta utveckling. Hvad man dock kan finna att taga vara på, är i några enstaka fall en utpräglad och vacker talang, som likväl i brist på tradition icke fullt kan göra sin egenart gällande, i andra fall åter tecken på en börjande utveckling i den korta prosaberättelsen af de egenskaper, hvilka efteråt just skola komma att i väsentlig mån karaktärisera denna: ett ymnigare införande af detaljer, framgångna ur iakttagelsen af det omgifvande lifvet, af personernas yttre skick, stundom ock af deras inre väsen, samt ett vidsträcktare bruk af dialogen och, särskildt just i denna, en sträfvan att föra stilen till en allt större frihet och enklare naturlighet, än hvad den i versberättelsen och i de stora romanerna haft.

ANDRA KAPITLET

ÄKTENSKAPETS FEMTON FRÖJDER

Från trettonde och långt in i sextonde århundradet sträcker sig i Frankrikes litteratur en nästan oafbruten serie stridsskrifter rörande kvinnan. Flertalet, och i alla fall de som väckt den största genklang, utgöres af hätska, grofva, vanvettiga angrepp på hela kvinnokönet, stundom rent teoretiska, stundom byggda på erfarenhet och riktande sig mot bestämdt utpekade individer. Trots dessa sistnämnda fall och utan att man behöfver förneka att lifvet kunnat framalstra anledningar nog till dylika utgjutelser mot den ljufvare delen af mänskligheten, torde det dock kunna påstås, att denna strömning till mycket stor del grundar sig på litterär tradition. I den antika litteraturen behandlas kvinnan ju redan ofta med allt annat än vördnad (man må blott tänka på Aristofanes!) och från en af Greklands berömdaste diktare stamma ytterst jämförelserna med olika djur, hvilka sedan återfinnas t. ex. i den beryktade 'Evangile des Femmes': Simonides från Amor-

gos berättar nämligen, att räfven gifvit upphof åt den listiga kvinnan, apan åt den fula, suggan åt den osnygga o. s. v. Dock, under medeltiden var ju den grekiska litteraturen föga känd; den latinska var det i alla fall något mer, och från Juvenalis och Ovidius hämta kvinnohatarna antingen direkt eller indirekt många af sina argument. Den förre säger i en beryktad satir, att den dugliga kvinnan är »en sällsynt fågel på jorden, likasom den svarta svanen», och denna bild varieras efteråt ofta; den senare har gifvit författaren till andra delen af Rosenromanen, Jean de Meun, åtskilliga bidrag till hans arsenal. Den grekiske filosofen Theophrastos, Aristoteles' lärjunge, hade i en afhandling om äktenskapet nedlagt hela vidden af sin pessimism, och denna skrift, hvaraf originalet gått förloradt, blef genom ett bref af den helige Hieronymus bekant för medeltidens moralister, hvilka flitigt citera densamma: Kyrkofädernas skrifter utgöra också för sig en litterär källa till kvinnohatet. Det är ju bekant, hvilken fientlig ställning den katolska kyrkan intog mot äktenskapet och i följd däraf också mot kvinnan samt hvilka mirakulösa debatter som inom dess sköte ägde rum t. ex. rörande frågan, om hon alls var att anse såsom människa. I många variationer reflekteras denna ståndpunkt hos de kyrliga skriftställarna, särskildt hos Tertullianus, och från dem går den öfver i den profana litteraturen. Men ännu en tredje auktoritet hade man att stöda sig på: den romerska rätten, hvilken utöfvade ett stort inflytande på det »bildade» åskådningssättet under medeltiden. Den ställde sig på ståndpunkten af kvinnans afgjorda underlägsenhet under man-

nen, hennes »bräcklighet» och svaghet, och det finnes ett franskt verk från fjortonde århundradet, som sammanfattar och understryker alla de anklagelser, juristerna riktat mot kvinnan: hon är lättare än vinden, hennes vilja är obeständig, hon är i grunden elak, hon är falsk och opålitlig och kan därför icke användas som vittne, hon gör alltid motsatsen af hvad hon anmodas att göra — detta och mycket mera till återfinnes i dessa citat.

Hvar och en vet, att i bredd med denna kvinnofobi den medeltida litteraturen genomgås af en stark ström i tvärt motsatt riktning. Den lyriska diktningen i norr som i söder är ju så godt som uteslutande egnad en dyrkan af kvinnan, lika öfverdrifven som fiendskapen mot henne i den moraliserande litteraturen, och, åtminstone till största delen, lika mycket baserad på litterära traditioner. Men jämte denna kärleksdiktning uppträda som kvinnans banérförare ett antal författare, kallade i harnesk just af angreppen och därför bemödande sig att visa, hvilken orätt dessa gjorde henne. Ju starkare färger belackarena använde, desto öfversvinneligare blef äfven lofprisningen. Men, såsom redan antyddes, anfallen voro vida talrikare än apologierna, och det har anmärkts, att de också vanligen voro spirituellare och bättre skrifna, såsom om det varit en tacksammare uppgift att gå åt kvinnorna än att taga dem i försvar!

Det är en stor dikt, som i den franska medeltidslitteraturen framför alla andra blir kvinnohatets egentliga härd, nämligen just 'Roman de la Rose' eller rättare dess senare, vidlyftigare och viktigare del. Medan den förra, skrifven

ungefär 1225—1230 af Guillaume de Lorris, är ett allegoriskt poem i traditionell stil med sedvanlig hyllning till kärleken och kvinnan, är den andra delen, af Jean de Meun, hvilken fem decennier senare upptog det afbrutna poemet, någonting helt annat: en väldig reservoar för tidens tänkesätt och tidens vetande, en oredig och oskön bild af dess idéer och känslor, dess syftning och dess tvifvel. Detta sistnämnda, skepticismen, är det, som ger verket dess ton, på samma gång som den borgerliga andan, hvilken här visar sig med fullständigt ohöljd uppsyn. Denna dikt är, trots sin allegoriska apparat, en realistisk, ja cynisk förkunnelse af det skeppsbrott, som idealiteten höll på att lida och som under det följande seklet skulle bli fullständigt, på samma gång den är en protest mot att människan så länge af kyrkan hållits fjärran från naturen — i detta afseende således en föregångare till renässansen, ehuru drifvande sin lära mycket brutalare och mycket längre än denna samt äfven i annat mycket olik dess manifestationer. Naturen ensam, predikar Jean de Meun, bör bestämma, hvad som under olika förhållanden är förkastligt och hvad tillåtligt. Allt flyr och försvinner inför döden, hvilken jagar de enskilda individerna framför sig och slutligen fångar dem i sina bojor. Arten är det enda som blir bestående, det enda som har realitet, och den uppehålles af kärleken, hvars ändamål således blott är artens bevarande och hvilken är en naturlag, som alla måste följa. Allt som strider mot denna lag och allt som går öfver gränserna af detta naturens bud, är fördömligt. Kvinnan kan tålas blott som ett redskap för denna naturlag. Alla eroti-

kens lockelser, den beundran som dikten egnar kvinnan, de konster den ridderliga kärleken hittat på, allt detta är funder, egnade att förblinda vår fåfänga och föra oss bakom ljuset. Jean de Meuns kvinnohat är hemskt och fanatiskt. Huru kan någon, frågar han sig, öda sin tid med att jollra och skämta med detta elaka, lögnaktiga, lättsinniga väsen! Han undervisar sina läsare huru man skall begå för att bedraga kvinnor. Han säger att i hela världen aldrig funnits någon dygdig kvinna. En sådan är sällsyntare än fågel Fenix eller en hvit korp; man citerar Lukretia och Penelope såsom dygdemönster, men de skulle säkert icke hafva stått emot, om blott männen vetat huru de skulle bära sig åt. Kvinnan är hal som en orm — ja, ormen det är just hennes bästa sinnebild. »Flyn, I barn, utropar Jean, flyn ett sådant djur; flyn I barn, som plocken blommor och friska smultron, ty där är en orm i gräset!» Kvinnan är en skam för Guds skapade värld; de adjektiv, Jean de Meun låter sina särskilda personer använda om henne, kunna icke upprepas. Värst är den han kallar Jaloux; denne uppeldar sig själf genom att ständigt finna på nya motiv, och slutligen blir han så rasande, att han rusar mot sin hustru, öfverfaller henne med hugg och slag och skulle taga lifvet af henne, om icke grannarna skyndade till hjälp.

Det betydde föga, att Jean de Meun senare ångrade sitt våldsamma språk och gjorde en ursäkt. Han förklarade sig icke själf hata kvinnorna, han hade blott lånat sina beskyllningar från äldre författare; för öfrigt var det ju blott fråga om de dåliga kvinnorna; han undantager gärna de goda, om han också, det skyndar han att tillägga, själf

aldrig påträffat någon sådan — lika litet som Salomo. Hans ånger var sålunda icke vidare djup, om också den senare, i striden om hans verk, räknades honom till någon förtjänst.

Emellertid blef hans dikt i denna del af sitt innehåll, liksom i alla andra, ett rättesnöre för hela den följande tidens betraktelsesätt, ett kanon, till hvilket man vädjade med beundran och tillförsikt. Trots motstånd från en del håll blef den här fastslagna uppfattningen om kvinnan den som förhärskade i hela det fjortonde seklets åskådning. På tröskeln till detsamma författar en person, som kallar sig Matheolus, en latinsk dikt, i hvilken han häftigt far ut mot sin hustru. Matheolus var en klerk, som tillhörde det andliga ståndet utan att vara hemfallen åt dess stadgande om celibatet. Men han hade gift sig med en änka, och detta var, såsom om han gift sig andra gången, liktydigt med tvegifte; han utstöttes därför ur kyrkans sköte, och denna motgång gaf honom anledning till hans Klagovisor, 'Lamentationes', som han kallar sitt långa opus. Man skulle tycka, att han närmast bort angripa kyrkan för dess hårda tillvägagående, men i stället angrep han sin hustru, äktenskapet såsom sådant och alla kvinnor i gemen. Han har utan tvifvel känt Rosenromanen, men han är ändå självständig, ty han har ett alldeles speciellt föremål för sina utgjutelser, nämligen just sin olycksaliga Perrette, och han vänder dem mer direkt mot äktenskapet än Jean de Meun gjorde. Sin föregångare kan han sägas öfverträffa i invektivens häftighet och grofhet; han utmålar den stackars Perrette så, att hon verkligen blir en typ för allt det värsta man kan tänka sig under begreppet »rif-

järn», han lämnar icke ett drag i hennes yttre eller inre väsen oberördt, han förtäljer oblygt och med en aldrig sinande rikedom af detaljer scener ur sitt äktenskapliga lif, han använder de starkaste uttryck och de omedelbaraste benämningar, han citerar hustruns ord precis sådana de sprungit öfver hennes rörliga läppar, han redogör utan anspråk för sina egna skröpligheter blott för att desto bättre få fram hustruns. Dessa föga uppbyggliga, ja ofta motbjudande målningar afbryter han med långa exkurser öfver historiska kvinnor, egnade att belysa hans teorier, men oförtrutet återvänder han till sin egen megära och ständigt skänker hon honom nytt stoff. — Matheolus' dikt blef mest spridd i en fransk öfversättning, som en viss Le Fèvre företog i slutet af fjortonde århundradet; i denna form rönte den en sådan framgång, att öfversättaren, ehuru han tidigare antydt att han på grund af erfarenhet delade Matheolus' åsikter, nu såg sig tvungen bedja om ursäkt för att han bidragit till deras spridning samt upptog hvart och ett af hans argument och sökte vederlägga det. Men det var alldeles förgäfves: hans bleka apologi försjönk i obemärkthet, och originalets taflor med deras skrikande färger drogo mängdens ögon till sig lika mycket som förut.

Ungefär samtidigt som Le Fèvre verkställde sin öfversättning, skref det fjortonde seklets mest berömde skald, Eustache Deschamps, den outtröttlige, mirakulöst produktive balladdiktaren, en tröttande lång moralisk versbetraktelse och beskrifning, som han kallade 'Miroir de Mariage', Äktenskapets Spegel, och där han nedlade sina vemodiga reflexioner, frukterna af ett genom motgångar

och fattigdom förbittradt lifs erfarenhet. Han härledde dessa vedervärdigheter från den omständigheten att han gift sig och hade familj; och största delen af dikten fylles af klagovisor öfver barnen, deras uppfostran, kostnaderna de draga, sjukdomarna de få, svårigheten att lära dem något, de verkligen ha praktisk nytta af: dö de, säger Eustache, har man ju sorg af dem, men bli de vid lif, så springa de blott kring gator och gränder, görande förtret åt människor och ställande till gräl och slagsmål, och ofta kan man för den skull få betala dyra böter; och om de åter äro vetgiriga, så ödsla de hela sin ungdom på studiet af grammatik och logik och få ingen anställning och lefva kanske icke ens så länge, att deras studier blifva betalda; huru man än vänder sig, är det bara bråk och otack. Äktenskapet kan icke bringa annat än ofärd, hustrun må vara huru god som helst. Redan bröllopet drager ju hälften af hvad man äger, och snart har hustrun förtärt den andra hälften. Är hon rik, håller hon mannen under toffeln; är hon ful, måste mannen skämmas för henne; är hon vacker, föreligga ännu större faror; styr hon om huset, blir hon öfvermodig och krånglig, om icke, så får mannen snart att göra med svärmodern, han blir tvungen ge med sig, tillåta sin hustru att taga del i nöjen af alla slag och lida följderna. Af dylika utgjutelser, ganska tråkigt framställda, men värdefulla för kännedomen om de privata sederna, är verket fullt. De historiska utflykterna saknas emellertid icke heller här.

Det är en elev till Eustache Deschamps, som riktar det första kännbara anfallet mot hela denna strömning i lit-

teraturen, och det är en ensam kvinna, Christine de Pisan, som med energi, värme och talang träder upp till försvar för sitt kön. Denna kvinnas hand har skrifvit ett af de allra vackraste bladen i kvinnosakens historia, och hon förtjänade i denna ett alldeles annat rum än hennes glömda gärning har. Hon var en tjugufyraårig änka med tre barn och en gammal mor att föda, när hon på allvar egnade sig åt skriftställeriet, och hon var den första i Frankrike, ej blott bland kvinnor, men bland skriftställare i allmänhet, som däraf gjorde ett yrke. Hon skref ballader och lärodikter, skref mycket, bjöd ut sina manuskript öfverallt och vann småningom anseende. Hon riktade ett angrepp på Roman de la Rose, och när detta väckt uppmärksamhet, upphöjde hon sig till kvinnornas befullmäktigade försvarare och advokat. I särskilda skrifter fortsatte hon att kämpa mot Ovidius, Jean de Meun, Matheolus — vid sin lärare Deschamps rör hon icke. Hon tillbakavisar med sin rena själs hela indignation dessas skymford mot kvinnan, hon kastar smutsen åter på dem och ber männen skämmas öfver att vara deras meningsfränder och anhängare. Hon visar vackert hvad allt männen äro skyldiga kvinnan, och hon skildrar fängslande hennes verksamhet i hemmet. Hon är klar och logisk, hennes argument äro sunda och slående, men bakom dem darrar ofta harmen öfver kvinnans kränkta heder och blygseln öfver hennes tillbakasatta ställning, och då får hela hennes stil kraft och flykt. På detta sätt hade ännu aldrig någon skrifvit om kvinnan. Det beröm som här egnades henne, var icke öfversvinneligt som kärleksdikternas, och hon fram-

ställdes icke exemplifierad i historiska mönster; men hon framställdes som familjemedlemmen, som männens kamrat och hjälpreda, och till deras erfarenhet och bättre känslor vädjade Christine. I sammanhang därmed gaf hon — hvad som särskildt gjort henne förtjänt om kvinnoemancipationen — i ett af sina verk råd och regler för kvinnans lifsföring inom skilda stånd, och hon försänker sig där med djupt deltagande i de enklaste arbetande kvinnors lifsvillkor.

Hon erhöll understöd från åtminstone ett betydande håll, men hon fick också mäktiga motståndare och invecklades i en högst märklig brefpolemik. Här är icke platsen att föra denna skildring vidare. Det må blott sägas, att Christines uppträdande icke minskade angreppen på kvinnan och äktenskapet. Trots allt var fördomen starkt inrotad, och den fick sin näring af kvinnans sociala ställning, af allt det oerhörda i fråga om lösaktighet som denna förde till och som gjorde sig gällande i lika hög grad på de mest skilda områden, i familjens sköte som i klostrets, och för resten öfverallt.

*

Från de första årtiondena af femtonde århundradet stammar det näst Rosenromanen märkligaste litterära inlägget i striden mot kvinnan, den anonyma, Antoine de La Sale tillskrifna, men troligen icke från honom härrörande samling, som bär titeln 'les Quinze joies de mariage', Äktenskapets femton Fröjder. Namnet är travesteradt på de 'Joies de Notre Dame', hvilka i hymner till

den heliga Jungfrun föreställas motsvara stadierna i hennes lifs historia. I en prolog förklarar författaren, att de som äro gifta synas honom likna fisken, hvilken simmar i frihet i det öppna hafvet, tills han finner en blindmjärda, där redan flere andra fiskar plaska, och när han ser dem, blir han så ifrig att vara med, att han slutar med att uppsöka ingången och simma in i mjärdan, troende sig, som de andra, komma till nöje och glädje. Och när han en gång är där, kan han icke komma ut, och snart finner han, att det icke är glädje som råder, utan sorg och smärta. Så är det ock med dem, hvilka med allt våld sträfva att komma in i äktenskapets mjärda, men aldrig lyckas komma ut igen . . . Efter att ha redogjort för benämningen på sitt arbete, säger författaren vidare, att dessa femton fröjder i äktenskapet, hvilka han nu kommer att framställa, enligt hans mening äro de största plågor, lidanden, sorger och olyckor man kan ha i lifvet och med hvilka endast afhuggandet af lemmarna kan jämföras. Han klandrar dock icke dem som träda in i äktenskapet, ty vårt lif är ju till för att vi må göra bot, uthärda smärta och späka vårt kött, på det vi en gång må komma i åtnjutande af paradisets fröjd! Och för resten är det en sak som tröstar honom, det nämligen, att de som komma dit in betrakta alla vedermödor såsom lika många fröjder, de äro så dresserade att bära dem som en åsna att bära en börda, och de tyckas finna sig utmärkt väl. Och därför skola de, tillägger han, alltid kvarblifva där samt i elände sluta sina dagar. Detta blir sedan den nästan oföränderliga refrängen för hvarje af de särskilda »fröjderna».

Mycket af hvad som möter i detta verk känner man igen från de föregående. Liknelsen med mjärdan är, redan den, icke originell. I Bibeln förekomma åtskilliga jämförelser mellan kvinnan och något fångstmedel, som användes för djur. I Salomos Ordspråk heter det, att mannen följer efter kvinnan såsom fågeln kastar sig i nätet, utan att veta att det kostar honom lifvet. I Predikaren jämföres kvinnan uttryckligen med ett nät och en snara. Men ordet »nasse», mjärda, har författaren synbarligen fått från öfversättningen af Matheolus, där det användes just för äktenskapet. Han har sammansmält detta lån med en bild, som han funnit i Roman de la Rose, där en ung man, som vill inträda i det andliga ståndet, jämföres med fisken, hvilken söker intränga i mjärdan och, en gång inne, där finner sin död.

Det är dessa två verk, som också annars inspirerat vår författare, hvilken därtill ännu har fått några impulser från Eustache Deschamps. Jag säger inspirerat, emedan man icke kan tala om något direkt inflytande, trots likheter i detaljerna. Ty Äktenskapets femton Fröjder står i hela sin framställnings utvecklade konstnärlighet, i esprit'ns större finhet, i stilens fullständiga olikhet så långt från dessa arbeten, som medeltiden står från den begynnande konstnärliga renässansen.

I likhet med Jean de Meun och Le Fèvre söker vår författare göra bot och bättring för sina synder mot damerna, i det han i en epilog förklarar, att i det han skrifvit man också, om man blott kan läsa, skall finna än mer klander mot männen än mot kvinnorna. Men äro dessa

icke nöjda, skall han gärna skrifva en ny bok mot männen, ty han har material mer än nog, »emedan männen ju förorsaka kvinnorna mycken oförrätt, sorg och förtryck, genom att de äro starkare och kvinnorna svagare och ur stånd att försvara sig och alltid färdiga att lyda och tjäna. Men utan dem skulle männen icke kunna lefva».

Någon sådan bok om männen har han icke skrifvit, och knappast har någon tagit hans epilog på allvar. Men i dess allra sista ord framlyser hela innebörden af hans äktenskapliga filosofi, och det är kanske den, som i grunden djupast belyses af de stycken, hvilkas innehåll vi nu skola skärskåda.

Formen för dessa taflor ur lifvet är strängt taget icke egentligen novellens. Det finnes knappast någon af dem, om hvilken man kunde säga, att den är en genomförd novell. Äfven där situationsskildringen genomgående är liflig, utmynnar den i allmänna betraktelser och beskrifningar, hvilka låta författarens subjektiva föreställningar blandas in i berättelsen och med synnerlig tydlighet understryka dennas tendens. Redan refrängen i hvarje stycke, annonserad i företalet och återkommande nästan oförändrad öfverallt, ger vidhanden, att här ingalunda varit fråga om en räcka af noveller, utan att författaren tänkt sig endast en skildring af olika sidor i äktenskapet, öfver hvars gräsligheter han velat kasta ett klart ljus, dels till skräck och varnagel för läsaren, dels blott för att ge luft åt sin egen lifsfilosofi. Härigenom förklaras ock de täta upprepningarna, de inströdda allmänna reflexionerna och framför allt en stilistisk egendomlighet, hvilken är all-

deles oförenlig med novellens teknik: den skarpaste situationsteckning kan plötsligt afbrytas genom en hänvisning till att det »plägar vara så», en antydan om en möjlighet, som kommer att inträffa, ett talesätt som »tilläfventyrs», «såsom ofta händer», eller rentaf ett alternativ, en parallell situation. En del stycken innehålla ju ock helt allmänna skildringar; enformigheten i själfva motiven samt bristen på tillspetsad handling och dramatisk upplösning ange i sin mån en allt annat än novellistisk behandling. Dock, det som gör dessa stycken så viktiga för kännedomen om den franska berättarkonstens utveckling, det är den utomordentliga talang, med hvilken författaren åskådliggör enskildheterna i dessa scener ur äktenskapets tragedi. Bland alla de många, som tidigare i fransk litteratur behandlat kvinnan, har ännu ingen fått fram någonting, som i all sin ensidighet så djupt blottar vissa typiska drag i den kvinnliga karaktären, drag, som skola igenkännas genom tiderna och röja hos författaren en lika skarp blick som mångsidig kunskap. Vidare har ännu ingen berättare på detta sätt genomfört en skildring af alla de små detaljerna i existensen och insatt dem på sitt ställe med så lefvande dramatisk kraft, vare sig formen blott är en redogörelse eller går öfver i en dialog mellan personerna. Och slutligen har ingen förmått på samma sätt utnyttja den franska prosans möjligheter att i de skenbart enklaste vändningar lägga så mycken verkningsfull energi och en sådan dräpande träffsäkerhet.

Kompositionstekniken är i Äktenskapets femton Fröjder i allmänhet föga invecklad och tyder icke på, att fram-

ställningsformen noga öfvervägts. Vanligen föres man in i »medias res» d. v. s. man får en karaktäristik af det beträffande äktenskapet med en antydan om huru länge det räckt eller något liknande; stundom skildras därtill huru mannen kommit in i »mjärdan». Sedan följer en situation ur det äktenskapliga lifvet, oftast visande huru hustrun drifver igenom någonting som hon önskar, listande sig till mannens bifall vid tillfällen, som hon därtill finner särskildt lämpliga, eller begagnande sig af släktingar och vänner, hvilka hon låter anfalla mannen eller ock opererande bakom hans rygg, helst med tillhjälp af sina tjänare. Men ofta försmår författaren också detta medel att ådagalägga hennes suprematі i äktenskapet, och då inskränker han sig till en enkel beskrifning af någon skuggsida i den äktenskapliga samlefnaden eller något utbrott af hustruns gemenhet. I alla stycken utmålas till sist huru mannen, medtagen och ynklig efter den behandling han fått röna, sjunker allt djupare i missmod och slöhet och slutligen är helt och hållet förstörd.

Ett någorlunda vidlyftigt referat af de viktigaste »fröjderna» blir, synes det mig, det bästa medlet att för läsaren förtydliga icke blott deras innehåll, utan också det negativa ideal af hustru, hvilket författaren i dessa taflor ur lifvet ger oss till bästa.

De första styckena äro byggda på en räcka af mer eller mindre varierande motiv, alla mycket väl inställda i den gemensamma ramen och hvart och ett för sig enhetligt och väl genomfördt. De två första skildra den gifta kvin-

nans fåfänga och nöjeslystnad samt hänga nära samman.

Den första fröjden i äktenskapet, heter det, är denna: en ung man, i sin allra friskaste ungdom, som icke bekymrar sig om annat än sitt nöje och gör intet annat än författar ballader, sjunger dem, kastar sina ögon på de vackraste flickorna, med ett ord, icke har annan omsorg än att lefva som han behagar, nöjer sig dock icke därmed, utan ser med afund på de andra männen, hvilka fastnat i mjärdan och hafva sin föda, d. v. s. sin hustru, i sin närhet, och en vacker dag är han själf fången. Det går bra i början, och han har ingen lust att komma ut, ända tills hustrun en vacker dag finner, det alla andra damer vid en fest varit bättre klädda än hon och i sitt stilla sinne tycker, att det icke är öfverensstämmande med hennes börd att synas tarfligare än de andra. Därför vill hon göra en attack på mannen; men hon inväntar den timma, då »männen äro mest fogliga och lättast fås att gå in på hvad som helst», nämligen sängdags. När han då närmar sig henne, säger hon »Min vän, låt mig vara i fred, jag är inte väl till mods. — Men käraste, hvarför inte? — Jag har anledning nog, men det är ju onödigt att anförtro dig det, du tar ju dock alls icke i öronen hvad jag säger. — Min bästa vän, hvarför säger du så? — Hvad skulle det tjäna till att tala om det för dig; du skulle i alla fall inte det ringaste fästa dig vid det!» Slutligen, när han är envis, säger hon, att på festen i fråga icke funnits en enda dam, som varit så illa klädd som hon, ehuru hon med afseende å sin härkomst kunde mäta sig med hvem som helst. Det säger

hon icke för sin egen skull, utan för mannens och hennes vänners, hvilka få skämmas för henne. Hon beskrifver de andras klädningar, hvilka alla voro gjorda efter nyaste modet (inom parentes sagdt ha vi här en viss hållpunkt för bedömandet af verkets ålder), medan hon hade på sig sin brudklädning, »som är mycket sliten och mycket för kort och trång, ty jag har ju tilltagit sedan dess, jag var ju en liten flicka när jag giftes bort med dig, och sedan har jag slitit ut mig så, att jag ser ut som kunde jag vara mor till min egen mamma». Och den ena efter den andra af damerna hade kommit och drifvit gäck med henne för hennes klädning. Mannen påminner om hur knappt de haft det när de gifte sig, hur de nödgats lägga sig till allt och icke ha mycket pengar kvar, och nu måste det köpas två oxar för deras landtgård, och lidret måste repareras, och så har han stora utgifter för en process om hennes arfslott. Detta tar hon genast som en förebråelse, vänder sig mot väggen, ber att han skall låta henne vara i fred och börjar en lång utgjutelse om hur hon nog kunnat få andra, rikare än han, hur hon är olycklig, hur alla hennes klädningar äro sämre än de hennes väninnor skänka sina kammarjungfrur, hur hon helst ville dö, då han ju sluppe henne och icke behöfde ha ledsamheter för hennes skull. Han försäkrar, att det finnes ingenting han ej ville göra för henne. Men hon låtsar ett dödligt mankemang, och när han då i sin tur ställer sig vek och säger, att om han dör hon visst genast skall gifta om sig, brusar hon upp: »Jag gifta om mig! kanske för det nöje som jag pröfvat på i äktenskapet! Vid Gud, aldrig skulle någon karls läppar be-

röra mina!» — och så slår hon om igen, försäkrar, att om hon visste, att han skulle dö först, skulle hon bära hand på sig själf, så hon blefve den första, och faller i gråt. Då tänker han, rörd i sitt innersta, att han skall uppfylla hennes begäran, men säger ingenting till henne. Hon uppger icke sin roll af den kränkta och olyckliga, stiger osedvanligt tidigt upp, visar sura miner dagen i ända och har icke ett enda vänligt ord för honom. Nästa natt frågar han henne försiktigt: »Sofver du?» och: »Har du lugnat dig nu?», men han får bara korta och vredgade svar, och när han då med det vänligaste tonfall lofvar, att hon på hans kusins bröllop skall bli den allra finaste damen, så får han höra. Herregud, hon vill ju rakt ingenting ha, hon tänker visst aldrig mer gå på någon dans eller fest, hon tänker öfver hufvud icke gå ut annat än för att höra mässan, hon har icke talat för egen del, utan bara återgifvit hvad andra sagt. Men mannen ligger och funderar på hvar han skall taga pengar till den nya klädningen, ty den måste hon ha, han ser ju hvilken förståndig och god hustru hon är, och han tackar Gud i sitt hjärta, som gifvit honom en sådan juvel. Men han får icke sömn på hela natten; och om morgonen går han och tager tyget på kredit eller också pantsätter han ett gammalt smycke, som tillhört hans stamfar. Under tiden skymfar hon öfver alla, som fåfängligt styra ut sig, och när hon sedan får klädningen, säger hon att hon verkligen icke bryr sig om annat än att vara varmt klädd. Men likafullt exponerar hon den nya klädningen och hatten och skärpet i kyrkor och på baler. Och när sedan kreditorerna komma och göra utmätning, förban-

nar hon sin födelsestund och önskar att hon dött i vaggan: »Aldrig har en kvinna af mitt stånd upplefvat en sådan skam ... huru jag arbetat och stretat för att sköta om detta hus, och nu är allt som jag sparat ihop förslösadt. Tjugu gånger hade jag kunnat vara gift, om jag velat, och jag hade nu suttit i rikedom och ära ... stackars jag, hvarför kommer icke döden och tar mig!» Denna hustru, anmärker författaren härtill, tänker icke alls på huru hon skött sitt hushåll, på alla de klädningar och smycken hon åtrått, alla de fester och tillställningar hon varit med om, då hon bort stanna hemma och vakta sitt hus, och ändå skyller hon allt på den stackars mannen, som är ganska oskyldig. Men han är till den grad förslöad och förfäad af allt detta, att han icke märker, att felet är hennes. Han rufvar dag och natt öfver hur han skall blidka henne och reda ut sina affärer. Så trånar han och blir allt fattigare och kan icke repa sig mer, men allt är honom endast glädje. »Så är han instängd i mjärdan, men han ångrar sig icke, och skulle han icke vara där, gjorde han allt för att komma dit: där förnöter han sitt lif under ständig plåga, och i elände skall han sluta sina dagar».

Kan man tänka sig någonting mer »fruntimmersaktigt» än den unga hustruns logik, hennes ordflöde, omkastningarna i hennes stämningar och önskningar! Hvem skall icke erkänna det riktiga och träffande i framställningen af henne, då hon först klagar så bittert öfver sin olycka, men, när hon bragt sin man till det yttersta och just håller på att få sin vilja fram, ställer sig så oskyldig och anspråkslös och snäll, som om hon aldrig någonsin haft en

tanke på sin egen person! Denna dams väsentliga karaktärstecken skulle vara barnsligheten och nyckfullheten, om det ej funnes ett par drag, som underströke hennes innersta elakhet: det ena, när hon, medan mannen ligger och tänker på huru mycket han älskar henne och hur han skall få pengar att tillfredsställa henne, »skrattar för sig under lakanet», det andra, när hon icke visar det ringaste medlidande med hans ekonomiska olycka, utan bara går åt honom. Dessa drag, af hvilka i synnerhet det senare ju är mycket konsekvent, om också icke behöfligt, tyckas oss säga litet för mycket redan i början. Deras undertryckande hade ställt den första »fröjden» i en bättre proportion till de andra och förbehållit oss flere öfverraskningar i fråga om det panorama af argbiggor som följer.

Men just denna hjärtlösa elakhet och denna kalla beräkning äro egenskaper, som bilda de fundamentala förutsättningarna i kvinnans väsen, sådan hon af denne skildrare uppfattas. I den andra »fröjden» är det den lättsinniga, nöjeslystna, som lurar sig till att gå på en bal, där hon skall träffa en sin vän, och roar sig med denne på mannens bekostnad. För öfrigt samma manöver som sist: hon vill ju i grunden alls icke vara med, tanter och kusiner måste komma och öfvertala henne och klargöra för mannen hur illa det är att icke ge henne lof att gå. Här preludieras för öfrigt mycket bra på hennes otrohet, hvilken ännu icke når sin spets: »De unga sprättarna, som se henne så fint klädd och så upplagd för att ha roligt, närma sig allt mer och mer, ty ett behagligt och muntert väsen hos en kvinna ger sådana samvetslösa bedragare mod att tilltala

henne. Den ene säger henne vackra och smickrande ord, den andre trampar henne på foten eller trycker hennes hand, den tredje skelar på henne med långa och bönfallande blickar, den fjärde erbjuder henne en ring, en diamant eller en rubin; genom dessa åtbörder kan damen mer än väl få reda på deras önskningar, om hon blott besitter något förnuft. Och så kan det hända, att hon kommer på orätt väg och blir alltför begifven på nöjen, och tilläfventyrs kan där inträffa någonting värre». — I det tredje stycket får hennes elakhet en lämplig bakgrund och stark näring af situationen: hon ligger i barnsäng, är omgifven af väninnor och grannkvinnor, hvilka göra sitt bästa för att uppelda hennes missnöje med mannen, låter honom löpa och bestyra och beklagar sig blott öfver dålig behandling och sitt olyckliga äktenskap. När mannen är litet betänksam på grund af den ansträngning väninnorna förorsaka henne och den mängd traktering de skola ha, läser hon för honom en lång litania om hvilken heder de göra hans hus genom att komma, och när han då klokt och vänligt lägger ut för henne huru mycket hushållet kostar och hur litet han äger, svarar hon: »För allt i världen, jag vill ingalunda be dig om någonting. Ack ändå, klagar hon, hvad Gud måtte ha velat mig ondt, då han lagt på mig all denna vedermöda. Jag ber dig, låt mig vara i fred, ty det värker i mitt hufvud och du kan inte tro, hur ondt jag har det. Jag tror vi sända bud till mina väninnor, att de inte komma, ty jag är alldeles inte upplagd att ta emot dem. — Kära vän, säger han, naturligtvis måste de komma, och jag skall se till att de ha det bra. — Min herr man, sä-

ger hon, låt mig vara och gör som du tycker». Då kommer en af de matronor, som sköta om damen, och säger: »Hör på herrn, besvära henne inte med att tala, ty det är farligt för en kvinna, som har hjärnan tom och är svag och af dålig konstitution (feble et de petite corpulence).» Och hon drager igen sänggardinerna, helt kort och godt. Andra dagen komma väninnorna; mannen går emot dem glad och artig och följer dem »utan hatt» genom huset, och man skulle rakt tro, att han är tokig, fast han ingalunda är det. Och han för dem till hustrun och säger: »Min vän, se här dina väninnor, som kommit för att hälsa på dig. — Ave Maria, säger hon, jag önskar att de stannat hemma och det hade de säkert gjort, om de vetat hvilket ringa nöje de bereda mig!» Så fortfar hon att krångla, men väninnorna slå sig ner och äta frukost och middag och svälja mer vin än det rymmes i en tunna, och den stackars mannen går alltjämt ner i källaren och ser efter hur det är med hans vinförråd, då han märker »hur förskräckligt de dricka». Och det slutar i ett elände utan gräns.

Till denna »fröjd» ansluter sig äfven den fjärde, som här må meddelas fullständigt:

Den fjärde fröjden i äktenskapet är den, då mannen varit gift i sex eller sju, nio eller tio år och har fem eller sex barn och har pröfvat onda dagar och onda nätter och alla de olyckor som här ofvan omnämnts och däraf haft mången motighet; och hans ungdom är redan ganska svalnad, och det är tid för honom att hvila, om han blott finge: ty han är så matt, så trött, så medfaren af arbete och äktenskapliga bekymmer, att ingenting som hans hustru gör eller säger mer tar på honom, utan han är så förhärdad mot allt, som en gammal åsna, hvil-

ken är van vid pisken och för dess skull ingalunda påskyndar sin långsamma lunk.

Den stackars mannen betraktar en eller två eller tre döttrar, som snart blifva färdiga att giftas bort, och att de nog ha lust därtill, det ser han på det, att de alltid leka och dansa. Och tilläfventyrs har mannen icke vidare god råd, och flickorna och de andra barnen behöfva klädningar, strumpor, kängor, tröjor, daglig föda och andra saker. Och dessa flickor får man lof att hålla nätta för tre sakers skull: för det första, emedan de då snarare få många friare; för det andra, emedan flickorna, om de äro nätt klädda, ständigt bevara sitt goda humör; för det tredje, emedan, om mannen icke styr ut dem, han icke heller kan göra någonting för sin egen person, ty hustrun tillåter det icke; och för resten, om man icke undfägnar dem med vackra saker, kunna de hitta på att skaffa sig sådana på annat sätt, hvarom jag helst vill tiga...

Och fastän han på grund af alla dessa bördor och besvär är så medtagen, att han knappast bryr sig om att lefva, och så slö som en gammal utkörd häst, hvilken icke mer bekymrar sig om sporren eller annat hvarmed man eggar den, måste han ständigt ligga pä vägarna för att sköta sin jord eller sin köpenskap, och har endast två usla hästar, eller ock bara en, eller ingen alls, och måste ena dagen färdas sex eller tio mil för en affär och andra dagen tjugu eller trettio mil till en domstol för en gammal ruinerande process, hvilken räcker allt sedan hans farfars tid. Han har ett par stöfvelhålkar, som säkert äro två eller tre år gamla och som så ofta blifvit reparerade nertill, att de äro en fot för korta och alldeles utan fason, ty det ställe, som plägar vara vid knät, är nu midt på benet. Och hans sporrar äro af den gamla modellen, från konung Klotars tid, och den ena af dem har ingen trissa. Och han är utstyrd i en fem à sex år gammal paradrock, hvilken han icke plägat bära annat än vid festliga tillfällen, och den är af ålderdomlig snitt, ty sedan den blef gjord har det införts ett nytt snitt på mantelrocken. Och han kan icke höra något spel eller se något

instrument, utan att hans hem rinner honom i hågen, och därför kan han icke ha glädje af någonting som han ser. Så drar han sig torftigt och eländigt fram längs vägarna och sammaledes hans hästar, om han har några. Lika illa medfaren är hans dräng, som bär en värja, af hans herre eröfrad i slaget i Flandern, och en mantelrock, på hvilken hvar och en kan se, att han icke var närvarande när den skars till, eller att den åtminstone icke är tillskuren åt honom, ty axelsömmarna hänga långt nere på armen.

Kort sagdt, vår man gör hvad han kan och med minsta möjliga kostnad, ty hemma vänta honom tillräckligt många utgifter. Och han förstår sig mycket litet på processer och blir plockad af advokater, vaktmästare och rättsbetjänte. Och så fort han kan återvänder han till hemmet, dels emedan han längtar att komma dit, dels emedan han för kostnadens skull icke längre vill dröja på vägarna; och han anländer kanske till sitt hus vid en timma, hvilken är lika långt från morgonen som från aftonen, oeh finner ingenting att äta, ty hustrun och hela huset sofva; men han bär allt med jämnmod, ty han är van vid slikt. Men för min del tror jag, att Gud icke skänker motgång åt människan annat än i den mån han vet henne stark och ödmjuk nog att bära den, liksom han icke ger köld åt människorna annat än i den mån de äro försedda med kläder. Och händer det någon gång, att mannen kommer hem i god tid, trött och utfaren, med sinnet fullt af tunga och ångestfulla tankar, och tror sig vara välkommen – ehuru han ju så mången gång fått samma mottagande som nu väntar honom – så hör han blott hur hustrun grälar och väsnas så det genljuder i huset. Och ingen af hans befallningar hörsammas af tjänarna, ty de gå i hustruns ledband och hon har lärt dem hur de skola handla, och om de göra henne emot, så få de söka sig plats på annat håll, det veta de nog; och därför är det förspilld möda för honom att befalla någonting, som icke behagar hustrun. Om den stackars drängen begär någonting för sig eller hästarna, blir han snäst och afspisad, så han ingenting mer vågar

säga. Och sålunda måste den gode mannen, som är en vis man och ej vill ställa till gräl, taga allt med tålamod, och han sätter sig långt från brasan, ehuru han är mycket frusen, ty hustrun och barnen ha lagt beslag på platserna närmast den. Och han iakttager på långt håll hustruns uppförande och hur hon är ovänlig och elak, där hon icke det ringaste låtsar om honom och icke gör några anstalter att ge honom kvällsvard, utan bara grälar och missförstår och säger ord, som såra och bedröfva den stackars mannen, hvilken icke ger ifrån sig ett ljud. Men någon gång händer det dock att han, drifven af hungern och bekymren och retad af hustruns underliga sätt och hennes påstående att det ingenting finnes i huset, blir vred och utropar: »I sanning, hustru, du gör dig icke någon möda för min skull! Jag är trött och utfaren, jag har hvarken ätit eller druckit i dag, och jag är våt inpå bara kroppen, men det bryr du dig alls inte om: hvarken ger du mig mat eller sörjer du annars för mig. — På min ära, svarar hon, du har just burit dig skönt åt! Jag har förlorat mer på mitt lin och min hampa genom att du tagit drängen med dig och jag icke haft honom att hjälpa mig, än du, vid alla heliga sakrament, förtjänar på fyra år. Och jag hade ju, djäfvulen i min själ, längesedan sagt dig, att du skulle låta stänga hönsgården, och nu har mården ätit upp tre af mina bästa värphönor, och du måtte väl begripa hvad detta är för en förlust. Vid Gud i himlen, om du får lefva, så kommer du att bli den mest utarmade man i hela vår släkt! — Snälla hustru, säger han, säg icke sådant till mig. Jag har ju, gudskelof, ännu tillräckligt, och det skall väl räcka, om Gud vill, och så har jag ju bland mina släktingar några goda människor. — Hvad, utropar hon, bland dina släktingar! Hvar skulle de finnas, vid den heliga jungfrun! Jag har åtminstone inte sett en enda, som skulle vara någonting värd. — Det är visst och sannt, invänder han, att där äro snälla och bra människor bland dem. — Och hvad göra de dig för nytta? frågar hon. — Hvad de göra mig för nytta? Men hvilken nytta göra oss dina släktingar och väninnor! —

Hvilken nytta mina väninnor göra oss! säger hustrun; vid det heliga sakramentet, du skulle just se skön ut, om de icke funnes. — För Guds skull, säger han, håll upp med sådana ord. — De skulle nog svara dig ordentligt, det är visst och sannt, om du skulle tala med dem». Då tiger vår gode man, ty han fruktar smått, att hon skall berätta för sina vänner, att han talar lla om dem, och hon är ju verkligen af finare familj än han.

Nu börjar plötsligt ett af de små barnen gråta, och det är tilläfventyrs just det, som mannen håller mest af; och hustrun tar ett ris och slår det ordentligt, mera för att förarga den gode mannen, än för någonting annat. Då brusar han upp: »Goda hustru, slå icke barnet!» Och hustrun svarar: »Kantänka, vid djäfvulen — det är då verkligen icke du, som har besvär med att uppfostra dem, det kostar dig ingenting, medan jag måste hålla efter dem både dag och natt. Måtte hin taga dem allesamman! — Nå, nå, goda hustru, säger han, det där är fult sagdt! — Ack, herre, invänder amman, ni vet icke hvilket besvär frun har och hvad de förorsaka oss för ett bråk med att alltid måsta matas. — På min ära, säger kammarjungfrun, det är stor skam af er att komma hem och bara ställa till gräl, medan huset skulle vilja glädja sig öfver er återkomst. — Hvad för gräl? säger han, jag har minsann inte ställt till något gräl.»

Nu är således hela familjen emot honom, och anfallen från alla sidor, såsom det händt så ofta, och vetande att här ingenting hjälper, går den stackars mannen och lägger sig utan kvällsvard, utan brasa, genomvåt och sönderbråkad; och om han får någon mat, så må Gud veta hurudan den är och hur behagligt han superar. Därpå går han och lägger sig, och hela natten hör han barnen gråta; och hustrun och amman låta dem med flit gråta för att reta honom. Så förgår natten i plåga och bekymmer, hvilka han bara betraktar som stor fröjd, ty han vill ju icke hafva det annorlunda. Därför är han där och blir där för beständigt och kommer att i elände sluta sina dagar.

En annan gång ger författaren en bild af den gräliga, motsträfviga hustrun, som bereder sin man tråkigheter blott för glädjen att göra det. Hon har fått honom fullständigt under toffeln, och nu börjar hon plötsligt med alla möjliga konster, tiger när han frågar, låter be sig tusen gånger, behagar icke infinna sig till måltiderna o. s. v.; och författaren tillägger ironiskt: »Ju mer han håller af henne, desto flere förargelser hittar hon på att bereda honom. Och däri gör hon alldeles rätt: ty kvinnan behöfver ju icke plåga sig med att vinna sympatier hos den som älskar henne, utan hon måste bemöda sig att behaga den som icke låtsar om henne». Han berättar vidlyftigt om hur mannen en gång kommer hem med gäster och hustrun låter dem hvarken få mat eller sängkläder, föregifvande en mängd ursäkter; t. o. m. stalldrängarna äro glada att komma från ett hus, där de hungriga måste lägga sig på halm. Ännu värre behandlas mannen, då han oförmodadt gör sin hustru sällskap på en pilgrimsfärd, hvilken hon arrangerat i hopp om att träffa sin tillbedjare: »Hon har tilläfventyrs ingen betjänt, och han måste under vägen göra henne särskilda tjänster; och om hon än hade tjugu betjänter, skulle de ändå icke räcka till; ty hon skulle icke vara nöjd om hon icke fick bereda honom plåga och obehag öfver alla gränser. Än säger hon att hennes stigbygel är för kort eller för lång; än saknar hon sin mantel, än lämnar hon den ifrån sig; än trafvar hennes häst för hårdt, och hon mår illa däraf; än stiger hon af och måste lyftas i sadeln igen, än måste han leda hennes häst vid tygeln öfver någon bro eller ett dåligt ställe på vägen; än kan hon icke äta

det som finnes, och då måste den gode mannen, fastän han är våt och nersölad som en hund, springa kring staden för att söka det hon behagar önska till mat . . . Så kan, på återvägen, en olycka hända hans häst, och han får trafva till fots bredvid henne, och hon vill alltjämt hafva plommon och körsbär och päron, och ständigt bråkar hon med honom; och gärna låter hon sitt ridspö falla, för att besvära honom med att ta upp det och räcka det åt henne». Men hon får smak för att ligga ute på vägarna,han nödgas släppa till kostnaderna, blir gammal och reumatisk, familjen ökas, hon grälar och trätar beständigt. — I den nionde »fröjden», där mannen, ehuru gammal och bräcklig till sin kropp, icke vill lämna ledningen af sitt hus i hennes händer, uppträder hon, som »tilläfventyrs är gammal och torr och sur och grälig», såsom en fullständig megära, går omkring och berättar för grannarna, att mannen alltid pinat henne, låter dem och honom själf veta, at , hans kroppsliga skröplighet är en följd af hans vandel m. m. och »hämnas sålunda på honom för det hon icke under den gångna tiden lyckats få herraväldet öfver honom, ty han har alltid varit en förutseende och klok man». När älste sonen, uppeggad af modern, är stursk mot sin gamle far och denne därför tillrättavisar honom samt mycket kraftigt förespeglar honom att han icke kommer att ärfva en sou, om han icke bär sig hyggligare åt, besluta modern och sonen i tysthet att göra honom oskadlig. De tala om för alla människor, att gubben blifvit barn på nytt, sonen låter ställa honom under förmynderskap, och de inbilla honom att han förlorat minne och vett, medan han i själfva verket

är lika förnuftig som någonsin. Och kommer någon för att besöka honom, mottages han af hustrun, som med gudsnådlig min säger, att mannen »är som ett oskyldigt barn — men Gud vare lofvad för allt hvad Han låter komma öfver mig, jag har minsann svårt med mitt stora hushåll, och ingen människa som hjälper mig». Gästen invänder häpen: »Det är verkligen synd, och jag är som fallen från skyarna af förvåning, ty helt nyss såg jag ju honom, och han var klokare än någon annan man i detta land. — Ja, så har Gud velat det», suckar hon salvelsefullt.

Är det icke rent af, som hörde man Strindberg?

Om författaren i alla dessa varianter af den krångliga, egoistiska, hjärtlösa, nyckfulla, tarfliga och elaka hustrun gifvit oss den mest åskådliga undervisning man gärna kan tänka sig i äktenskapets »fröjder», så har han dock med den mest synbarliga förkärlek skildrat henne, när hon inlåter sig i erotiska äfventyr. Det är här hennes listighet firar de största triumfer, och det är också här vi erhålla den noggrannaste inblick i alla dess skiftningar och medel.

Vi hafva då först det femte stycket. Såsom inledning — ett slags motivering — framhålles, att mannen är gammal och att frun haft en liten escapade, »un petit eschapeillon», innan hon gifte sig, hvilket också varit orsaken till, att hon icke blifvit bättre gift, utan nödgats taga den förste som anmälde sig. »Det var, säger författaren, ett litet äfventyr som hände henne på grund af det heta blodet och hvarom denne friare icke visste någonting; eller ock har han möjligen hört glunkas därom, men är godtrogen och renhjärtad, och många hederliga människor

hade svurit på, att det blott var onda tungors påhitt och att den goda flickan oskyldigt blifvit förtalad af snobbar och dagdrifvare, som roa sig med att taga heder och ära af hyggliga fruntimmer, när de intet annat ha att tala om. Emellertid skaffar sig hustrun utan vidare en »vän». Hon är alldeles led vid mannen och söker på allt sätt undgå hans smekningar, medan hon med begärlighet tänker på den väntande och »uthungrade» unge mannen, med hvilken hon följande dag skall ha ett möte. De nattliga scenerna utgöra för öfrigt en upprepning af dem i första stycket, ehuru, som alltid, med många variationer: de äro här utförda i stark detaljering och synnerligt liffulla och lustiga äfvensom, i betraktande af verkets för öfrigt relativt anständiga ton, ganska groft tillhuggna. Hon inbillar mannen att hon icke finner det ringaste behag i kärleken, och han ser med en viss belåtenhet i hennes köld och brist på passion en borgen för hennes trohet. Dock, när hon vill ha en ny klädning, förhåller hon sig helt annorlunda, gläder honom med alla möjliga skälmska påhitt, motsätter sig ingenting och gör honom förtjust; hon försäkrar att han är den bäste man under solen, ropar »fy, fy!» när mannen påminner henne om en fin friare hon kunnat få, och smickrar på allt möjligt vis hans egenkärlek — ett nytt och psykologiskt väl inriktadt motiv. Vinner hon emellertid icke sitt ändamål — här är en liten nödfallsutväg i kompositionen — så finner hon alltid någon annan, som kan styra ut henne. Icke hennes »vän», ty han är fattig som en kyrkråtta. Men det var nyligen en, som vid en fest kastade sina ögon på henne och erbjöd henne en diamant

och som med hennes kammarjungfru sändt henne tjugu eller trettio écus, hvilka hon dock icke velat taga emot »genast». Ingenting är lättare än att få fatt i denne yngling. En liten kokett blick, och han söker upp kammarjungfrun och inleder underhandlingar. På detta sätt arrangeras saken. Kammarjungfrun bringar underrättelser åt sin matmor och lägger sina ord så skickligt och lockande som möjligt. Denna tvekar eller låtsar som hon tvekade. Jeanne beskrifver hur vacker, rik och förälskad den unge mannen är. »Ack Gud, säger frun, jag håller så mycket af den du vet, sedan länge, och mitt hjärta kan icke hänge sig åt någon annan». Kammarjungfrun försäkrar att det är galet att slösa sitt hjärta helt på en, för resten är han fattig och kan ej hålla henne med vackra dräkter, och denne skall ge henne allt hon vill. Matmodern begynner tveka. »Jeanne, jag vet verkligen icke hvad jag skall göra. — Vid min själ, ni måste besluta er snart, ty han skall ha besked i morgon.» Och nu är matmoderns nästa replik redan denna: »Och hur skola vi bedrifva det, Jeanne?» Därpå träffas de i kyrkan; han bjuder henne vigvatten och närmar sig henne, där hon sitter alldeles ensam i sin bänk, mycket kokett utstyrd, men iakttagande en hållning som en helgonbild och afvisande honom, dock låtande honom förstå, att hon gärna ser honom. Därpå instruerar Jeanne sin matmor huru denna skall låtsas förskräckt, när tillbedjaren, insläppt af kammarjungfrun, om natten tränger in till henne, och hur hon skall ropa på Jeanne, som naturligtvis icke är till hands. Det går som planeradt är, intet motstånd kan häjda

hans djärfhet, hon utropar: »ha, jag är förrådd», Jeanne hör ingenting, hon vågar ej ropa högre för att ej röja sin vanheder och författaren anmärker urskuldande: »en stackars ensam kvinna förmår ju intet». Hon får sin klädning och många andra efteråt. Mannens svartsjuka väckes, han söker öfverraska de älskande, men lyckas icke, han förebrår henne, hon svarar, han »näres med lögner» och har aldrig mer en glad dag.

Det är att märka, att författaren här gör hustrun ännu sämre än en vanlig äktenskapsbryterska, ty han låter henne bedraga ej blott sin man, men också den hon verkligen älskar, blott för den snöda vinningens skull. Det är, måste man säga, väl mycken dålighet, han i denna »joie» lassar på henne.

Hon gör dock, åtminstone i sitt förhållande till den förste älskaren, ett visst naivt intryck. Helt annorlunda raffinerad är den otrogna hustrun i det sjunde stycket. Hon märker i god tid att mannen anar oråd, och när han föreger en resa för att invagga henne i säkerhet och ertappa älskaren, ber hon så vackert att han måtte stanna hemma och sänder, när han säger sig icke kunna det, bud till vännen att ej komma. Vid mannens låtsade hemkomst mottager hon honom ytterst kärligt, och om natten utspinner sig mellan dem följande i fråga om hennes repliker förträffligt studerade dialog. Mannen anförtror henne: »Jag måst säga dig, kära vän, att jag hört ett och annat, som är ganska otrefligt. — Käraste vän, hvad kan det vara? Jag har länge sett att du gått och burit på någonting, och jag har inte kunnat förstå hvad det varit. Har du gjort någon för-

lust eller har någon af dina goda vänner dött eller blifvit tagen af engelsmännen? — Det är icke det, det är någonting värre. — Ave Maria, hvad kan det vara? Vill du icke säga mig det? — Jo, en af mina vänner har talat om för mig, att den och den gör dig sin kur, och många andra saker därtill». Då gör hon korstecknet och ställer sig ytterst förvånad och säger småleende: »Min vän, bort med dessa sorgsna miner! Jag ville verkligen jag vore lika fri alla andra synder som denna!» Och hon lägger handen på,hans hufvud med ett låtsadt oskuldens patos: »Min vän, jag svär icke på denna sak ensamt, men jag lofvar att förskrifva åt djäfvulen allt som jag håller i mina två händer, om någonsin en mans mun rört min, utom din och dina och mina kusiners, som du bedt mig kyssa. Fy, fy, tillägger hon, hvilka misstankar! Min vän, jag är mycket glad att du talade om det för mig och att det icke var någonting annat, och jag vet mer än väl, hvarifrån du har det. Men Gud låte dig erfara, hvarför han har sagt dig sådant, din vän. På min ära, du skulle bli ganska häpen, ty han hycklar ju en så varm vänskap för dig. Men när allt går omkring, är jag mycket belåten med att han väckt den hund som sofvit. — Hvad menar du? frågar mannen. — Lugna dig, du får nog veta det en annan gång. — Nej, säger han, jag vill veta det nu! — Vid himlen, min vän, jag har inte alls varit belåten med att du låtit honom komma hit så ofta, men jag ville ingenting säga, eftersom han var din gode vän. — Seså, tala ut, jag ber dig. — Det är då verkligen inte nödigt, att du får veta det. — Visst; säg det genast, ty jag vill veta det». Då ger hon sig till att omfamna och kyssa

honom och säger: »Ha, ha, min allra käraste herre och vän, det finnes skurkar som vilja locka mig att göra dig orätt. — Säg ut, hvad är det? — Käre vän, som jag älskar högre än allting på jorden: bedragaren, han som du litar på och som sagt dig de skymfliga orden, har bönfallit mig i två års tid att jag skulle göra honom till viljes; men jag har motstått honom och haft mycken möda med honom; och när du trodde att han kom till oss af vänskap för dig, så var det med afsikt att bedraga dig; och han har icke velat upphöra, ända tills jag nyligen sade honom att jag skulle tala om allting för dig. Men jag drog mig för att säga det, emedan jag var säker på mig själf och icke ville ställa till ovänskap mellan honom och dig . . . Ack, det är nog inte hans fel att han inte bragt skam öfver dig!» Mannen vill icke tro sina öron, men hustrun ber honom under en ström af tårar att aldrig mer taga emot den falske vännen. Han lofvar det, och hon kan nu fritt göra hvad hon vill, ty ingen talar om det för mannen, emedan han i alla fall icke tror det; och den som första gången af vänskap ville öppna hans ögon, blir nu hans värsta fiende.

Det är, som man ser, en lika gemen som väl uttänkt och skickligt genomförd manöver. Och man förstår hur hon med sina långa förberedelser och sin tvekan förmår bringa mannen att sätta tro till hvad hon så hänsynslöst ljuger ihop.

Hustruns roll i den elfte »fröjden» är egentligen utspelad före äktenskapet. Det är en ung flicka, som råkat på villovägar och icke kan giftas med den skyldige, ty han är antingen en fattig fan, som ej kan föda en hustru, eller

ock gift förut, »någonting som ofta inträffar», säger författaren förnumstigt. Så får man då tag i en ung man, och modern, som haft ett mycket energiskt och roligt förhör med flickan rörande hennes tillstånd, instruerar henne hur hon skall bära sig åt för att fånga mannen. Hon följer lydigt råden och ger sig ypperlig skenet af en gås, som icke vill begripa kärleksförklaringarna, och ett dygdemönster, som förolämpas af blotta tanken på att den unge mannen icke skulle erbjuda henne sin hand på samma gång som sin kärlek. Lika lydigt rättar hon sig efter moderns förmaningar, när det gäller att klara den kritiska situation, då mannen antages kunna komma underfund med det som tidigare passerat hans fru. Det lyckas henne, och först när mannen får glädjen att inom en mycket kort tid efter giftermålet hälsa en arfvinge välkommen, öppnas hans ögon. Häri består »fröjden» i detta äfventyr; men det är en ny typ, författaren här presenterar, en ung flicka mellan femton och sjutton år, som, till en början ett oerfaret offer för en ifrig förälskelse och ett varmblodigt temperament, sedan utvecklar en alldeles beundransvärd — och naturligtvis medfödd — talang i koketteri och alla möjliga kärlekskonster samt under en enfaldig yta döljer den kallaste beräkning och en utstuderad list. Stycket är för öfrigt bland alla det, som i sin komposition och annat tekniskt afseende mest närmar sig novellen; där finnes knappast någonting, som ej fullständigt skulle passa in i dennas ram.

En fullständig otrohetens apoteos är det sista stycket, i flere än ett afseende det bästa af alla. Hustrun är från början fördärfvad. Mannen öfverraskar henne med älska-

ren, vill slå denne, hustrun omfamnar honom och varnar honom för att begå en ödesdiger gärning, älskaren kommer undan, mannen löper förgäfves efter honom, uppsöker hustrun för att kräfva hämnd — hvartill författaren anmärker att det var illa gjordt, ty han kunde ju icke veta, att något ondt verkligen inträffat. Hon har emellertid begifvit sig till sin mor för att söka hjälp. Samtalet mellan henne och modern är åter högst betecknande för vår författares subtila psykologiska konst och ger båda parterna en synnerlig relief. Dottern föreger först, att vännen kommit i all oskuld och endast velat prata bort en stund med henne. »Hvad djäfvulen hade han hos dig att göra?» Dottern svär att hon hellre såge den unge mannen hänga i galgen, än hon hade ett förhållande med honom, men med sina ursäkter anklagar hon sig, och modern — som, anmärker författaren, mer än väl känner till den gamla dansen — uppmanar henne att bekänna spader på det man må kunna ställa allt till rätta. Dottern rodnar och slår ner ögonen. »Ha, ha! utropar modern, jag ser hur det är; säg mig på fläcken hur det hänger ihop!» Då bekänner dottern att han med våld trängt in till henne, ehuru hon försvarat sig halfva natten — men »en stackars ensam kvinna förmår ju intet». »Ha, ha!, utropar modern igen, jag gissade ju hur det stod till. Men låt se att du nu bär dig försiktigt åt och att han icke mer kommer hit». Dottern är rädd att han skall komma för att se efter om mannen icke dödat henne. »I självfva verket, säger modern, allt ännu ganska uppretad, förvånar det mig mycket, att han inte slog ihjäl er båda två. — Ave Maria, försäkrar dottern, om jag inte hade omfamnat min

man, så hade den stackars ynglingen varit dödens». Nu kan modern icke mer undertrycka sin böjelse att ändå betrakta hela äfventyret med en viss sympati. »Du gjorde rätt i att skydda honom, utbrister hon, ty när en gång en stackars man har satt sitt lif på spel för att tjäna en kvinna, så måste hon hellre dö än tillåta att han förolämpas». Nu är isen bruten, dotterns fruktan lägger sig, hon kan ge sina känslor fritt lopp och hon utropar: »Ack, min mor, om ni visste hvilken man han är! Vid min ed, det har händt att det rägnat och haglat och varit mörkt som i en säck och ändå har han kommit, till fots för att ej bli sedd, och han har stått och väntat mer än halfva natten i trädgården, och när jag ändtligt kunde komma ner till honom, fann jag den stackarn genomfrusen, men det fäste han sig alls inte vid». Modern blir allt varmare och påminner sig med förnöjelse, att också hon blifvit delaktig af hans artighet: »Jag förvånar mig så öfver den ära han visar mig: i kyrkan kommer han och bjuder mig vigvatten, och öfverallt där han ser mig, skyndar han att göra mig någon tjänst. — Jag försäkrar dig, säger dottern, att han tycker mycket om dig. — Seså, afbryter modern, nu måste vi se till att ställa allt till rätta». Hon sänder kammarjungfrun efter sina väninnor för att fråga dem till råds. »Några af dem ha varit med om liknande historier, hvarför de känna till hur man skall bära sig åt, och de andra veta det också mycket väl, ehuru de varit försiktigare och gjort det i hemlighet, så skvallret ej fått tag i det». Vid rådplägningen förtäljer hvar och en sina erfarenheter: en har försvarat sig så eftertryckligt, att hennes man på tre månader icke kunde äta

eller sofva. Alla känna de medlidande med den stackars älskaren, som lofvat sända dem en pastej och hvars tillstånd kammarjungfrun skildrar såsom gränslöst beklagansvärdt. Man skickar efter honom, han föres in genom bakporten, tar plats bland dem och de omsvepa honom med sin varmaste sympati. Nu är man nyfiken att höra hur den äkta mannen har det. Kammarjungfrun berättar: »Sedan i går morgse, då det fatala äfventyret inträffade, har han icke ätit, icke druckit, icke hvilat. I morgse satte han sig till bords, men när han försökte svälja ett stycke kött, gick det icke ner. Därpå försjönk han i tankar, lutande sig melankoliskt öfver bordet, blek och vanställd som en död. Därpå tog han förskärarknifven och slog den i bordet; så gick han ner i trädgården; så kom han tillbaka, och kunde icke hålla sig stilla; hela dagen och natten snyftar han; man kan inte låta bli att ha medlidande med honom. — Medlidande! utropar en af väninnorna, han blir nog snart bra igen!» Och när man nu anklagar kammarjungfrun för att ej ha varit nog påpasslig, försvarar hon sig med att mannen aldrig förut plägat komma på denna tid och slutar med att nedkalla Guds förbannelse öfver honom, hvartill alla säga: amen! Så begifva de sig alla till mannen och öfvertyga honom i tur och ordning, med de kraftigaste argument, att han misstagit sig och att han är en nedrig människa, som beskyller sin hustru för slikt; kammarjungfrun är en af de ifrigaste, och modern håller sig med möda från att klösa ut ögonen på sin svärson. »Förifra er icke, ber en af väninnorna. — Ha, ha! han har förstört hennes goda namn och rykte och mitt! . . . Ha, ha!

mina vänner, om min dotter vore skyldig, skulle jag icke tveka att med egna händer strypa henne; men tror ni, att det är trefligt för mig att sålunda se min dotter oskyldigt vanhedras, och det på ett sådant sätt, att det aldrig kan repareras!» Förgäfves invänder mannen att han sett det med sina egna ögon; men han begynner slutligen vackla i sin tro på deras vittnesbörd, och när ännu hans och hustruns biktfader kommer — »som vet allt och har en årlig pension för att ge frun syndernas förlåtelse» — och tar på sin ed att hon är oskyldig som ett lam, har han intet mer att säga, utan ångrar sin häftighet. Så går det neråt med honom, medan hustrun följer sina böjelser, medan väninnorna taga ledningen af huset, medan kammarjungfrun svingar sig upp till samma maktställning som husmodern och skaffar sig sina små äfventyr på sitt håll — »hvari matmodern hjälper henne, ty den ena tjänsten är den andra värd». Man kan föreställa sig, hvad det under sådana förhållanden blir af den arme mannen. »Han sliter ut sitt lif i plågor och vedermöda och suckan, där han är och där han för alltid stannar, och i elände kommer han att sluta sina dagar».

I dramatisk kraft, men också i psykologiskt allvar är detta stycke ett talande prof på författarens talang; och det är icke för mycket sagdt, att skildringen af mannens öde bäres af en verklig tragisk fläkt.

*

Den analys som föregår och som omfattat samlingens viktigaste stycken, har tillika varit egnad att gifva en

föreställning om de olika varianter af den gifta kvinnan, med hvilka författaren ansett nödigt göra sina läsare bekanta samt om hans förmåga att päjla hennes väsen, hennes tankegång och hennes nycker. Man må icke söka sak med honom på grund af hans ensidighet och öfverdrifter: man må minnas, att här är fråga om en länk i kvinnofoblitteraturen, hvilken har sina egna förutsättningar och sitt eget ändamål. Och man må jämföra hans framställning med alla föregående för att finna, huru mycket rikare och mer lefvande den är och hur alla dessa skiftningar afteckna sig mot den rama verkligheten. Hustrun i Quinze joies är kanske i grunden icke mindre gemen än änkan i Matheolus' Klagovisor, och hon besitter kanske icke färre dåliga egenskaper, än de Evangile des femmes tillskrifver kvinnan. Men skillnaden är just den, att hon icke blott är en abstraktion af dessa dåliga sidor, såsom hon alltid är det i den tidigare litteraturen af detta slag, utan ett mänskligt väsen, som lefver och som godt kan kännas igen. Hela hennes personlighet, hennes sätt att tala och att vara, t. o. m. hennes rörelser och hennes tonfall framträda i full åskådlighet för oss. Till den grad är hon lefvande och verklig, att det knappast finnes någon uttrycksform för hennes elakhet, huru nära den än må beröra det abnormas gräns, som icke skulle tyckas möjlig eller trolig. Och man må jämföra denna framställning med alla följande uttryck för kvinnohatet i litteraturen, allt upp till nyaste tider, för att finna, att dessa knappast någonting haft att tillägga, vare sig till innehållets rikedom eller tendensens häftighet eller uttryckets kraft.

Vi hafva sett, att det icke ensamt är i hufvudpersonens olika gestaltning författaren låter sin tanke om kvinnan taga form. I särskilda variationer låter han den också reflekteras i moderns person, där hon, förfaren som hon är i dylika saker, ständigt står på dotterns sida, vare sig det gäller att förskaffa denna ett nöje eller att fördölja hennes felsteg. För det mesta flyktigt tecknad, erbjuder hon dock alltid en viss relief. Vi ha funnit, hur hennes bemödanden att skaffa den förolyckade dottern i elfte »fröjden» en man, ge henne bestämda konturer och hur den kvinnliga fåfängan i sista stycket blandar sig med omsorgen om dotterns räddning från skandal för att låta henne energiskt bita hufvudet af all skam och alla hänsyn och drifva igenom dotterns rättfärdigande. — Utom i modern, har dottern ännu ett pålitligt stöd i kammarjungfrun, i amman och i sina öfriga tjänare. Liksom hustrun och modern, är kammarjungfrun på långt när icke någon ny typ i litteraturen: i tidigare framställningar af hustruns galanta äfventyr spelar hennes tjänarinna ofta medbrottslingens roll. Men här är hon på ett helt annat sätt lefvande, hon är en personlighet för sig, och hon kan godt ställas vid sidan af motsvarande typ i senare tiders komedidiktning, dock med den väsentliga skillnad, att medan hon i denna framför allt är den skickliga intriganten och annars snäll och söt, hon här är formad af ett mycket gröfre material än komedins Dorine och Toinette: hon är icke blott en oblyg kopplerska, men kan också annars bete sig som en fullfjädrad kanalje.

Ett förträffligt komplement till denna grupp af kvin-

nor bilda ännu »les commères», det oöfversättliga begreppet, som i sig sammanfattar de nyfikna, skvallrande, skandallystna grannkvinnorna-väninnorna-tanterna, hvilka alltid ställa sin tid, sitt deltagande och sina råd till förfogande: nu, som långt in i senare perioders sociala lif, utgjorde de ju en faktor i det borgerliga familjelifvet. Redan i den tredje »fröjden» framföres, som vi sett, ett galleri af dessa damer, De äro där på sin kanske mest typiska plats, i det de omgifva barnsängskvinnans läger och tillbringa dagar med att äta och dricka på hennes mans bekostnad (föres icke tanken till Holbergs Barselstuen mer än trehundra år senare!) Det behöfves blott, att de icke genast få någonting som de vilja ha, och de brista ut i förvåning öfver att mannen bryr sig så litet om sin hustru och sitt lilla barn — han måtte då ej älska henne alls — och hur skall det gå vid de nästa barnsängarna? —Hustrun, förledd af väninnornas ifver, medger att mannen är elak och omedgörlig — men det skall hon då icke tåla! Hör följande kaskad af en bland sällskapet: »Elak! Ni, mina bästa, som sitten här, ni vet hur man sade om min man, när jag gifte mig med honom, att han var så elak, att han en vacker dag skulle döda mig; men vid Gud, söta ni, han är ordentligt tämd nu, det vill jag lofva, och han skulle hellre bryta armar och ben af sig, än tänka på att göra eller säga någonting som vore mig emot. Det är sannt, i början försökte han nog att ha sitt eget sätt att tala och bära sig åt, men vid Guds heliga sakrament, jag gaf honom svar på tal och lade betslet i munnen på honom, och han slog mig nog en gång eller två, hvilket han gjorde mycket dumt i,

ty jag blef värre än någonsin förr, och jag vet att han sade åt en af mina väninnor, att man icke hade några händer med mig, om man också skulle ta lifvet af mig. Gud vare lofvad, jag har bragt det därhän, att jag kan säga och göra precis hvad jag vill, och alltid behåller jag sista ordet, jag må ha rätt eller inte. Det måste vara don efter person, och där är intet annat att göra: ty jag svär er, min vän, att det icke finnes en man så vild, som inte hans hustru kan göra ödmjuk och hygglig, om hon bara har ett dugg förstånd. Vid den heliga Katarina, min bästa, det skulle bara felas, att man läte sticka ut ögonen på sig!» Är det ej en typ! — och finnes det i hela serien af argbiggor, som i den engelska litteraturen kulminerar i Shakespeares »Shrew», någonting motsvarande i sinnelagets innersta gemenhet? — Med nästan ännu större kraft, stundom stötande på karrikatyr, är den samling tanter och väninnor tecknad, som i det sista stycket kallats till rådplägning. När de angripa mannen för att öfvertyga honom om hustruns oskuld, får man intrycket af en hel kör af trollpackor, som omringa den bedragne, tvinga honom att förneka sina egna ögons vittnesbörd och afsäga sig allt som utgör hans personlighet, ej blott som äkta man, men ock såsom människa.

Författaren är dock icke tillfredsställd med att på detta sätt i ett galleri af typer individualisera sin uppfattning af kvinnokönet och särskildt den gifta kvinnan. Hänförd af sin egen ifver, glömmer han alltjämt att han är i färd med att måla en tafla som borde tala för sig själf, och han utbrister i helt personliga utgjutelser öfver sitt ämne.

Se här några exempel: »Det ligger helt och hållet i kvinnans natur, att, hvilken man hon än har och hur bra hon än har det, alltid bereda honom bekymmer och ge honom orsak till grubbel»; »en kvinna vill alltid bli smickrad: och det finns ingen så besynnerlig lögn, att hon icke tror den, om den bara är till hennes favör;» »hustrun är tilläfventyrs elak och bråkig (och det finnes just icke andra)»;» hvad beträffar förstånd, så har den klokaste kvinna på jorden ungefär så mycket däraf, som jag har guld i mitt öga eller som apan har svans, och (märk detta!) förståndet brister henne alltid, innan hon hunnit till hälften med det hon vill säga eller göra». Mycket karaktäristiska äro de jämförelser som anställas mellan mannen och kvinnan. Se t. ex. den långa diskussionen om hvad de två ha att utstå i äktenskapet, i början af den sjunde »fröjden»: kvinnan slites icke ut så snabbt som mannen; det är sannt, att när hon skall få barn, är hon »mycket hindrad», och att födandet kostar henne »smärta och besvär», men det är ingenting i jämförelse med de bekymmer och den oro, hvarje tänkande man får pröfva med anledning af allt viktigt som sysselsätter honom, och hvad beträffar att få barn, så är det en lika naturlig sak som att en höna värper ett ägg; och ju mera hönan värper, desto fetare blir hon, men tuppen mödar sig med att söka mat åt henne, medan hönan bara äter och kacklar och har glada dagar, och så göra ock de stackars äkta männen — hvilka därför förtjäna allt beröm, tillägger författaren med en satirisk blinkning. Och hvilken öfverlägsenhet, när han klandrar mannen för att hafva utspäjat hustrun och säger: »Däri gör han

dumt, ty ett ädelt manligt hjärta bör aldrig sysselsätta sig med hvad kvinnor ha för sig». Om en förbindelse mellan en ung man och en äldre kvinna säger han kort och godt, att det finnes ingenting som är obehagligare för en ung man och som är skadligare för hans hälsa (!), och ett giftermål mellan en gammal man och en ung kvinna beledsagar han med repliken: »Jag ler, ty jag vet huru det kommer att sluta».

Teckningen af männen utgör en pendant till kvinnostudierna. Dock föreligger här kanske en viss allmän skillnad. För att ådagalägga verkan på mannen af det skildrade kvinnoregementet behöfver författaren icke fördjupa sig i mannens psykologi, och han gör det icke heller i samma mån som han gjort det med kvinnan. Det är fastmer det yttre af hans väsen, sådan han blifvit genom allt hvad han fått lida, författaren bemödar sig att få fram. Han gör det, sin vana trogen, med mycken kraft, men det är icke utan att han blir enformig. Öfverallt möter oss samma fridfärdiga och öfverseende sinnelag, samma naivitet, som blir offer för alla hustruns konster, samma beskedlighet, som aldrig lyckas få bukt med henne; äfven där mannen någon gång med uppbjudande af all sin energi opponerar sig mot henne, eller t. o. m. går så långt att han slår henne, nödgas han ögonblicket efteråt göra afbön. Ett drag, hvarigenom det fatalistiska i männens tragiska lott tyckes understrykas, är det, att allesamman till hvarje pris vilja in i »mjärdan»: intet kan afhålla dem, om också de genom andras exempel borde veta hvad som väntar dem. Detta drag vill säkert vara en ironisk antydan om

kärleksförblindelsen, på samma gång det tyckes tala om mannens predestination för äktenskapet, hans begär att stifta familj och kanske ock hans aldrig upphörande, ridderliga dyrkan af kvinnan.

Emellertid bär mannen icke ensamt dessa undergifvenhetens och svaghetens kännemärken. För att öka effekten af hans öde i äktenskapet framställes han stundom före giftermålet uttryckligen som en mycket glad och lefnadslustig, sangvinisk, vacker, charmant yngling. Som gift skildras han också sympatiskt: han kan vara en praktisk man, som med omsorg sköter sitt hus och sin ekonomi, och han är mycket barnkär. Vi se honom med bekymmer tänka på oxarna som måste köpas och lidret som måste repareras, när hustrun vill ha en ny klädning. Detta är förträffligt ställdt i motsats mot hennes lättsinne. Hans ömhet för barnen sammanhänger med hans snällhet, som är en utmärkande egenskap hos honom. Det gör honom så ondt, när hustrun slår hans älsklingsbarn, och när hon, för att komma i tillfälle att deltaga i en pilgrimsfärd, skyller på att det lilla barnet är sjukt, fastän det är alldeles friskt, blir han ängslig, går fram till det, betraktar det, och hans ögon fyllas med tårar — en mycket nätt scen. Hur förhållandena i hemmet tynga hans sinne, är särdeles fint antydt, då det säges, att han aldrig kan njuta af musik, emedan han tänker på sitt hem — med andra ord, han kan ej hänge sig åt nöjet, emedan hans lif är fördystradt af hans husliga bekymmer, hvilka oaflåtligt sysselsätta honom. Betecknande är hans hänsynsfullhet mot hustrun, äfven där hon uppträder nog så brutalt. Någon enda gång

kan han alldeles förlora tålamodet och slå henne, en gång uppbjuder han sin energi för att öfverlista henne, en annan gång söker han häfda sin makt i huset. Men hurudan han än är och hvad han än gör för att stå på sig, lyckas detta honom dock slutligen aldrig. Han glider småningom ner i en fullständig passivitet gentemot hustrun, och med en stundom ganska tvär öfvergång framställes han som en både fysiskt och andligt i det djupaste elände sjunken man. Lik en grafskrift öfver hans förlorade lif klingar refrängen om hans kvarstannande i »la nasse» och hans lott att »y finir miserablement ses jours». Detta gränslöst ynkliga slut är naturligtvis en tribut åt tendensen i det hela och, hvad refrängen beträffar, en litterär kliché; psykologiskt verkar det ingalunda alltid öfvertygande.

Och hur ofta blir icke den äkta mannen, för att den af författaren åsyftade målningen måtte göra sig tillräckligt verkningsfull, nödsakad att afsäga sig all slags självständighet och hvarje spår af ambition, hvarjämte han framstår fullkomligt naiv i förhållande till de enklaste elementen i den kvinnliga psykologin, slapp och ynklig. Man frågar sig, om författaren kunnat bibehålla sin medkänsla för honom, äfven när hans manlighet blir ända därhän komprometterad, att han i allt står under toffeln. Han uttalar sig icke alldeles tydligt i denna punkt, utom en enda gång, då han indignerad frånkänner den man nobless, hvilken icke kan lämna sin hustru för att försvara sitt land och sig själf, och prisar dem hvilka hafva »ett så stort och ädelt hjärta, att ingen kärlek till

hustru eller barn kan afhålla dem från att lyda ärans röst». Annars kan man i de bilder, som användas för att karaktärisera mannens tillstånd, ofta finna ett ironiskt hån, som när han jämföres med en utkörd åsna eller häst eller med tuppen, som bara bemödar sig att underhålla den feta hönan; i andra skjuter afsikten redan förbi satiren och synes ej vara annan än att åstadkomma en kraftig åskådlighet: så, när det säges om mannen, hvilken gift sig med en änka, att han är »alldeles som en gammal och tandlös björn, som är tjudrad vid en tjock järnkedja och bär på en tung stör af trä och hvars enda ressurs består i att skrika; men när han skriker, får han två eller tre slag till». Och en gång urskuldas mannens undergifvenhet med en reflexion i fatalistisk riktning, som på sätt och vis ger klafven till hela hans väsen: »Och han tänkte inom sig själf, att han var så olycklig, emedan det var ödet som föll öfver honom och som alltid ställde sig emot honom».

Dock, med otvifvelaktig och varm sympati omfattar författaren i allmänhet mannens öde i äktenskapet, och den formar hans penna till några alldeles ypperliga skildringar af äkta mans typer, lefvande och åskådliga i all sin öfverdrift — liksom hatet mot kvinnan hade gjort det med afseende å henne. Huru väl genomförd är icke bilden af den af barnsängskvinnan trakasserade mannen, som bär hundhufvudet för allt, men ändå glad och vänlig uppfyller hennes önskningar. Hvilken typ är icke den man, som sliter ut sig på vägarna och blir ovänligt mottagen hemma och önskar att dö, då hans lif i förtid runnit bort i sorg och mödor. Hur rent af gripande är icke den

figur, som utgör den bästa illustrationen till bokens tendens, mannen i den sista »fröjden», där han sitter i tankar vid matbordet men icke kan äta, hugger knifven i bordet, stiger upp, går ut, kommer tillbaka, hemsökt af tunga tankar och rastlös oro, och aldrig kan återhålla sina tårar. Och vid skildringen af den giktbrutne mannen, som af hustru och son förklaras tokig, är författaren till den grad inne i sin sak, att han ej kan låta bli att utbrista: »och för min del tror jag, att detta är en af de största sorger på jorden!»

Måhända har teckningen af männen i Äktenskapets femton Fröjder att uppvisa ännu större framsteg från den föregående litteraturen, än teckningen af kvinnorna. Visserligen fanns här icke tillfälle, eller åtminstone förelåg det ingen nödvändighet, att fördjupa sig i det psykologiska studiet; men likväl ha flere växlande varianter af äkta män skapats, alla lefvande och originella, några framställda med en frapperande åskådlighet och produkter af en verklig litterär konst. Det är ett drag, som i synnerhet skiljer teckningen af männen från den af kvinnorna: att de förra hafva hvad de senare sakna, sentiment. Det fanns egentligen knappast plats för någonting sådant i kvinnoskildringen, som uteslutande syftade till att just visa det negativa i karaktären; och när det var fråga om en sådan sak som kärlek, var denna tagen från en helt annan sida än den sentimentala. Hvad åter beträffar förhållandet till den tidigare litteraturen, så saknar mannens typ där fullständigt både individualisering och omväxling. Där han öfver hufvud är annat än ett

passivt objekt, såsom i någon enstaka fableau, har han dock knappast ett enda drag, som skulle ge honom personlighet, vare sig en yttre eller en inre.

Näst den öfverlägsna psykologiska analysen kännetecknas vår författares konst framför allt af framställningens åskådlighet. Vi ha gjort bekantskap med åtskilliga scener, i hvilka de handlande personerna framföras, och sett hur säkert de äro gifna. Det vimlar af dylika scener i arbetet, och tack vare dem få styckena nästan alla en så eminent dramatisk prägel. Replikerna falla naturligt som i en modern teaterpjes, och ofta med en så slående sanning och träffsäkerhet, att läsaren blir på samma gång förbluffad och road. Och äfven där det icke ligger någon särskild vikt på dialogen, är den enkel och ledig, som om den vore direkt nedskrifven efter det talade ordet. Rena mästerverk i fråga om dramatiskt lif, individualiserad ton och sammanträngd uttrycksfullhet äro dialogerna mellan mannen och hustrun under natten, mellan kammarjungfrun och hustrun, mellan modern och dottern, nästan alltid där de förekomma, samt hela dialogen i den sista »fröjden». Vi ha redan sett flere prof på denna dialogföring, men jag skall ännu ytterligare citera ett. När kammarjungfrun (i det femte stycket) återkommer till den i spänning väntande unge mannen, frågar han med en röst som tyckes flämta af nyfikenhet: »Nåväl, Jeanne, min vän, hvad nytt? Hvad gör din härskarinna? — På min ära, svarar hon, hon sitter därhemma mycket ledsen och nedstämd. — Och hvarför, min vän? — På

min ära, husbonden är en så dålig människa, att hon har det mycket illa». Då far han upp och utropar med en hotfull åtbörd: »Ha, ha! förbannad vare den eländige tyrannen! — Amen, säger hon; vi kunna verkligen icke hålla ut med honom i huset». Nu återkommer han till sin angelägenhet och fortsätter (man ville nästan säga med sänkt röst): »Nåväl, tala om för mig, Jeanne, hvad sade hon?» Kammarjungfrun uppräknar svårigheterna, han råkar ånyo i eld och lågor. Det är icke ett ord för mycket, och hvarje ord har sin valör, ypperligt funnen, man ville nästan säga beräknad.

Med en icke ringare konstfärdighet griper författarens blick små yttre detaljer, särskildt gester, och han omsätter dem i sitt korta, naturliga språk med skickligheten hos en utstuderad modernt-realistisk tekniker. Huru han på detta sätt får lif i enskilda situationer, har kunnat skönjas af referaten här ofvan. Men dessa smådrag använder han också skickligt till att kasta ett ljus inåt, öfver karaktärerna. Hvilket vackert uttryck för mannens ömhet om hustrun finner icke författaren, när han låter honom i det första stycket, där hustrun om natten är så ogin, lyssna om hon sofver och se efter om hon har sina armar väl täckta samt draga täcket öfver dem, om det behöfves. I det elfte stycket möta vi särskildt många sådana små situationsteckningar: jag påminner blott om en, där man bryter upp efter middagen och sätter sig ner för att konversera och den unge mannen i tysthet närmar sig flickan och söker få några förtroliga ord sagda till henne. Här har stilen samma karaktär som i dialogerna: korthuggna

satser, som gifva fart, pittoreska uttryck, som gifva färg, och spirituella vändningar, som gifva lif.

Det väsentliga kännetecknet för denna stil är, såsom redan sagts, dess naturlighet. Men det är icke nog: fableauernas stil är också naturlig, men den är ingalunda konstnärlig. Här är naturligheten förädlad af smak och esprit, en smak, som visserligen bär sin tids märke, men ändå innerst har sin rot i ett starkt konstnärligt medvetande; en esprit, som visserligen icke ger sig luft i glänsande kvickhetsprof, men desto mer i ett säkert grepp på det väsentliga och ett uddigt, fylligt, koncist, roligt uttryck för detsamma. Vår berättares språk är helt och hållet hans eget, föga elegant, men ej heller alltför oslipadt. Han har utomordentligt lätt att finna de ord, som motsvara hvad hans ständigt på denna punkt riktade, om också icke rika fantasi sett af bilder från de hem han skildrar, och detta ger stilen en saft och primitiv uttrycksfullhet, hvilka blott sällan svika. Någon konstnärlig utarbetning, någon »filning» i modern mening har han icke underkastat sin form. Den fångar alldeles omedelbart hans intryck och för dem vidare, såsom de trängt sig på honom. Hans uppmärksamhet är alltid spänd, och om det gäller att tvinga fram det adekvata uttrycket för hans föreställningar, så skyr han icke att hopa upprepningar och synonymer på hvarandra; han vinner sitt åsyftade mål och blir icke släpande och tröttsam. Det ligger i hans temperament att gå rakt på sak, och han begagnar sannerligen icke omskrifningar för att säga hvad han vill. Dock blir han icke på samma sätt grof som fableauernas författare eller Matheolus eller, senare,

de Hundra nya Novellerna. De anstötliga ställena äro egentligen få. Också när han säger tämligen tvetydiga saker, kan han utveckla en mycket mildrande grace. Då man läser scenen, där hustrun återfinner älskaren »uthungrad» samt vill ge honom del af »plusieurs merencolies», som hon icke vågade visa sin man, och han i sin tur gör henne »moult de petites bichotteries ou elle prendra grant plaisir», tycker man sig nästan höra två turturdufvors kutter. — Jag har ofvan nämnt, att författaren väsentligt tyckes afvika från den berättande stilen, i det han ger rum för alternativa händelser och möjligheter. Klarheten i framställningen blir dock icke grumlad, ty han håller sig alltid i presens och teckningens raskhet låter icke läsarens fantasi störas af sprången. Hans personliga anmärkningar störa icke heller; de kunna tvärtom ge en viss krydda åt skildringen, såsom då han afbryter sig med ett: »jag tiger med resten» och låter oss gissa oss till den. Hans reflexioner äro ofta sagda i en förnumstig ton, som öfverensstämmer med det patetiska allvaret i hela hans tendens.

Det sistnämnda tyckes ju stå i föga öfverensstämmelse med de ironiska drag, hvilka under framställningens gång citerats och med den karaktär af »satir», man vanligen tilldelar detta verk. Det är sannt, att det satiriska elementet har en bred plats, men det är icke öfvervägande. Dessa häftiga angrepp, denna ursinniga polemik — ett klart och positivt uttryck för en bestämd tendens — kan lika litet kallas satir, som den föregående litteraturens grofva anfallsskrifter och råa målningar kunna få detta

namn. Ty äfven om koloriten hos vår författare är mycket finare, anbragt på ett mycket mer artistiskt och modereradt sätt än hos föregångarna, äfven om han alltid står öfverlägsen gentemot sitt ämne, så är detta likväl icke nog för att karaktären af tendensskrift skulle kunna utplånas. Den starka animositet, som skapar tendensen, den omedelbara attacken, den brutala målningen af lifvet, allt detta, som tillhör genren, är också här förhärskande. Vår författares blick på förhållandena är väsentligen densamma som tidigare kvinnohatares i den franska litteraturen, ehuru den tränger djupare; hans sinne är lika upprördt öfver hvad han skildrar som deras, ehuru det vibrerar på ett känsligare sätt. Men hans hand är mycket olik deras, ty den tecknar så mycket finare linjer, så många flere variationer och så mycket rikare afskuggningar; och han själf är icke, som de, part i saken, utan en objektiv och spirituell iakttagare — ett af de väsentligaste villkoren för att hans skildring blir konst.

Men namnet gör ju ingenting till saken. Vi må kalla detta verk satir, lifsskildring, polemik, novellsamling eller hvad som helst, vi skola dock alltid finna, att under den skenbart lekfulla behandlingen gömmer sig mycket allvar, under de hopade öfverdrifterna den mest påtagliga och för alla tider gällande sanning. Med sin öfverlägsna teckning af de intimaste skiftningar i mer än en sida af kvinnans psykologi, med sin medkänsla för den pinade mannen, med sina enkla men starka bilder af ett visst slags familjelif, med sin omätliga resignerade pessimism växer

det ut till en formlig epopé öfver äktenskapet, där kvinnans elakhet framstår grandios och mannens eländiga tillstånd vidgar sig till en symbolik för ett helt förtryckt släkte. Om också icke originella till sina ämnen och sin tendens, blifva dessa Äktenskapets femton Fröjder genom den psykologiska iakttagelsens styrka och framställningens intensiva lif någonting helt annat, än den räcka af misogynskildringar, hvilkas höjdpunkt de beteckna. I mycket bära de redan den moderna novellistiska verklighetsskildringens märke. Deras inflytande sträcker sig genom många imitationer, af hvilka ingen på långt när uppnår deras rang, öfver Rabelais till Molière. Och en del af dem verka i denna stund som fullkomliga små mästerstycken af berättarkonst, öfverraskande genom stilens friskhet och det evigt nya i karaktäriseringens sanning.

TREDJE KAPITLET

ANTOINE DE LA SALE

Vi hafva sett att det verk, som trots sin föga novellistiska form bildar den glänsande introduktionen till femtonde seklets berättande litteratur i Frankrike, les Quinze joies de mariage, är anonymt. Vi skola finna att det verk, i hvilket den franska novelldiktningen enligt italienska mönster första gången framträder fullfärdigt, les Cent Nouvelles nouvelles, icke heller röjer sin upphofsman. Båda ha tillskrifvits Antoine de La Sale. Icke utan alla skäl, men dock utan tillräckligt bevisande. Man har velat öka denne författares litterära bagage också med ett tredje anonymt verk, den utmärkta farsen om Advokaten Pathelin. Detta sistnämnda antagande stöder sig knappast på någon anna grund än att Antoine de La Sale i hela denna tids egentliga skönlitteratur i obunden form är den ende konstnär, hvars namn och personlighet äro oss bekanta.

En, men ett lejon. Han behöfver ingalunda några osäkra tillskott till sin meritförteckning för att framstå

såsom en af den tidigare franska litteraturens, ja, som en af den franska litteraturens öfver hufvud yppersta berättare. Hans rykte som sådan har länge varit stadgadt genom hans roman le Petit Jehan de Saintré, det första realistiska verk inom denna genre i Frankrikes vitterhet, ett underbart kompositum af gammaldags riddarroman, pedagogisk afhandling och häpnadsväckande modern och kvick satirisk skildring. Mindre har man fäst sig vid, att denne författare i franska litteraturen infört hvad man på detta språk kallar den »sentimentala» berättelsen, med andra ord den som rör sig kring ett stoff med allvarligt känsloinnehåll, och äfven här blifvit en banbrytare för den realistiska litteraturen, i det han stödt sig på en verklig händelse och sålunda uppfyllt den grundläggande betingelsen för denna riktning i konsten, men tillika omarbetat det gifna materialet i konstnärligt syfte och därigenom gifvit skildringen sin konstnärspersonlighets märke och dess litterära värde.

Han är själf en fullständig renässansfigur, denne Antoine de La Sale, eller kanske rättare sagdt en representant för öfvergångsperioden mellan medeltid och renässans, fången i många af den förras fördomar, men på samma gång i sitt lif, sitt väsen och sitt skriftställarskap så starkt reflekterande den nya tiden, att han mer än till hälften står inne i den.

Låtom oss kasta en blick på denna långa, oroliga och för tiden så typiska lefnadsbana.

Antoine de La Sale är hemma från Provence — en bland de första af de icke få provençaler, som sedermera gjort

sig ett namn inom det franska språkets litteratur. Hans fader var en bekant krigshöfding, som under Ludvig I af Anjou utförde glänsande bedrifter i Italien; hans moder var icke denne Bernard de La Sales lagvigda maka, hvilken stammade från Italien och bar Viscontisläktens bekanta namn, utan en flicka från Provence, Perrinette Damendel. Hans födelseår infaller i slutet af 1380-talet, och det första vi veta om hans lefnadslopp, är, att han redan 1406 gjorde en färd till Messina. Det är all sannolikhet förhanden, att han då deltog i en ambassad, som Ludvig II af Anjou sände till hofvet i Neapel; att han redan då var anställd hos den furstesläkt, hvilken hans fader tjänat och hvilken han själf skulle komma att så länge tjäna, är otvifvelaktigt. Denna första Italia-färd, medan han ännu blott var page vid det hertigliga hofvet, skulle ingalunda blifva hans sista. Man vet ju, huru det osäkra arfvet af konungariket Neapel och Sicilien sysselsatte flere generationer af Anjouhertigar, och hur de nödgades dela sin tid mellan residenset i Angers och södra Italien, ditkallade än af regeringsomsorger, än af nödvändigheten att häfda sina rättigheter mot medtäflarna. Såsom en af den franske landsfaderns närmaste män ålåg det dessutom hertigen af Anjou att bevaka denna kronas intressen, och så finna vi honom ofta från Calabrien styra sitt tåg direkt till Paris och ännu nordligare. Detta allt förklarar både att La Sale 1409 och 1410 var i Italien — under en af dessa expeditioner uppehöll sig Ludvig II sex veckor i Rom, och det vore intressant, om man med säkerhet kunde konstatera att Antoine då var med — och att vi 1407 finna honom

vid en tornering i Bruxelles och 1412 eller 1413 vid ett likadant tillfälle i Gent. Men han var ännu oroligare än så. Efter att 1414 ha skött om en arfsprocess i Provence, deltar han följande år i ett egendomligt krigsföretag, en expedition, som konung Johan I af Portugal med en pomp och ståt utan like utrustade mot de otrogna i Marocko och hvarom han låtit kungöra i hela kristenheten, uppfordrande alla rättrogna att sluta sig till densamma. Företaget kröntes med en viss framgång, i det staden Ceuta genast eröfrades — man minnes, att Stagnelius härom skrifvit en dramatisk dikt. I ett af sina arbeten talar La Sale om detta krigståg. »Vår Herre, säger han, gaf mig genom sin särskilda nåd lyckan och gunsten att, i det jag innehade en god och tapper krigares plats, blifva vittne till de flesta af de händelser, som i det följande nämnas och hvilka jag i största korthet vill anföra, ty jag har icke något godt minne och det blefve för långt att berätta allt, från början till slut».

Ludvig II dör 1417 och efterträdes af sin son Ludvig III, då tretton år gammal, men som skall visa sig mycket öfverlägsen sin fader, om ock i sina italienska förehafvanden föga lyckligare än denne. Antoine de La Sale har återtagit sin tjänst vid detta hof, och i ett dokument från 1418 finna vi honom nämnd såsom väpnare hos den unge hertigen.

Förhållandena i Italien tillspetsa sig starkt under dennes första regeringsår. Han kallas dit af den bekante condottieren Attendolo Sforza, stamfadern till den lysande ätten, hvilken stött sig med sin första gynnarinna, den be-

ryktade drottning Johanna II af Neapel, och hvilken nu förmådde påfven att understöda en vädjan till Ludvig, arftagare på sitt håll till Neapels tron. Johanna kallade i sin tur Alfons af Aragonien till hjälp, denne samtyckte under villkor af en af påfven stadfäst adoption, och nu begynte den långa rad af strider mellan husen Anjou och Aragonien, i hvilken Antoine de La Sale skulle taga en verksam del.

Här är icke stället att redogöra för den högst invecklade gången af Ludvigs italienska affärer — huru han först blir tillbakadrifven och nödgas söka skydd hos påfven i Rom, huru sedan intrigmakare få till stånd en brytning mellan Alfons och Johanna, hvilken i stället vänder sig till sin rival Ludvig III och adopterar honom, huru den aragoniske konungen tvingas att utrymma Neapel och huru Ludvig under olika lyckoskiften tillbringar ännu ett par år i detta land, innan han återvänder till Frankrike, där vi finna honom i slutet af 1426 eller början af följande år. Det är mer än troligt, att Antoine de La Sale under hela denna tid tillhörde hans närmaste omgifning. Säkert veta vi, att han 1420 reste i mellersta Italien, att han ett par år senare vistades en lång tid i Rom, att han 1423 var närvarande vid en sammankomst mellan Ludvig och Johanna, att han 1427 i Aversa erhöll en gratifikation af sin härskare och sannolikt personligen mottog den, samt att han 1429 hade återvändt till sin hemtrakt och i Arles innehade den jämförelsevis ansvarsfulla beställningen af »viguier», d. v. s. utöfvare, på sin härskares vägnar, af den högsta juridiska myndighet på platsen. Viktigast för hans utveckling var utan tvifvel den mer än årslånga vistel-

sen i den eviga staden. Visserligen utgjorde denna icke nu något egentligt centrum för de humanistiska studierna eller för konsten eller för annan kulturell verksamhet, såsom den något senare blef det. Först 1420 hade ju Odo Colonna, Martin V, den af konciliet i Konstanz valde påfven, efter den långa schismen återvändt till Rom, som erbjöd den allra sorgligaste bild af andligt och materiellt förfall. Men Martin gjorde de största ansträngningar för att införa en bättre ordning på alla områden, han kallade till sitt hof humanister från Florens, medelpunkten för renässansens lärda sträfvanden, han tog från samma stad med sig några konstnärer, bland den tidigare renässansens allra förnämsta, och lät dem smycka kyrkorna i Rom, och det är ju högst troligt att La Sale, i betraktande af Ludvig III:s nära förhållande till påfven, kom i beröring med dessa människor. Det är svårare att säga, hvilka impulser han af dem mottog. Vi finna visserligen, att han genast vid början af sin litterära bana citerar en mängd antika författare; men de flesta bland dem kunde han hafva känt utan förmedling af humanismens nyväckta intresse och forskningsresultat. Dock, bland dessa finnas också Livius och Cicero, med hvilka man nu lifligare begynt syssla, och en af de ifrigaste sökare och upphittare af gamla manuskript, Poggio Bracciolini, gjorde just vid denna tid sina lyckliga ströftåg och sina ogenerade förvärf i europeiska bibliotek. Det är således möjligt, att Antoines antika studier — visserligen aldrig särdeles grundliga och bevisligen stundom allt annat än direkta — erforo en viss uppmuntran genom hans förbindelser i Rom.

Det är icke sannolikt, att La Sale deltog i det nya fälttåg Ludvig i början af 1430-talet gjorde i Calabrien och under hvilket han dog 1434; åtminstone tyder ett dokument af 1432 på, att han då var i Provence, och följande år finna vi honom anlitad som skiljedomare därsammastädes. Men när Ludvig III:s broder René öfvertager styrelsen af hertigdömet och successionen i södra Italien, träder Antoine också ånyo i hofvets tjänst och öfverger sin juridiska bana. Det är emellertid icke som krigare han närmast användes; man finner honom visserligen betitlad väpnare, »scutifer», såsom förut, men redan 1435 anförtror René honom sin sons, hertig Johans af Calabrien, uppfostran. Denne är då icke fulla tio år gammal, hvilket icke hindrar att han, när René 1438 beger sig till Italien och tar honom med sig, är gift — man var, som kändt, i detta afseende tidigt försigkommen för femhundra år sedan. Antoine följer med såsom det unga parets guvernör; men det är ondt om dugligt folk, och när René bryter upp från Neapel för att strida i Abruzzerna, lämnar han hela sin familj i fästet Capuano i Neapel och utnämner La Sale till dess kommendant. Denne sköter sig i sin alldeles nya befattning förträffligt och tvingar den aragoniske konungen att draga sig tillbaka. René belönar honom för denna bedrift med en förläning i hans hemtrakt. Ett par år framåt fortfar han att bekläda militära förtroendeposter på krigsskådeplatsen, tills han, alltjämt i sällskap med konungens familj, återvänder till Provence. Han är således icke med om den sista perioden af Renés och hela huset Anjous kamp om den syditalienska konungakronan,

ej heller om katastrofen, då René i Neapel förrådes genom att en arbetare visar spanjorerna vägen längs samma akvedukt, hvilken omkring niohundra år tidigare tjänat Belisarius till att öfverrumpla goterna, och, fastän försvarande sig med ett lejons mod, nödgas hals öfver hufvud fly på några genuesiska skepp. Men ännu sex år efter detta äfventyr kvarblef Antoine vid Renés hof. Man vet att denne skönhetsälskande, kärleksdiktande »trubadurkonung» satte stort värde på honom och behandlade honom mer som en vän än som en tjänare. Och ehuru La Sales litterära smak helt visst skilde sig mycket från hans veke härskares, kan man med säkerhet antaga, att han trifdes godt bland den skara af skönandar René dragit till sitt hof och bland alla de många manuskript han samlat i sitt bibliotek. Det finnes också vittnesbörd om, att den andra väsentliga sidan af denne furstes hofhållning, den ridderligt praktfulla, icke var främmande för La Sales intresse; han har närvarit vid de lysande tornerspel René föranstaltade i sitt hertigdöme Lothringen till ära för Frankrikes konung, och han berättar senare med en viss själfbelåtenhet, att unga förnäma främlingar anhållit om hans råd för sitt deltagande i desamma.

Emellertid hade Antoines elev — och dennes gemål — nått den ålder, då en informator blef öfverflödig, och han sökte därför transport till en annan befattning af liknande art. Han fann den, helt säkert på Renés rekommendation, hos en af de förnäma herrar, som deltagit i torneringen i Nancy, Ludvig af Luxemburg, grefve af S:t Pol, hvilken antog honom till lärare för sina tre unga söner.

Denne hans nye herre var af helt annat slag än den förre. Knappast trettio år gammal, hade Ludvig af Luxemburg redan ett vidt utbredt rykte, lika mycket för sin tapperhet som för sin despotism, sitt högmod och dubbelheten i sin karaktär. Han var en af seklets mest glänsande riddare, men också en typ för dess obeständighet och dess lyckojakt, lika häftigt hatad af sina likar som vansinnigt älskad af alla kvinnor. Hans lif bildar, har man sagt, en enda rad af motsägelser; han var ett rent vidunder af intriglust, och han kände sig icke väl, om han ej fick konspirera mot dem, hvilka han nyss svurit trohet. Med alla sina egenskaper, de goda som de dåliga, med sin fullkomliga brist på skrupler hade han kunnat blifva en mycket mäktig man, om icke ödet råkat ställa honom midt emellan två sådana krafter som den viljestarke hertig Filip af Burgund, »den gode», och konung Ludvig XI, sin tids störste mästare i slughet och ränker. Där kom till och med grefven af S:t Pol till korta, och efter det han länge pröfvat konungens tålamod till det yttersta, lät denne halshugga honom 1475.

Antoine de La Sale dröjde hos familjen Luxemburg i mer än tio år, helgande hela sin tid åt sina skyddslingars uppfostran samt egna studier och litterära sysselsättningar. Han hade hunnit öfver middagshöjden i sitt lif, och den vises lugn var honom lockande och behagligt. Man vet icke, att han skulle deltagit i sin herres politiska äfventyr. Men han är honom följaktig till hertigens af Burgund hof, i slutet af 1450-talet, då grefven af S:t Pol för tillfället åter står väl med denne mäktige furste och låter sig ange-

läget vara att uppvakta tronföljaren, den blifvande konung Ludvig XI, hvilken befinner sig i Flandern och håller hof hos Filip i Genappe nära Bruxelles. Hertigen erbjuder La Sale en plats vid detta hof, och denne, som slutfört sitt pedagogiska värf hos de unga grefvarna af S:t Pol, träder i hans tjänst i egenskap af »premier maître d'hotel», hvilket vill säga ett slags majordomus, som särskildt hade uppsikt öfver betjäningen. Det finnes ett dokument, som ger vid handen, att hans hustru — han var gift sedan tjugu år tillbaka — äfvenledes innehade en beställning i hofvets hushållsdepartement. Om Antoines verksamhet hos hertigen af Burgund veta vi intet annat, än att han i en af de Hundra nya Novellerna, som vid denna tid sammanfattades, är omtalad såsom en af berättarena, hvilken omständighet, såsom vi skola finna, gjort att man tillskriffvit honom författarskapet till hela samlingen. Ett par händelsevis bevarade dokument förtälja, att de båda makarna skänkt en bild af den heliga jungfrun till kyrkan i Ligny, i grefvens af S:t Pol besittningar. Tyvärr är årtalet olika angifvet, 1459 och 1469. Ett odateradt bref af La Sale, tydligen från hans sista dagar, visar honom som en mycket from man, hvilken icke tänker på annat än Gud och sin själs salighet. Det är samme man, som blott några få år tidigare skref den af ett fullkomligt ystert humör sprudlande romanen om Saintré. Men sådana voro denna tids människor, här som i Italien: Janushufvuden, med ena ansiktet strängt och allvarligt som en bönbok, och det andra skälmskt och satiriskt eller lefnadsfriskt och njutningsfullt vändt mot lifvets lustigheter och rikedom.

Sådant var i sina hufvuddrag Antoine de La Sales lefnadslopp: växlande mellan krigarens, skriftställarens, hofmannens, uppfostrarens och ämbetsmannens sysselsättningar, sträckande sig öfver vidt skilda trakter, underkastadt, under olika perioder, inflytelse af de mest olikartade förhållanden. Man behöfver blott ihågkomma de herrar, La Sale tjänat eller i hvilkas närhet han vistats, för att se stiga framför sig hela det femtonde seklets historia i Frankrike. Han hade varit med om alla dess sträfvanden och skiften, antingen såsom omedelbar deltagare eller som åsyna vittne. Under fälttågen i Italien såg han huset Anjous herravälde därstädes nå en lysande höjd, för att kort efteråt alldeles förintas — en bild af samma öde, som några årtionden senare skulle knyta sig vid den franska konungamaktens ansträngningar i norra delen af detta land. Han fattade i sin ungdom smak för resor och äfventyr, och genom att deltaga i det marockanska fälttåget betalade han sin tribut åt den sena korstågsmani, som plötsligt grep sinnena vid denna tid. Han lefde i förtrolig vänskap med den monark, hvars gestalt är den sista inkarnationen af medeltidens ideala ridderlighet; och från honom öfvergick han till en krets, hvars intresse framför allt var riktadt mot realiteten, mot politiken med dess list och beräkning, mot lusten efter eröfringar och maktställning, och där utvecklingen af yttre ståt och förkärleken för sköna konster och litteratur endast tjänade som ett medel att höja den egna maktens glans. Det är ganska djupa motsatser, genom hvilka Antoine de La Sale passerat. Och medan han i Italien och vid Renés hof

lärde känna den antika litteraturen, kunde han i norr vara med om den stora flamländska konstens första uppblomstring med bröderna van Eyck och Roger van der Weyde; i vitterheten bevittnar han de burgundiska krönikörernas försök att omsätta realiteten i litteraturen, och själf inför han denna verklighet i fantasins konceptioner och skapar det första stora och bestående alstret af realistisk litterär konst.

*

Hans litterära alstring är emellertid icke mindre brokig än hans lefnad, och en stor del af densamma faller i grunden utanför konstens råmärken.

Det första kända arbetet af honom, om också helt säkert icke det första han skref, är ett pedagogiskt sammelsurium af högst besynnerlig art, hvilket han betecknande nog kallade 'la Salade', »emedan i sallaten mängas ihop många goda örter», och som han omkring 1440 hopskref för sin elev, hertigen af Calabrien. Det finnes bevaradt i tvänne manuskript, af hvilka dock det ena är mycket fragmentariskt, samt tvänne tidiga editioner, från femtonhundratjugu-talet. Verket inledes med moraliserande pedagogiska betraktelser, lånade från latinska författare och från Aristoteles och lämpade för en person i den unge hertigens ställning. Men därpå följer till läsarens icke ringa förvåning en skildring af det besök Antoine under sin Italia-färd 1420 gjort i hvad han kallar »Paradis de la Sibylle», i Sibylleberget vid Montemonaco nära Norcia i mellersta Italien, ett berg beryktadt för de under, hvilka erbjudas

den som vågat och lyckats tränga in i detsamma och hvilka Antoine vidlyftigt beskrifver. Själf har han visserligen icke kommit ända fram till Sibyllans boning, men han har på platsen hört autentiska redogörelser för dessa märkliga ting och trängt så långt in i berget, att han kunnat finna spår af sina föregångare samt själf rista sitt bomärke vid deras. Denna La Sales framställning är i folkloristiskt afseende af största vikt, ty den är ingenting annat än sagan om Tannhäuser lokaliserad till Italien och den visar att denna saga, tvärtemot hvad man trott innan La Sales relation blef bekant, icke i sin nuvarande form är af tyskt ursprung, utan senare införd till Tyskland och förbunden med »Minne»diktaren Tannhäusers namn, hvilken förarbetat sagan i en lyrisk dikt. La Sale återger denna märkliga historia på ett synnerligen liffullt, naturligt och underhållande sätt. Vi hafva dock icke här någon anledning att närmare ingå på detta kapitel, om ock i stilen mycket finnes, som påminner om hans senare rent skönlitterära alstring; dock, det hela är i alla fall mer en relation än något annat. Det må blott tilläggas, att denna relation icke blott folkloristiskt sysselsätter den lärda världen: man har också gjort försök att identifiera skildringen genom att med den i hand företaga en mödosam bestigning af berget, där Sibyllan skall hålla hus, samt söka intränga i hennes håla, och den berömde italienske romanisten Pio Rajna i Florens, som i sällskap med Gaston Paris en gång begifvit sig dit upp, men icke lyckats i sitt förehafvande, har ännu ej fullständigt uppgifvit hoppet att här finna de inskrifter och de märkvärdiga grottor Antoine omtalar.

Nu följer i Sallaten ett geografiskt kapitel, ganska besynnerligt det också, framför allt med hänsyn till beskrifningen af Norden. Vid slutet af detta kapitel berör La Sale de vulkaniska öarna i Tyrrhenska hafvet, de Lipariska, och knyter till deras namn en ny legendarisk relation, som, om också icke i folkloristiskt hänseende lika fängslande som den förra, i gengäld erbjuder mer intresse från själfva framställningens synpunkt, i det La Sale här låtit både sin fantasi spela och sin realistiska skildringskonst fira en första triumf. Vi måste därför betrakta detta stycke litet närmare.

Efter att i synnerligen lifliga och åskådliga färger hafva beskrifvit bestigningen af berget på Stromboli och det motsvarande berget på Vulkan-ön, hvilka skildringar ännu icke behöfva misstänkas för några fantastiska tillsatser, kommer La Sale till hufvudsaken, berättelsen om ett besök som en af Strombolis andar aflade på hans och hans kamraters skepp. Han förändrar icke ton och drager icke ett ögonblick på munnen, då han öfvergår till denna skildring. När det blef kväll, säger han, och solen lutade mot sin nedgång, märkte vi, som samlats på det tältöfverslagna akterdäcket, en båt med en man uti, hvilken rodde med två årar, en hand på hvarje, och styrde mot oss. Så fort han lagt till, fäste han sin båt vid tågen som hängde ner från vårt skepp och svingade sig raskt upp på däck. Man frågade hvem han var och hvad han önskade. Han svarar icke, utan vill träffa kaptenen. En kort replikväxling följer. Kaptenen får veta att en hans vän, kaptenen från Lipari, som han trott död, lefver, och glad vänder han sig

till de andra och talar om det samt försäkrar, att nu behöfva de icke vidare sväfva i fruktan rörande lifsmedel. Han låter kasta en duk öfver en kista som står där, låter hämta fram bröd, vin och fiskpastej samt går ner i kajutan för att skrifva ett bref till sin vän, medan han ber gästen hålla till godo. Under tiden betrakta de andra den nykomne och finna honom högst underbar. En rolig och mycket detaljerad skildring af hans utseende följer. Hans hufvud är betäckt med tjockt och svart, hvitblandadt hår, som faller i vridna testar på hans axlar och »i sanning icke var mycket kammadt», och ofvanpå det sitter en sliten blå barett; hans panna är full af rynkor, hans ögon äro små och djupliggande med hvitan blodsprängd, hans ögonbryn äro buskiga och uppblandade med hvita hår, näsan platt och näsborrarna vida (man minnes ovillkorligen drängen, som Aucassin möter i skogen!), kinderna uppblåsta och rynkiga, öronen stora och hårbevuxna och sittande tätt åt hufvudet, munnen mycket stor när han skrattar, det stripiga skägget kort och bredt och svart med några hvita strån och växande in i munnen, halsen kort, axlarna breda, armar och händer långa och magra, fingerlederna starkt hårbevuxna, naglarna långa och breda och »belagda med mycken smuts mellan dem och köttet»; han är klädd i en gammal grå tröja med fyra snibbar, och hans långa, smala ben äro betäckta af slitna gula läderbyxor o. s. v. Så stark är spänningen i berättarens fantasiarbete, att han afbryter sig själf för att utropa: »Hvad skall jag säga er? Jag tycker jag ser honom framför mig, hvarje gång jag tänker på honom!» Men efter att sålunda ha beskrifvit

hans yttre, skyndar La Sale att antyda, att det icke var så helt beställdt med hans väsen. I följande förträffliga lilla scen låter han oss se gästens föga artiga sätt och hans brist på respekt för religionen: »Medan vi nu sålunda betraktade honom och frågade honom om alla möjliga ting, hvarpå han svarade oss just så mycket han behagade och detta också i allra största korthet, begynte han stirra i riktning mot ön och slog plötsligt till ett gapskratt. Vi frågade, hvad han skrattade åt. 'Eftersom ni vill att jag skall tala om era narraktigheter, så må jag göra det. Jag skrattar åt detta tecken som ni har vid era landfästen.' (Han sade icke korset, inflikar Antoine, ehuru man i detta land säger korsets tecken)». — Därpå berättar han en lång historia om hur han under ett krig om natten summit och lösgjort fientliga fartyg och hur man trott att det varit öarnas ande som gjort det, och hur intet skepp sedermera underlåtit att vid sitt landfäste anbringa ett kors för att skrämma denna demon. Hans berättelse är så naturlig och innehåller ett så starkt skämt med vidskepelsen, att skeppsfolket genast låter aflägsna korsen, på det man ej må synas löjlig. Därpå tager mannen afsked och försvinner med sin båt i nattmörkret — en ypperligt observerad scen. Men snart uppstiger en väldig storm, man är tvungen kasta sju ankaren, och skeppet räddas blott genom att en af La Sales kamrater, besynnerligt utstyrd, hoppar i hafvet. När man ändtligen får tag i kaptenen från Lipari, upplyser denne, att man verkligen blifvit bedragen af en bland öns andar, ty de anfäkta alltid skepp som icke hafva något kors. »Och han berättade oss härom många histo-

rier, hvilka äro eller åtminstone förefalla att vara lika många lögner», tillägger La Sale skeptiskt.

Emellertid är det, trots att han här är uppriktig, med ett fullständigt allvar han förtäljer om demonens visit, och trovärdigheten söker han bestyrka just genom att sammanblanda berättelsen med den utan tvifvel sanningsenliga relationen om sin färd i dessa vatten, ett uppräknande af följeslagarna o. s. v. Vore icke La Sale en sådan renässansman han är och visste vi icke, att han förhåller sig skeptiskt i fråga om dylik vantro — beskrifningen af undren hos Sibyllan slutar han med en sats, som visar att han ej tror på dem — så kunde man taga hans framställning som rena allvaret. Men det ligger närmare till hands att här se ett skämt med vantron och i hela beskrifningen samma blandning af allvar och satir, som senare i hans roman. Märkligt är för öfrigt redan här hans sinne för de små detaljerna: i beskrifningen af själfva reseäfventyren förvånas man öfver att han så väl minnes hvad som dock tilldragit sig trettio år tidigare, och när han sedan tecknar porträttet af demonen, lägger han i dagen en åskådliggörande fantasiverksamhet af den högsta pregnans.

Resten af Sallaten har intet intresse för oss. Med undantag af några personliga skildringar från krigen i Italien är den en kompilation af likt och olikt.

Samma omdöme gäller hans nästa arbete, i likhet med detta en pedagogisk traktat, hopdragen från olika källor och, såsom nyligen visats, till mycket stora delar helt enkelt afskrifven efter en fransk bearbetning af Valerius

Maximus. Dock finnas äfven här några personliga hågkomster och dylikt, men de äro icke affattade med en talang eller originalitet som skulle påkalla vår uppmärksamhet. Arbetet bär för resten titeln 'La Salle', alltså åter, som förra gången, en antydan om författarens eget namn. Det är skrifvet 1451 i Châtelet-sur-Oise, grefvens af S:t Pol slott, och tillegnadt denne. På samma ort, som tyckes varit särskildt förmånlig för vår författares alstring, fullbordar han ännu trenne arbeten, en afhandling om torneringar samt romanen le Petit Jehan de Saintré och ett egendomligt verk, som han kallar Réconfort de M:me de Fresne, alltså Tröst för M:me de Fresne, och som innehåller tvänne berättelser, af hvilka den första just är den, hvarom ofvan antydningsvis nämnts.

Vi skola här till först betrakta detta senare arbete, skrifvet sannolikt två år efter romanen, 1458, — eller rättare dess förra och vida viktigare hälft; den senare nödgas vi för utrymmets skull förbigå.

En aflägsen släkting till grefvarna af S:t Pol, Jacques de Lille, herre till Fresne och Gueulesin, gift med Catherine de Neufville, hade förlorat sin älste son; föräldrarna voro sänkta i djup sorg och modern var i synnerhet otröstlig. Antoine de La Sale företog sig då att rikta till henne en skrift, i hvilken han, efter mönstret af talrika medeltida moraliska traktater, ville i form af »exempel», d. v. s. belysande historier, framställa en moralisk sanning; här alltså den, att man måste böja sig under försynens vilja, som leder allt till det bästa. Exemplen meddela tvänne fall, då en moder under vida svårare förhållanden förlorat sin son, men

burit sorgen med hjältemod. För det senare fallet har La Sale troget hållit sig till en händelse som han själf bevittnat, för det förra har han sannolikt användt en historisk tilldragelse, inträffad under det hundraåriga kriget och bestående i att några personer, lämnade som gisslan, blifvit orättfärdigt och grymt afrättade. Här låter han offret vara en ung tretton års gosse, son till den belägrade fästningens kommendant, hvilken denna nödgats ställa som gisslan, då ingen af hans riddare velat åtaga sig detta värf. Kanske stöder sig också denna variation på någon faktisk händelse; hvilken denna emellertid varit, veta vi ej, medan det ofvan antydda förloppet blifvit oss berättadt af Froissart. Huru som helst, det historiska materialet har Antoine de La Sale utvidgat till en psykologisk studie af största betydelse i den berättande litteraturens häfder i Frankrike.

Han har förlagt tyngdpunkten i konflikten mellan moderskärleken och plikten: det gäller att antingen rädda den unge sonens lif, hvilken som gisslan är i fiendens händer och, tvärt emot all öfverenskommelse, hotas med döden, om icke fadern uppger fästningen, hvars försvar är honom anförtrodt, eller att rädda faderns krigarära genom att uppoffra sonen. Värdet af skildringen ligger emellertid icke blott i det sätt, på hvilket konflikten löses till förmån för det senare alternativet, utan än mer i framställningen af de båda hufvudpersonernas förhållande till det svåra problem inför hvilket de ställas, äfvensom i den djupa och rörande ton som dallrar genom alla den korta berättelsens episoder.

När kommendanten i fästningen Breth (Brest), »kap tenen» du Chastel, erfarit, att den fientlige befälhafvaren ärnar förfara efter godtfinnande med hans son, så vida icke fästningen genast öfverlämnas, sammankallar han sina »släktingar och vänner» och meddelar dem befälhafvarens (som är ingen annan än prinsen af Wales) bud. Han frågar dem om råd, den ene efter den andre. De äro alla mycket besvärade: »de betrakta hvarandra, och hvar och en ber den andre att svara först». Slutligen upphäfver en sin röst, men blott till ett undvikande svar: man kan ej tro, att den engelske prinsen verkligen skulle bryta sin förbindelse, som lydde att om fästningen icke blefve understödd med lifsmedel och ändå icke skulle gifva sig inom en viss tid, han ägde att förfara med sin gisslan som han ville. Nu hade emellertid ett skepp med lifsmedel anländt, och kaptenen var i sin fulla rätt att fortsätta försvaret och att fordra sin gisslan tillbaka. Men om engelsmännen icke hölle sig till sitt ord — ja, då var det svårt att säga hvad man skulle göra: »mitt förstånd räcker icke till att säga det»; det är kaptenen ensam som måste fatta beslutet, de ha ju med ed förbundit sig att lyda honom! Alla andra förena sig om detta sväfvande svar, men låta i alla fall förstå, att de icke se någon utväg att kapitulera utan fullständig vanära. Kaptenen inser att de ha rätt; han lämnar rummet »med djup nedslagenhet i sitt hjärta».

Allt detta, sammanträngdt på en sida, är en alldeles förträfflig exposition till det drama som följer. Allting är tillräckligt framhållet och ställdt på sin rätta plats; farhågorna som engelsmännens uppförande väcka, krigs-

männens brydda tvekan och kaptenens uppfattning af den fruktansvärda situationen. Man skulle i själfva verket icke kunna bygga den första akten i ett sorgespel skickligare.

Nu växer handlingen: hufvudpersonen, modern, träder in på scenen.

Den andra akten öppnas med ett nattligt samtal mellan kaptenen och hans hustru — vi hafva sett, att allt ifrån Kastellanfrun i Vergi och ända till Äktenskapets femton Fröjder det alltid är om natten som de intima samtalen mellan makar försiggå och viktiga beslut fattas. Kaptenens tyngande smärta ger sig uttryck i suckan, klagan och tårar. Hans gemål, som bär inom sig förkänslan af stundande sorger, men ingenting vill röja — hvilket godt psykologiskt drag genast i början! — smyger sig till sin man och säger: »Min herre och man, det synes mig, som om ditt glada sinne i dag hastigt förbytts i bekymmer. Hvad är det? Om någonsin en hustrus bön till hennes make någonting kan förmå, så säg mig det. — Ack, min vän, svarar han, alltför snart skall du få veta det! — Ha, min herre och man, efter jag ändå skall veta det, ber jag dig med sammanknäppta händer, att du nu säger mig det». Då berättar han henne gråtande allt, och hon, som likt de andra hoppats att den inträffade undsättningen skulle rädda hennes son, känner smärtan dubbel. Båda äro så olyckliga, att de måste kalla på sina vänner för att vaka med dem.

Följande dag tillspetsar sig situationen. Engelska härolder uppmana kaptenen att kapitulera. Han låter dem veta hvad han tänker om deras herre, och han sam-

mankallar ett nytt krigsråd. Det är en skickligt varierad upprepning af den föregående dagens. Kommendanten visar sig lugnare och fastare. Han ber sina krigare icke tänka på annat än hederns kraf. Han vänder sig till en sin släkting: »och er, min kusin, frågar jag först». Ingen kan gifva ett annat svar än sist. Kaptenen bibehåller fattningen, undfägnar dem och låter ingenting se, men hans hjärta är tungt. Och hustrun, ett rof för den största förtviflan, endast gråter och förbannar den dag som förde dem till detta ställe. Det är ännu modern, den svaga kvinnan, som hänger sig åt sina naturliga känslor. Denna hennes hållning är starkt understruken och utan tvifvel beräknad för att gifva desto mer eftertryck åt hennes uppträdande i det följande.

Natten infaller, och än en gång utgjuta sig makarna för hvarandra. Men nu måste ett beslut fattas. Denna scen, i hvilken studiet af de båda personernas karaktärer kulminerar, är förd med stor finhet och full af verkligt sanna och djupa moment. Kaptenen lämnar sin förtviflan fritt lopp — han ser nämligen alls icke någon annan möjlighet än att gifva sig och rädda sin sons lif. Men på samma gång vet han hvad däraf skall följa: »Hvar finnes den härskare, som hädanefter vill ha mig i sin tjänst? Hvar finnes den vän, som hädanefter skall hålla af mig? Hvar finnes den tjänare, som hädanefter skall tjäna mig? Hvar finnes det land, som hädanefter skall föda mig?» Han ber Gud om befrielse från denna olycka, som icke kan afvändas, om han ej blir sin egen sons bödel. Han är till den grad utom sig, att hustrun tror hans sista stund kommen.

Hon ligger på andra sidan af bädden försänkt i de mörkaste tankar; hon nämner honom vid namn, men han hör intet, hon ropar förtviflad att han icke får lämna henne ensam med denna gränslösa smärta. Men när han endast klagar och önskar sig döden, »förvandlar hon plötsligt sin grymma sorg i ett ståndaktigt tal» och säger honom, att man måste underkasta sig Guds vilja och af två onda saker välja den minst onda. Och hvilken? frågar han, utom sig. Ah, säger hon, det är ett svårt val; och hon ber honom »med knäppta händer» att slippa säga hvad hon tänker, ty sådana beslut måste utgå ur männens ädla sinnelag och icke ur kvinnornas »kvinnliga hjärtan». Men han är envis: »min kärlek och min plikt, säger han vackert, ha alltid gifvit dig en del i mina viktigaste angelägenheter, och det har skett för alla dina goda egenskapers skull. Du är hans mor och jag är blott hans far — därför ber jag dig utan många ord säga, hvilket som är ditt val». Då fattar hon sig och »stärker klokheten i sitt hjärta för den stora kärleks skull, som hon har till honom», och säger: »Gud, den heliga Jungfrun och sankt Mikael må bistå mig, när jag nu väljer mellan de två råden. Men för det första måste vi lämna all vår sorg och lägga allt i Guds hand, som leder allt till det bästa. För det andra och sista är det ju en klar sak, att barnen äro mödrarnas barn, som burit dem i sitt sköte och bragt dem till världen, mer än de äro fädrens. Och således är vår son mer min son, emedan det kostat mig mycken möda att under nio månader bära honom i mitt sköte, hvaraf jag haft svår ängslan, och sedan har jag gifvit honom lifvet med fara för mitt eget och

födt honom och älskat honom och hållit honom som min ögonsten ända till den dag han öfverlämnades åt fienden. Och likafullt vill jag nu för evig tid antvarda honom i Guds händer och vill att han hädanefter skall vara för mig ingenting, såsom om jag aldrig sett honom; och af fri vilja och fullt hjärta, utan öfvertalning och tvång, öfverför jag nu på dig all den naturliga kärlek, ömhet och rättighet som en moder bör ha i förhållande till sitt barn, tagande därpå till vittne den sanne och mäktige Gud, som lånat oss honom för en tid af tretton år: och allt detta för att bevara och upprätthålla din ära, som för alltid är förlorad, om annorlunda händer. Du har blott en ära, hvilken du näst Gud bör älska mest. Och mer än hustru och barn och alla ting. Och du har blott en son. Öfverväg nu, hvilkendera förlusten är större. Och i sanning, herre och man, det är ett allvarligt val. Vi äro ännu i den ålder, att vi kunna få flere barn, men är din ära en gång förlorad, kan du aldrig återvinna den. Och om du följer mitt råd, så skall man säga om dig, du må vara död eller lefvande: det var en bra karl och en plikttrogen riddare. Och därför ber jag dig så ödmjukt jag någonsin kan: gör som jag och tänk icke mer på att du någonsin haft honom, utan tacka Gud att han blifvit dig gifven för att återvinna din ära, och fatta mod». När kaptenen hör dessa ord, tackar han Jesus Kristus »med en tankfull suck (avec un contemplatif souspir) för det att från en kvinnlig och beklagansvärd varelses hjärta utgått så höga och så ståndaktiga ord», och han säger till sin hustru med ett tonfall af uppriktig tacksamhet, i hvilket åter deras varma och goda förhållande

skönjes: »Min vän, med allt hvad jag har af kärlek i mitt hjärta och varmare än någonsin tackar jag dig för den ädla och barmhärtiga gåfva du skänkt mig». Han är lugn, hans hustru har återgett honom jämnvikt och mod, och hans tankar vända sig nu utåt. »Jag hör, säger han, vakten blåsa i hornet; dagen gryr, och fastän vi alls icke sofvit, måste jag stiga upp; men du skall hvila dig litet. — Hvila mig! säger hon; mitt sinne, mina ögon, alla mina lemmar vägra mig hvila. Jag skall stiga upp, och vi skola tillsamman gå till mässan för att tacka Vår Herre för allt». Och de göra så.

Efter denna afgörande scen går handlingen sin gång. Och med en fullständigt dramatisk teknik efterträdes denna långa tumanhands-dialog af rörelse och lif: kaptenen vill göra ett utfall för att ännu möjligen rädda sin son, han tager afsked af sin hustru och anbefaller henne i de kvarblifvandes vård, hvilka äro gripna af rörelse och ej förmå återhålla sina tårar. Den hjältemodiga hållning hon just kämpat sig till, har tagit hennes kraft för mycket i anspråk, och nu brister hon ut i förtviflade rop och förlorar slutligen medvetandet. Mannen stannar, sköter om henne, lägger henne till sängs och väntar tills hon vaknar; han är smått missnöjd med att genom detta mellanfall ha blifvit uppehållen. I själfva verket hinner han icke företaga utfallet, innan härolden, som varit med hans son i det fientliga lägret, inträffar och förtäljer att allt är slut.

Berättelsen, som här är full af en mängd utomordentligt riktiga nyanser och ett lif och en rörelse, hvilka helt och hållet motsvara den inre spänningen, har emellertid gjort

en afvikning till engelsmännens läger och låtit oss se den unge gossen misshandlas af engelsmännen och föras fram till murarna, omgifven af trupper och tillrustningar, för att skrämma fästningens besättning. Det porträtt som ges af honom är lika förträffligt som all annan psykologisk skildring i denna novell. Rädd och ängslig när han slås i bojor, frågar han gråtande och snyftande chefen för vakten: »Ack, Thomas, min vän, hvad är detta? Hvarför lägger man järn på mig?» och när Thomas, suckande af medlidande, svarar: »Gråt icke, min lille vän, det är prinsen, som vill det så, för att de era, när de se er, skola ha mer medkänsla för ert öde», utropar han: »Ack, om min mor visste, att man slår mig i järn, och huru, skulle hon säkert gråta». — När sedan härolden återvänder, springer kaptenen emot honom ända till porten och frågar ångestfull efter nyheter — bland folket i fästningen har man på grund af anstalterna redan misstänkt, att exekutionen försiggått. Riddaren är så upprörd, att han knappast kan tala. Han ger emellertid en kort relation af gossens sista stunder, i hvilken dennes sinnesstämning framträder, om också primitivt uttryckt, på ett gripande sätt. Gossen har till det sista trott att man skulle föra honom till fästningen. Men när han märker att vägen går till det »runda berget», anar han hvad som förestår, fattas af en vild förskräckelse, brister i häjdlös gråt och ropar: »Ha, Thomas, min vän, ni vill döda mig, ni vill döda mig, ack, ni vill döda mig! Ack, min käre herr fader, man dödar mig! Ack, min kära fru moder, man dödar mig! man dödar mig! Ack, ack, ack, man dödar mig, man dödar mig,

man dödar mig!» Och medan han skriker och gråter, blir han varse riddaren, som han igenkänner på hans rustning, och ropar till honom samma ord. »När jag hörde honom ropa på detta sätt, tillägger riddaren, föll jag ner som död.» Han omtalar sedan huru han af prinsen utverkat sig rätt att medtaga gossens döda kropp och hur prinsen beklagat, att det ej var fadern han låtit aflifva i stället för sonen.

Det är en mycket orädd och omedelbar realism som ger sig luft i de många upprepningarna i sonens utrop — ordet 'mourir' förekommer elfva gånger — men tonen är alldeles rätt träffad, ty det är ju fråga om ett barn, som icke förfogar öfver någon rik skala af uttryck och, stadt som det är i den yttersta nöd, tillgriper det allra närmaste. Upprepningarna tillhöra för öfrigt de medel, stilen gärna använder vid en tidpunkt, då den ännu icke är konstnärligt uppfostrad. Hur som helst, gossens ångest framstår sann och hemsk, och scenen verkar på sin plats i texten utomordentligt starkt.

När kaptenen ser sin döde son, tar han hans hufvud i sina händer, kysser det och säger: »Ack, min käre, käre son, du bland alla barn det af ödet hårdast behandlade, du har dött martyrdöden för att bevara troheten mot din furste och rädda min ära. Jag ber dig min käre son, där du nu ligger död, förlåt mig!» Begrafningen försiggår; alla smälta i tårar. Modern är icke närvarande; hon får först vid måltiden veta att sonen är död. Hon behärskar sin smärta och tackar Gud. Men när de båda makarna blifvit ensamma, berättar kaptenen alla enskildheter för henne. Här afbryter sig författaren: »med detta vill jag tiga».

Man ser, hans konstnärliga beräkning och smak göra sig gällande ända till slutet. Efter alla känsloscener hade ju denna sista varit öfverflödig; måhända vill han ock antyda, att hvad som nu sades mellan makarna icke rör andra.

Beundransvärd är för öfrigt säkerheten, med hvilken berättaren hållit sig i den från början anslagna mycket höga tonen. Med det patos som ligger i ämnets natur och som han ingalunda brytt sig om att mildra, har han hela tiden nödgats röra sig på yttersta gränsen till deklamation, upprepning, entonighet: han har aldrig öfverskridit den. Alla dessa starka uttryck för känslorna få beständigt sitt fulla innehåll af det instinktiva sätt hvarpå de brusa fram och hvilket öfvertygande speglar själfva känslornas sanning och djup. Här ligger hemligheten af att han kunnat meddela oss så mycket af den allvarligt rörda, innerliga stämning, hvaraf han är gripen, och att han förefaller oss så naturlig, så uppriktig och mänsklig.

Byggd på en faktisk händelse, har denna historia likväl så mycket af själfskapadt — bl. a. påtagligen moderns hela roll — att den med fullt skäl kan betraktas som ett inbillningens verk. Den är novellistisk i hela sin dramatiska läggning, lika mycket som i handlingens enhetlighet och i den psykologiska undersökningens koncentration på en enda väsentlig punkt: motsättningen mellan mannen och hustrun. Denna senares personlighet är ju, det skall väl hvar och en medgifva, ett mästerstycke af karaktäriseringskonst, så helt modernt i iakttagelsens omedelbarhet och delvis äfven i uppfattningen; men den fram-

träder först i sin fulla betydelse genom motsättningen mot mannens icke mindre lyckligt återgifna, ehuru mindre fasta karaktär.

Det finnes intet exempel på, att ett dylikt motiv skulle ha behandlats i den medeltida litteraturen. Den saknar icke sådant, som faller inom genren — den »sentimentala» eller som fransmännen också, med ett uttryck hvars innebörd lika mycket afviker från det motsvarande lånordets hos oss, »pathétique», kalla den. Vi hafva sett, att i en lai den kvinnliga själfuppoffringen är skildrad ungefär som senare i Boccaccios Griseldis-novell, med mycken abstraktion. Denne författares Fiammetta, en liten prosaroman med starka tragiska och mänskliga accenter, är den första egentligen »patetiska» berättelse i nyare litteratur, men liksom de flesta af novellerna med tragisk utgång i Decamerone hvilar den på ett erotiskt motiv och erbjuder icke heller annars några egentliga jämförelsepunkter med historien om Madame du Chastel. Denna konflikt mellan plikten och moderskärleken finnes ingenstädes, lika litet som en sådan analys af moderskänslorna. Till den föregående franska och italienska litteraturen står Antoine de La Sale således här icke i någon förbindelse. Den uppfattning som inspirerat honom och gifvit novellen dess tendens, är den ridderliga. Men om man kan tala om någon litterär släktskap, skulle den väl kunna sökas i antiken. Genom sin fosterländska entusiasm och sin uppoffring för mannens ära tyckes denna moder lik en antik hjältinnegestalt; men i uttrycken för sina känslor, i sin bevisföring, i hela sitt personliga väsen har hon intet af en

sådans gudinneaktiga öfverjordiskhet, utan är fullständigt lefvande och mänsklig.

*

Det är ett mycket stort steg från denna novell till historien om den lille Jean de Saintré: de hafva egentligen icke något annat gemensamt, än själfva talangen, som så glänsande uppenbarar sig i båda, och det, att liksom den förra är den första moderna skildring i sitt slag, så är den senare, som man så ofta sagt, den första moderna roman. Uttrycket bör i alla fall icke tagas efter bokstafven. I själfva verket erbjuder boken vid första anblicken endast bilden af en komposition i fullständig sen-medeltidsstil: den öfverflödar af beskrifningar, episoder, moraliserande och pedagogiserande utväxter — de upptaga halfva boken — och liknar dessutom i skildringen af hjältens lif ofta mycket mer en krönika än en roman. Men vid en närmare granskning, och i synnerhet då man kommer till slutet, yppa sig de moderna elementen alldeles otvetydigt. Redan det, att en stor konception af detta slag ytterst hvilar på verklighetens grund och hjälten icke är en förskönad karolingisk konung eller en sagofigur från det runda bordets krets, är ett stort framsteg från allt det föregående. Men den moderna andan framträder i all ohöljdhet först i slutepisoden, där den chevalereska kärleken i gammal stil lider ett grymt skeppsbrott, där hela riddarväsendet blir utsatt, om också icke från författarens sida, för ett hånfullt angrepp, där satiren mot prästerna tar en

öfverdådigt rolig form och där slutligen en novellistisk konst af allra första rang utvecklas.

Detta slut afviker på allt sätt högst väsentligt från förra hälften af boken; dock står det ej i så öppen motsats till den, som tidigare kritiker i allmänhet ansett. Men medan förra delen är den ljufligaste idyll, har den sista mest tycke af en burlesk fars.

Jean de Saintré är en historisk personlighet: det har t. o. m. funnits tvänne män med detta namn, far och son, hvilka förvärfvat sig ryktbarhet genom krigiska bedrifter. Den mest bekante betecknas af Froissart såsom »den bäste och tappraste riddare i Frankrike», och i krönikorna omnämnes han såsom förtroendeman hos konung Johan den gode. La Sale har emellertid icke, såvidt man vet, förlänat sin hjälte något af denne mans personliga drag, utan endast användt namnet såsom typiskt för en förträfflig riddersman; det är dock sannolikt, att alla de bragder Saintré utför i romanen, icke äro gripna ur luften. Likaså förefaller det gifvet, att icke kärlekshistorien, som bildar det egentliga innehållet, saknar sin verklighetsgrund, om också man, trots många försök, icke lyckats identifiera den »Dame des Belles Cousines», som är dess intagande och bedrägliga hjältinna.

Saintré är vid berättelsens början tretton år gammal, page vid konungens hof, den bäste af alla, fallen för hvarje slags idrott, ehuru till sin växt liten och späd, och älskad af alla. Samtidigt tjänar vid drottningens hof en ung änka, som är kusin till drottningen, men »hvars namn berättel-

sen förtiger, på grund af allt det ni här efteråt kommer att höra och se». Hon vill icke gifta om sig, hon vill likna de ståndaktiga romerska kvinnorna — hon är nämligen en emanciperad dam och citerar de latinska auktorernas vers och prosa i original. Likväl tänker hon att hon gärna skulle ta hand om någon lofvande yngling, och med detta uppsåt fäster hon sig vid Saintré. En kväll — märk denna scen! — då hon hjälpt drottningen till sängs och passerar längs gallerierna med sina tärnor, finner hon Saintré där, betraktande bollspelet nere på gården. Hon tilltalar honom frankt: »Men, Saintré, hvad gör ni här! Är det ett sätt af en välartad väpnare att icke följa damerna? Seså, mäster, upp och gå framför oss». Den unge pagen rodnar af blygsel och lyder. »Nu skall vi få roligt, säger damen till sina följeslagarinnor, när vi komma in till mig, skall ni få se hur jag attackerar honom. — Men han är ett godt barn, hvad har han då gjort?» invänder en af tärnorna. Alltnog, när man väl är inne i rummet, sändes allt manfolk bort, utom pagen, dörren stänges, damen sätter sig på sin sängkant och tar af den häpne Saintré löftet att svara uppriktigt på alla hennes frågor. »Säg mig då först, hur länge sedan är det ni sist såg ert hjärtas dam?» Den stackars Saintré bleknar och får tårar i ögonen. Slutligen svarar han att han ingen har. »Men säg då, hur länge är det sedan ni såg den, som ni helst ville ha till ert hjärtas dam?» Den unge mannen, »som aldrig på något sätt smakat kärlekens längtan», står bara och tummar om sitt bälte och väcker tärnornas medlidande. Med gråten i halsen svarar han, när de envisas att få veta hvem han mest håller af: »Den som

jag älskar mest, det är min mor, och därnäst Jacqueline, min syster». Då håller damen för honom en föreläsning om de stora riddarena, som upptändts till sina bragder af kärleken, och ber honom, som ej vill höra till dem, gå sin väg. Tärnorna skratta, men Saintré brister i gråt. Han måste lofva att inom två dagar ha valt sig en hjärtats dam, och sedan får han gå; men när han är utom dörren, lägger han i väg som jagad af femtio vargar!

Damen fortsätter sin enträgna kurtis, hvilken framföres i en rad af scener liknande denna, mycket sanna och talande och svängda med naivt behag. När hon ändtligen tvungit Jean att bekänna och fått veta att föremålet för hans låga är en tioårig flicka, ger hon honom en förtörnad uppsträckning, håller för honom långa pedagogiska föreläsningar, tätt späckade med citat ur äldre och nyare auktorer, visar hur han, för att komma fram, måste välja en dam att tjäna, hvilken kan vara honom nyttig på samma gång hon älskar honom, och erbjuder sig slutligen, under högtidligt tysthetslöfte, att blifva denna dam. Förbluffad och smickrad mottager Saintré anbudet och får till lifs de tio budorden och åtskilligt af praktisk nytta därtill, bl. a. hur han om morgonen skall kamma och tvätta sig, rengöra sina naglar »och bita dem, om det är nödigt». Det är en hel afhandling om umgängessätt och höfviskt beteende, tydligt röjande bokens ursprungliga afsikt att vara en hjälpreda för unga män i dylikt, på samma gång som en underhållande läsning. Hon försummar icke att till sist undervisa honom i förställningskonsten, på det tärnorna intet må märka af deras öfverenskommelse, och låtsar

drifva med honom, när de komma. Nu är hennes första omsorg att kläda honom vackert; hon ger honom pengar, han vill ej ta emot dem, men blifven ensam, betraktar han förstulet börsen med välbehag. Sedan går han till åtskilliga handtverkare och beställer sig fina kläder, och när de betvifla hans förmåga att betala, visar han fram sin börs och säger, som damen lärt honom, att han fått den af sin mor. Han gör furor bland hofdamerna i sin nya utstyrsel; hans välgörarinna är smickrad, ger honom ännu mer pengar och lofvar göra honom riktigt vacker, om han bär sig åt som hon vill. Men han får icke öppet göra henne sin kur. När han ser henne med en nål peta sig i tänderna, så är det ett tecken att hon vill tala med honom, och då skall han, för att visa att han förstått, gnida sitt högra öga. Då skola de träffas i hennes trädgård, dit han fått nyckeln. Och deras kärlek blir med åren allt starkare, men är ständigt hemlig och anständig.

Genom hennes försorg blir han »escuyer trenchant», förskärare vid konungens taffel, och får af hofmästaren förmaningar att hålla händer och naglar rena. Han gör sin sak till belåtenhet, damen är stolt öfver honom och ger honom pengar till en häst. Nu har hennes känsla för honom fångat henne, hon har ej för ro skull »skämtat med kärleken»: alltjämt petar hon sig i tänderna för att han skall komma, och vid mötena i trädgården växlas kyssar och ömma afskedsord: »Farväl min vän, farväl mitt hopp och mitt allt, farväl, farväl, min skatt». Hennes sträfvan blir nu att lära honom ridderliga idrotter, och hon ökar ansenligt på de regelbundna penningegåfvorna samt råder

honom att läsa riddarromaner för att stimuleras af höga mönster. Slutligen uppmanar hon honom att begifva sig till utländska hof för att deltaga i torneringar och visa hvad han duger till, och hon ger honom ett dyrbart armband och lofvar honom heligt att så länge han är borta, ingen fredag bära något linne på kroppen. »Ack, min fru, utropar han, huru har jag kunnat förtjäna att en sådan dam gör sådant för min skull!» — och med suckande hjärtan och tårfyllda ögon skiljas de. »Min vän, säger hon, du vet att kvinnors hjärtan känna ömt och deltagande för allt hvad de älska, du är välkommen när du kommer, och jag är lugn, ty jag hoppas att Gud skall bringa dig tillbaka i glädje. Således, min trogne vän, mitt allt, min tanke och min skatt i lifvet som i döden, se glad ut, ty, vid min tro, jag skall hålla mig glad för min kärleks skull. Men har du mitt lif kärt, så må du icke skrifva till mig, utan skrif till drottningen om allt, och af henne får jag veta allt, utan någon fara; och nu, min vän, vill jag kyssa dig. Och där gåfvos och togos kyssar utan tal och utan mått, alla åtföljda af klagande suckar, tills midnattstimmen slog och den smärtfulla skilsmässan måste ske. Och vid afskedet trädde damen, i det hon kysste Jean, en vacker och dyrbar diamant på hans finger och sade: Gud vare med dig.»

Förtjusande är sedan den scen, då han tar afsked af hofvets damer och går omkring och ger små presenter åt alla, utom drottningen och sin egen dam, hvaröfver den förra skämtar. Damen kan ej hålla sig från att visa sin rörelse och ursäktar sig med att hon smittas af de andras

gråt. Men det är ju så naturligt, säga dessa; hvilket kvinnohjärta skulle kunna låta bli att röras, när han skall draga ut mot faror, detta barn, som vuxit upp samman med oss och af hvilket vi hvarenda dag haft så stor glädje!

En egendomlig och intagande grace ligger öfver alla dessa skildringar, parad med en stillfärdig och godmodig satir, en ton, alldeles personlig för La Sale. Och det verkar rätt besynnerligt att se denna alldeles moderna berättelsekonst uppblanda sina otaliga frapperande naturliga iakttagelser och tonfall med vidlyftiga moraliserande betraktelser, där stilen i predikotakt mödosamt släpar sig fram genom en massa citat. Det är traditionens bakgrund, mot hvilken den personliga talangen aftecknar sig, frisk och naturlig, präglad af tidens anda, men icke ännu tillräckligt självmedveten och kraftig för att kunna slita alla band.

Saintré vinner lysande framgångar vid det spanska hofvet. När han återvänder, är hofvet i Paris församladt till fest; damen sitter bredvid drottningen. Drottningen ber, på hennes uppmaning, Saintré taga plats och förtälja om sin färd. »Sätt er här, säger hon till damerna, och den artigaste af alla skall breda sitt släp under honom.» Kusinen vill ej vara den artigaste, emedan hon vill se Saintré i ansiktet. Men vid ett lämpligt tillfälle petar hon sig i tänderna och han svarar med att gnida sitt högra öga. Så träffas de, efter den långa tråkiga dagen, i trädgården, där mellan klockan elfva och klockan två många kyssar växlas och hjärtats längtan botas och alla önskningar uppfyllas.

Den unge hjälten stannar nu en tid hemma och vinner pris i stora torneringar, medan damen bäfvar för hans lif och innerligt tackar Gud hvarje gång kampen slutar lyckligt. Hon är emellertid mycket ärelysten på hans vägnar, och hon lyckas slutligen förmå konungen att sända Saintré på ett korståg mot »saracenerna i Preussen». Han samlar omkring sig en skara ädlingar, hvilkas namn och vapen uppräknas (det fyller femton sidor), beger sig af och uträttar fantastiska ting: där stupa bl. a. kejsaren af Karthago, sultanerna af Babylon och Mabaloch, storturken Bazul, hertigen af Valachiet o. s. v. Föregången af ryktet och hela kristenhetens tacksamhet, mottages han vid sin återkomst med utomordentliga ärebetygelser; endast damen är smått reserverad, emedan hon fruktar att framgången gjort honom högmodig. Dock, signalerna växlas och allt är som förr. Men nu har Saintré blifvit sin egen herre, och en vacker dag, femton månader efter hans återkomst, faller det honom in att allt hvad han hittills gjort skett på föranstaltande af hans dam och att han nu borde gläda henne genom att på eget initiativ utföra några vackra ridderliga bragder. Han samlar ihop nio unga kamrater, och de komma öfverens att hålla samman i tre år och deltaga i ridderliga idrotter vid kejsarens hof eller något annat. Han meddelar detta åt damen vid ett möte, men i stället för att glädas, är hon till det yttersta stött öfver att Saintré företagit någonting utan hennes bifall. Hon fogar sig dock i att på hans vänstra axel fästa det öfverenskomna tecknet för företaget, såsom de andra deltagarnas damer gjort det, men hon är surmulen och låter

honom endast motvilligt kyssa sig. — Icke heller konungen är fullt belåten med detta företag, för hvilket hans begifvande ej tidigare begärts. Och när en morgonstund, det är första maj, de unga riddarena äro färdiga till uppbrott och alla, rikt utstyrda och glänsande i solen, sitta upp på sina hästar, hvilka, klädda i schabrak af samma tyg som riddarenas dräkter, vrenskas och gnägga otåligt, och kungen vaknar af bullret och i nattmössa böjer sig ut från fönstret, medan drottningen, också i negligé, tittar på skådespelet genom gallret, säger han: »Mina vänner, ni gör som en, hvilken gifter sig med sin kusin och först efteråt begär dispens, och egentligen borde ni hårdt straffas, om jag ville vara sträng». Men allt utjämnas, och de draga sina färde med kungens välsignelse.

Emellertid är den unga änkan allt annat än belåten. Hennes ambition har bittert kränkts, och lika bittert känner hon saknaden efter sin hjälte. Hon äter icke och sofver icke, och färgen försvinner från hennes kinder; alla förvåna sig, och drottningen sänder henne sin lifmedikus. Damen mutar denne — författaren synes passa på att här ge en liten släng åt läkarena — med att lofva honom en mantel af finaste skarlakan, om han vill föreskrifva henne hvad hon begär. När mäster Hugo hör talas om manteln, skiner han upp och säger att han för henne vill göra allt hvad han någonsin kan. »Tack, säger hon. Ser ni, läkare äro ju biktfäder; och det som jag vill säga er, länder er hvarken till vanära eller skada, men jag ber er hålla det hemligt.» På hennes begäran föreskrifver han henne då ombyte af luft, med villkor att hon några dagar för syns

skull hölle sig på sitt rum. Han framför saken till drottningen, och hon bifaller, glad åt doktorns försäkran att hennes kusin snart skall bli frisk igen.

Nu sker det stora omslaget i berättelsen.

Damen reser till sitt landtgods, hvars namn författaren »på särskilda skäl, hvilka efteråt framlysa» icke vill nämna; det ligger en mil från en stad, och i dess närhet finnes ett kloster, som hennes förfäder stiftat. Detta kloster »har icke heller något namn», men det är ett af de största i Frankrike, och dess abbot, »damp Abbez», har nått denna värdighet genom att hans far, en rik borgare i staden, bestuckit vederbörande. Det är en ung man på tjugufem år, väldig till sin gestalt, stark och öfverlägsen alla i brottning, hoppning, stenkastning, bollspel m. m. När denne abbot får höra om damens ankomst, sänder han till henne en kärra lastad med hjort- och vildsvinsstekar, harar, fasaner, rapphöns, kappuner, kycklingar och dufvor samt en pipa Beaune-vin, och ber henne hålla till godo. Hon sänder honom hjärtliga tacksägelser och anmäler att hon följande dag skall infinna sig till mässan. Damp Abbez låter fiffa upp kyrkan med alla dess reliker samt mottager henne knäböjande i spetsen för sina munkar. Han nedkallar himlens välsignelse öfver henne och hennes förfäder samt visar henne åtskilliga från dessa härstammande minnen — ett mycket tydligt skämt med helgon- och relikdyrkan. När högtidligheten är öfver och damen med sina följeslagarinnor fått göra en smula toalett i abbotens privatrum, vill hon bryta upp; men han för henne in i den praktfulla matsalen, där tre bord stå dukade med hvitaste

linne och dignande af glänsande bordssilfver. Förvånad frågar hon, om det är meningen att redan spisa: det är ju alldeles för tidigt. Han visar på klockan, som nu slår tolf (han har fört visaren framåt en och en half timma!) Hon vill dock resa, men hennes följeslagarinnor, som göra sig räkning på en bättre måltid än hemma, blinka åt henne och knuffa henne i sidan och bedja henne stanna. Hästarna föras tillbaka i stallet, och måltiden begynner. Abboten fjäskar vid alla bord, med en serviett kring halsen, tappar vin och slår i, tills han slutligen, på damens enträgna uppmaning, tar en pall och sätter sig vid bordet nedanför henne. Det drickes mycket, hvit Beaune och röd Beaune af olika sorter, och sällan har damen njutit en så ypperlig välfägnad. Men medan hon upprepadt skålar med sin värd, begynna småningom ögonen, »hjärtats budbärare», att allt tätare söka den andras; och därpå börja den enas fötter, täckta af den långa bordduken, att röra vid den andras och trampa på dem. Kärlekens flammande blixt slår ner först i den enas hjärta och sedan i den andras. »Hvad vill ni jag skall säga, utropar författaren; aldrig såg man en abbot gladare; han stiger upp och flyttar sin pall än framför den ena, än framför den andra gruppen af damer, uppmanar dem att dricka och äta och ha roligt, och därpå återvänder han till damen och sätter sig midt emot henne, och kärleksbudbärarna begynna sitt spel och fötterna trampa hvarandra ifrigare än förr.»

Efter måltiden nödgar abboten damen att hvila i hans rum, »med dörren stängd», till kvällen. Ännu en gång öfvertalar han sällskapet att spisa — uppräkningen af alla de

fina fisksorter, kräftor, sallater och sötsaker som serveras, rymmer nästan en sida — och fastän damen af pur förälskelse mist aptiten, tar naturen dock ut sin rätt och hon äter med god smak. Därpå stiger han till häst och följer henne ett stycke på vägen.

Tärnorna ha icke ord nog starka att prisa abbotens älskvärdhet, och deras härskarinna rufvar på medel att träffa honom igen. En dag anmäler hon, att hon tänker sända efter honom för att bikta sig för honom. »Det är mycket bra gjordt, säger hennes förtrogna, Jeanne; jag var där för resten redan i går» — hon har icke kunnat hålla sig! Hans besök och bikten äro berättade med finaste, mästerlig satir: »Hon gick in i sitt vackert möblerade och väl uppvärmda rum, och abboten följde henne andäktigt; därefter förblef dörren stängd ända till klockan två . . . Abboten skriftade henne i all tukt och anständighet och hon var mycket ångerköpt öfver sin förra kärlek; och när de skulle skiljas, gick hon till sin kista och tog en mycket vacker och stor, i guld infattad rubin och stack den på hans mellersta finger och sade: 'Mitt hjärta, min enda tanke och min varma önskan, jag håller er för min enda vän och tar er till äkta förmedelst denna ring'. Abboten tackade henne så ödmjukt han kunde och tänkte i sitt sinne på ordspråket som säger: den ena tjänsten är den andra värd, och gaf henne absolution och kysste henne af godhet ömt och sade farväl. Och när han gick genom förrummet, sade han mycket vist åt de uppvaktande damerna: Ingen må gå in, förrän hon kallar; mina systrar och vänner, jag anbefaller er till härnäst i Guds hand! Damen förblef en-

sam en liten stund, för att återfå sin färg, som hon förlorat vid den fromma botöfningen. Därefter, när klockan slog elfva och mässan skulle begynna, ropade hon på Jeanne och denna hjälpte henne att kläda sig i sin enklaste dräkt; och för att bättre betäcka sitt ansikte höljde hon det i en stor hufvudduk och sådan utträdde hon ur sitt rum, enkel och värdig, med ögonen nedslagna och hufvudet böjdt, och gick till mässan försänkt i djup andakt.»

Sålunda förgår fastetiden gladeligt, under omväxlande religiösa och kulinariska sysselsättningar, med kurtisen som ändamål och fond. Drottningen, som begynner sakna sin kusin, skrifver och frågar om denna ej snart ärnar återvända: hennes två och en half månads permission är ju längesedan slut! För säkerhets skull sänder hon en sekreterare till damen. Denne finner henne dinerande med abboten. Hon drar sig tillbaka för att skrifva svaret, abboten undfägnar sekreteraren och säger att damen ännu icke kan lämna trakten, emedan man just ringat en hjort och hon icke vill afstå från jakten — hvilket högeligen förvånar den utsände. Han drar sina slutsatser, omtalar för drottningen hvar han funnit damen, men förtiger enskildheter — såsom att han observerat ringen, som väckt hans misstankar. Drottningen är icke belåten med damens svar, hon sänder ett annat bref, och när svaret på detta ej heller är tillfredsställande, försjunker hon i missnöjda tankar och beslutar att icke mer störa kusinen.

Emellertid återvänder Saintré från sin färd, höljd med ny ära, förvånar sig att ej finna damen vid hofvet och beslutar att öfverraska henne på landet. Han träffar henne icke

hemma — hon är i mässan, i klosterkyrkan, säger man. Han rider dit och får höra att hon är på jakt med abboten. Han låter visa sig till skogen och söker med sitt följe efter jaktsällskapet. En munk blir dem varse och rapporterar till abboten. Denne, som befinner sig vid damens sida, gripes af fruktan, ty han tror att det är någon af hennes släktingar, som kommer för att utkräfva hämnd: han vänder sin mulåsna, sporrar den och gumpar i väg, åtföljd af munkarna, som bära stora buteljer och matkorgar, »drar sig undan så långt han kan, liksom om han icke vågade visa sig nära damen, och öfverlämnar henne, sanningen att säga, åt sitt öde». Hvilken kostlig scen och hvilket härligt grepp på mannens karaktär! — Damen är vida kallblodigare. När hennes folk känt igen Saintré och med en viss rörelse sagt det till henne, utropar hon: »Har ni blifvit galna för att ni sett en karl!» Och när Saintré, utom sig af glädje, stiger ner från hästen och närmar sig henne, skriker hon så att alla höra det: »Ha, min herre! välkommen är ni då inte!» Knäböjande och fattande hennes hand frågar riddaren häpen: »Min tillbedda dam, hur befinner ni er? — Behöfver man fråga om det man ser? svarar hon; ser ni inte, att jag befinner mig på ryggen af min häst och håller min jaktfalk?» Med dessa ord vänder hon sin häst och kallar på hundarna. Saintré rider efter henne och frågar höfligt hvad detta skall betyda — har någon sagt henne, att han ej älskar henne mer? »Kan ni inte någon annan visa än denna? Om inte, så är det bäst att tiga», svarar hon.

Emellertid är abboten lugnad, kommer fram och hälsar artigt på Saintré och växlar, alltid sirlig, komplimanger

med honom. Han sänder sin hofmästare för att fråga damen, om ej man kunde inbjuda Saintré till kvällsvarden. »Bjud honom på hvad ni vill, men var inte så enträgen, att ni rifver sönder hans kläder», svarar hon högt, så Saintré hör det. Denne, inseende hur sakerna stå, besluter att icke låta bedja sig två gånger »för att se farsen på nära håll». Man superar hos damen, det drickes mycket vin och abboten blir lätt berusad. »Hallå, herr de Saintré, ropar han, där han tronar i bordets öfre ända, vakna upp där, vakna! Jag dricker för er, och ni, ni gör inte annat än sitter och funderar.» Riddaren urskuldar sig med att han ej får rådrum att tala för den myckna välfägnadens skull. Men så börjar abboten, alltjämt uppmuntrad af damens bifall och sneglande blickar och trampningar på foten, att gå åt riddarena; han förmodar att det finnes många, som äro otrogna i kärlek, han vet, att de omskrikna bedrifterna ofta icke äro annat än segrar öfver kvinnor i främmande land, och ryktet skapas sedan genom att man mutar folk att sprida ut det. Fåfängt vädjar Saintré till damen: hon ger abboten rätt, allt medan »kriget mellan fötterna» når den största liflighet. Slutligen vredgas Saintré: skulle han ej ha att göra med en kyrkans man, skulle han ställa honom till svars med vapen i hand. Abboten anmärker härtill lugnt, att han visserligen ej är van att fäkta, han är ju bara en stackars munk, men han brottas i stället gärna, och kan erbjuda sig att på detta sätt ge revanche. Hånande frågar damen Saintré, om han, en så berömd och tapper riddare, icke vågar brottas med munken; och om han verkligen icke vågar det, skall hon öfverallt

måla ut honom som en feg stackare. Då fogar han sig. Abboten tar damen i hand och för henne ut på en äng, öfver hvilken solen redan passerat, samt ber henne taga plats under ett träd och döma. »Då gör damp Abbez någonting, som hvarken den helige Benedikt eller den helige Robert eller den helige Augustinus eller den helige Bernhard, hvilka voro den helga kyrkans prelater, någonsin skulle gjort: i allas åsyn klär han där af sig ända till undertröjan, lösgör sina benkläder och kaflar dem ner under knät, sedan träder han inför damen, gör en reverens och tager på skämt ett skutt i höjden, visande sina feta lår, som äro ludna som en björns.» Och hånande faller han ner på knä och säger: »Min fru, jag ber er så innerligt, tala godt för mig hos herr de Saintré.» Hon, »som väl känner abbotens krafter», upptar den hånfulla tonen och ber Saintré skona prelaten. De kämpande gripa om hvarandra, och man snurrar rundt ett par tag. Men så träder abboten sitt ben inom Saintrés (med andra ord, lägger krokben för honom), lösgör det hastigt igen och svänger upp honom »så att benen ligga betydligt ofvanom hufvudet,» samt kastar honom i marken. Allt medan han håller honom under sig, ropar han till damen: »Min fru, fäll ett godt ord för mig hos herr de Saintré!» Hon är så glad och full af skratt, att hon knappast kan tala, men hon gör som han ber och eggar sedan ytterligare munken: »En gång till!» Han är stolt och skryter och skriker: »Ja, om han påstår, att han älskar sin dam mer uppriktigt än jag, så skall jag ge honom en dufning till.» Damen äggar Saintré att upptaga handsken, och undergifvet fogar han sig. Munken hånar: »Han är

ju visserligen mycket stark och jag förvånar mig inte alls att han gjort slut på så många människor, men då jag utmanat honom, måste jag väl fortsätta» — han hojtar: »tillbaka där!» och skrider, uppretad och utom sig af segerglädje och ifver, till ett nytt anfall, hvilket slutar med ett ännu grundligare nederlag för Saintré.

Denne, mer förtörnad öfver damens nedrighet än öfver utgången af den nesliga kampen, uppmanas af sina följeslagare att hämnas. Han låtsar emellertid om ingenting och säger: »Ack, min fru, det är mycket synd att en så vacker och väldig man som herr abboten icke blifvit uppfostrad till vapnens bruk för att försvara riket mot fienden, ty jag känner bara två eller tre män, som han icke skulle råda på». Damp Abbez är förtjust öfver dessa loford, stiger upp och gör några piruetter, än framför damen och än framför hennes tärnor. Och han beställer fram vin och körsbär för att förfriska sig.

Emellertid sända honom klostrets munkar, skandaliserade af hans beteende, en varnande skrifvelse: det är icke förenligt med en prelats värdighet att bära sig åt som han, och det kan vara skadligt att ställa sig illa med en så berömd och kungahuset så nära stående man som Saintré. Han svarar att han blott skämtat och skall bringa allt på rätt igen. Och han försöker, med sin aldrig svikande jovialiska courtoisie, att blidka Saintré, han bjuder honom en mulåsna, en jaktfalk och pengar. Värdigt tillbakavisar Saintré hans gåfvor, och när abboten ännu en gång vill spisa med honom, föreslår Jean i stället, att abboten och damen skulle äta middag hos honom följande dag.

Den senare vägrar först — hon har ytterligare afspisat Saintré, då han begärt en förklaring — men förmås sedan af abboten att komma.

Saintré, som beslutit att taga hämnd, gör sina anstalter. När tiden är inne, rider han sina gäster till möte. »Hallå, ropar prelaten, högljudd och förtrolig som alltid, när man talar om trollet syns svansen på honom! Ringde det icke i öronen på er, högtärade herr de Saintré?» — Måltiden är förträfflig, Jean går omkring med servietten på axeln och häller i, och abboten är förtjust i honom. »När magarna äro fyllda och fuktade», frågar plötsligt Saintré sin gäst, om denne någonsin varit vapenklädd. På hans nekande svar spörjer Saintré damen, om hon ej tror abboten skulle ta sig bra ut i harnesk. Hon faller genast i snaran: helt visst, då ville hon se hvem som vågade drifva gäck med honom! — Saintré ger ett tecken, och in bäres ett stort och skönt harnesk (han har beställt det efter abbotens växt), hvilket placeras på ett bord i ändan af salen. När damp Abbez ser det glänsande föremålet, förnekar sig icke hans fåfänga eller lystnad: han hoppas att Saintré vill skänka honom det och prisar det högt. Saintré erbjuder honom det i själfva verket, och abboten ger sig ej till tåls, innan han fått det på sig: »Undan, undan med borden, ropar han, vi hafva ätit nog!» När han är färdig, i harnesk och hjälm och handskar, svänger han sig flere hvarf rundt framför damen och tärnorna: »Hvad tycks om att se en munk beväpnad? Är han ej skön att skåda?» I detsamma låter Saintré bära in ett annat harnesk och iför sig det. Nu börjar damen ana oråd: »Hvad ämnar ni göra? Är det er mening, be-

dragare, att slåss med en prelat?» Saintré svarar icke. Han befaller att stänga dörrarna och ropar till dem som befinna sig i salen: »Håll er därborta och på den, man eller kvinna, som rör sig, skall jag klyfva hufvudet ända till tänderna!» Sedan ber han damen och abboten att nu vara med om det slags strid, han lärt sig kämpa. Prelaten bönfaller att få slippa, men Jean ger honom alternativet att försvara sig eller bli utkastad genom fönstret. Damen befaller Jean att afstå; men nu ger denne henne en förbittrad läxa för att hon föredragit en smutsig munk framför honom, som alltid troget tjänat henne, och han höjer redan handen för att slå henne, men besinnar sig för det goda hon gjort honom. Därpå låter Saintré sänka visiren; abboten går lös på honom med sin stridsyxa och skulle, fruktansvärdt stark som han är, tillintetgjort honom, om icke Saintré skickligt afvärjt slaget och i stället ansatt honom så, att han faller ner helt nära damen, ångestfullt bedjande om nåd för Guds skull. Segraren ville helst taga lifvet af prästen, men erinrar sig en del bibelord och nöjer sig med att sticka sin värja genom kinderna och tungan på honom. När han går förbi damen, märker han att hon bär ett blått skärp: »Huru, min fru, säger han, har ni verkligen mod att bära ett blått skärp? Blått är trohetens färg, och ni är den trolösaste jag känner» — och han tar skärpet af henne och gömmer det vid sin barm. Så går han till tärnorna och munkarna, hvilka likt skrämda får gråtande trängt sig i salens hörn, och ber dem om ursäkt för det obehag han vållat dem. Därpå säger han att om abboten vill behålla harnesket, han

gärna kan få det — och så rider han sin väg till konungens hof.

Damp Abbez och damen få icke heller i ro egna sig åt hvarandras tröstande, ty hon måste nu ändtligen tillbaka till drottningen. De skiljas under stor sorg, med den enda trösten, att abboten lofvar besöka henne under förklädnad.

Men vid hofvet väntar henne en stor förödmjukelse. En kväll, då man är samlad för att förtälja historier, berättar Saintré, förtigande namnen, hela hennes äfventyr, och alla hofdamerna få säga hvilket straff de anse en sådan trolös kvinna förtjäna. Till sist tager han fram corpus delicti, det blåa skärpet, och damen står där vanhedrad inför alla. Men i öfverensstämmelse med sin karaktär medger hon ingenting, bibehåller sitt öfvermod och välter all skuld på Saintré.

Det faller ju äfven af detta ofullständiga referat i ögonen, att damens karaktär utvecklar sig något oväntadt. Det öfverraskande i hennes plötsliga smak för abboten kan icke förnekas, och någon inkonsekvens i teckningen af hennes karaktär stannar ju här Antoine de La Sale till last. Men vissa förmildrande omständigheter skulle dock kunna anföras. Man må minnas huru ifrig hon är att fästa vid sig den unge pagen, huru det snart visar sig, att hennes pedagogiska sträfvan är mycket intimt förbunden med lusten för de små rendez-vous'erna i trädgården, huru dödligt hennes ambition såras, när han begynner handla på egen hand, huru hennes kärlek, till så stor del uppblandad med fåfänga, då lider en knäck. Med allt hvad hon äger af

grace och uppriktig känsla — den träder åtminstone ett par gånger tydligt i dagen — är hon också, det hafva vi kunnat se, icke så litet lättsinnig och sensuell. När hon sedan, sårad i sitt innersta och besluten att straffa Saintré, träffar på abboten, som mäktigt tilltalar hennes återhållna sinnlighet, kastar hon allt öfver bord och ger sig in i leken med honom — det originella i ett kärleksäfventyr med en man af hans ställning lockar kanske i sin mån. Dock, detta är naturligtvis icke tillräckligt för att helt förklara omslaget. Hon visar dock i den senare delen en elakhet, som man tidigare icke kunnat ha en aning om. Men det måste sägas, att åtminstone denna är genomförd med en orubblig följdriktighet och att hon icke försummar något tillfälle att använda sin nya eröfring till att förödmjuka Saintré.

Antoine ber i slutet »alla fruar och fröknar, af borgerligt eller annat stånd, att de måtte taga varning af denna sysslolösa dam, som genom sin lusta störtade sig i fördärfvet, samt tänka på ordspråket hvilket säger: ingen eld utan rök, den må brinna huru djupt nere i jorden som helst, d. v. s. att det icke finnes någonting godt eller ondt, huru hemligt det än hålles, som icke slutligen blir kändt». Här framträder åter moralisten och pedagogen. Men denna »sens moral» af historien påminner oss om en synpunkt, hvilken vi hållit på att glömma: att tendensen hos honom spelat en mycket stor roll. I dess belysning måste vi se damens karaktär; detta utgör intet försvar för den konstnärliga behandlingen af henne, men det är en faktor, som bör tagas med i räkningen. La Sale var helt visst icke någon kvinnohatare, såsom författaren till Äktenskapets fem-

ton Fröjder, det se vi på hans behandling af modern i Réconfort. Men här är tydligen ett fall, som han velat komma åt. Det synes mig nämligen alldeles uteslutet, att Antoine skulle skapat denna typ ur intet och för det abstrakta nöjets skull att visa hur trolös en kvinna kan vara: säkert har gisslet haft sin bestämda adress — kanske ett erfarenhetsrön! — och bilden målats i så starka färger för att verkan icke skulle förfelas.

Otadliga i konstnärligt afseende äro i stället de båda manliga figurerna, och den effekt författaren fått fram ur kontrasten mellan dem, är ingalunda hans minsta triumf.

Vi hafva sett, med hvilken sympatisk förståelse han behandlar Saintré redan vid dennes första uppträdande, i scenerna med den ifriga änkan, och huru han här ger prof på en gosse-psykologi, i sin art lika god som den han visade oss i Réconfort. Bättre än hvad ur referatet kunnat framgå, följer han sedan sin hjältes utveckling; den blyge och tafatte pagen med sin naiva uppriktighet blir en yngling, som af damen lockas ej blott till älskog, men ock till små nödlögner och förställning, dock ständigt bibehållande ett drag af renhet; han växer småningom till den om sin egen förmåga medvetne riddaren: när han återkommer från en af sina ärorika utflykter, inslår han mot konungen och drottningen en raljerande ton, vidt skild från den förra underdånigheten, och han utrustar på egen hand en expedition; när han finner sitt hjärtas dam i munkens armar, bevarar han sin sinnesnärvaro, och t. o. m. då han förnedras i kampen, är han gentlemannen alltigenom. Men hans tålamod har dock sin gräns: när måttet är rågadt, tar han

en lojal hämnd på munken, och hvad damen beträffar, har hennes uppförande fyllt honom med en sådan afsky och vrede, att alla känslor dödats. När han inför hela hofvet låter henne få sitt rättvisa straff, utöfvar han dock icke ensamt en personlig hämnd: sådana förhållanden angingo icke blott parterna själfva, och ett brott mot kärlekens lagar rörde hela det ridderliga sällskapets värdighet; en dam af denna änkas kvalitet kunde, äfven om hon icke offentligt framträdt som riddarens utkorade, lika litet tålas inom detsamma, som en tjuf eller förfalskare i ett borgerligt samhälle, och det var Saintrés plikt att afslöja henne. Från en sådan uppfattnings synpunkt stod icke detta drag i motsats till hans genomridderliga typ.

Chevaleresk och höfvisk skall ju abboten också vara — och hur belyser icke just denna egenskap, där den så kostligt blandar sig med hans öfriga, motsatsen mellan honom och riddaren! Den senare alltid behärskad, alltid fin och värdig, den förre en grofhuggare af första sort, sinnlig, glupsk, fåfäng och oförskämd till det yttersta, och på samma gång skildrad med ett humör, en gnistrande kvickhet och ett aldrig sinande löje! Jämför blott bådas repliker i dialogerna dem emellan — författaren presenterar dem just där med stor förkärlek: hur stillfärdigt och fint den enes språk, hur högljudt och braskande och egenkärt den andres. Eller deras yttre uppenbarelse i kampscenerna: den ene fet och plussig, med sina hängande byxor och ludna ben, piruetterande som en satyr framför sitt hjärtas dam och fullkomligt omedveten om den groteskt komiska figur han gör, den andre hälsande henne höfviskt, visserligen

också i déshabillé, men med »pärlsmyckade» underkläder — och sedan till sist den väldige, ovige munken pustande i sin rustning och sökande med brutal styrka nå den spänstige riddaren, hvars järnklädnad är hans rätta element! Hela det rika galleri af illa åtgångna munkar och präster i den tidigare franska litteraturen har ingenting på nära näjder jämförligt att uppvisa: det är enformiga, grofhuggna typer, medan denna är oförlikneligt lefvande och rikt nyanserad. En formlig gloria af satir omstrålar hans figur, och den breda komiken är blandad med täta stänk af den finaste ironi. Det finnes i föregående eller samtida litteratur ingenting jämförligt med honom: man kunde tänka på någon af florentinaren Pulcis personer i hans komiska hjältedikt Morgante Maggiore, men också de äro huggna i gröfre mått, hafva intet af impertinensen och bärvidden i abbotens gestalt. Hans utgjutelse mot riddarena äro evigt kännetecknande för borgerlighetens och okunnighetens brutala, om också icke uddlösa (abboten är ingen dum karl!) öfverlägsenhet gentemot personer ur en andligt högre sfär. Han är den första helgjutna realistiska skapelse i fransk berättande litteratur, lika fullständig i teckningen af de yttre konturerna som uttömmande behandlad till sin inre karaktäristik. Han är också den första i en rad af typer, hvilka knappast återfinnas i något annat lands diktning: dessa löjliga och jovialiska, skroderande och karaktärslösa buffagestalter, på hvilka franska satiriker efteråt ödt sina saftigaste färger och sin kvickhets flödande lust. Han är skildrad »con amore», med samma sympati, trots satiren, som Rabelais skänker sina hjältar eller Anatole

France sin Jerôme Coignard och som väl ytterst har sin grund i renässansens fullständigt öfverseende syn på de mänskliga svagheterna. Han står länge ensam i fransk litteratur — tills Pantagruel och Panurge och Frère Jean hundra år senare träda till hans sida. Men i dag som är bevarar »damp Abbez» i denna litteratur klassisk rang.

*

Antoine de La Sales båda verk äro, såsom uttryck för en personlig talang, ovillkorligen det mest betydande af allt hvad femtonde seklets prosakonst skapat. De äro i många stycken otympliga till sin form och skulle nödgas undergå ingripande operationer för att nå den afrundade helhet, man af ett modernt litterärt konstverk begär. Också innehållet bär tydliga spår af det så att säga praktiska ändamål, som bragt dem i dagen. Men just med sättet för deras tillkomst sammanhänga ett par egenskaper, hvilka genast skilja dem från andra verk, som annars stå dem nära: omedelbarheten och originaliteten. Den innersta kärnan i La Sales berättelser är med inga trådar fäst vid någon som helst litterär tradition. Däraf det friska, ständigt vakna såväl i hans iakttagelser som i hans framställning. Dock, det är ingalunda ensamt detta, som konstituerar hans egendomlighet och ger honom hans höga rang som berättare. Rikare och fulltonigare än ur något annat af tidens prosaverk talar hos honom det mänskliga sitt språk. I mångfaldigare och djupare skiftningar har han återgifvit människors väsen; han har sett dem inifrån, om man så må säga, smält samman med dem och därigenom

förlänat det själsliga vida mer lif än de förmått, som gjort det till ensidigt föremål för yttre iakttagelse. Hans stil har en underbar rikedom af naturlig nyansering och öfvertygande åskådlighet; den växlar från det varmaste patos till det lustigaste kvickhetsfyrverkeri och från den allvarligaste värdighet till den smidigaste och lekfullaste grace.

Han har ett mycket skarpt öga, denne man som sett så mycket, och hans berättelser äro vida fylligare i fråga om ständig rörelse och handling, ständiga observationer angående de minsta gester och tonfall, än hvad ur referaten här ofvan kunnat skönjas. Men han är också en mäkta intelligent man, och han är en filosof, som ej blott ser, men också i sitt temperament förarbetar sina intryck. Denna vidsynthet och denna reflexion, denna mottaglighet för vibrationen af det mänskliga i olika former och denna förmåga att med känsligt förstående också meddela den åt oss, detta är, skulle jag tro, hvad som låter oss i Antoine de La Sales nu behandlade verk, trots deras medeltidsprägel, finna en så stark släktskap med modern realistisk berättarkonst i ordets allra bästa mening.

FJÄRDE KAPITLET

DE HUNDRA
NYA NOVELLERNA

Det mest bekanta verk af fransk berättarkonst under femtonde seklet, det enda, strängt taget, hvars namn har en plats i det allmänna litterära medvetandet, är les Cent Nouvelles nouvelles, de Hundra nya Novellernas bok, så kallad efter antalet af de stycken den innehåller och i närmaste anslutning till Boccaccios Decamerone, som gick under namnet de Hundra Novellerna, les Cent Nouvelles.

Detta arbete har mycket länge ansetts härröra från ingen mindre än Ludvig XI. Denna föreställning omfattas ännu af en så sentida och så exakt vetenskapsman som E. Littré, den store lexikografen, Auguste Comtes lärjunge, ehuru han, då han tryckte sina citat ur samlingen, hade bort vara underkunnig om haltlösheten af detta antagande.

Sakens sammanhang är följande.

Novellerna framställas tillkomna på muntlig väg, berättade vid Filip den godes, Burgunderhertigens, hof, och

vid hvarje novell finnes angifvet hvem som berättat den. För icke få af novellerna uppges såsom berättare blott »Monseigneur». I den första upplagan af boken, utkommen i Paris 1486 från den bekante tryckaren Antoine Verards pressar, stå, i slutet af författarens dedikation, följande ord: »Och märk, att för hvarje novell, där det är sagdt 'af Monseigneur', därmed menas Monseigneur le Dauphin, som sedermera ärft kronan och blifvit Ludvig XI; ty han befann sig då i hertigens af Burgund länder». Detta sistnämnda är nog riktigt: förföljd af sin fader, hade Ludvig sökt tillflykt hos Filip den gode och höll ett hof, vid hvilket det för resten gick rätt lustigt till, i Genappe nära Bruxelles. Han lämnade denna plats först när Karl VII dött och han öfvertog regeringen, 1461. Men detta är långtifrån något bevis för, att han skulle haft del i, än mindre varit upphofvet till dessa novellers framträdande. Den nyss citerade anteckningen bär alla spår af att härröra från Verard själf. Visserligen känner man icke det manuskript, efter hvilket hans upplaga är föranstaltad och hvilket synbarligen innehållit en dålig kopia af originalet. Men man har i behåll åtminstone en notis om ett manuskript i hertigarnas af Burgund stora bibliotek, hvilket troligen varit originalet självt; denna notis innehåller ingen som helst antydan om Ludvig XI, men väl upplysningen, att novellerna härröra »dels från Monseigneur, hvilken Gud må förlåta, dels från många andra i hans hus». Nu vet man, att frasen »hvilken Gud må förlåta» hänför sig till en afliden person, och här kan den icke gälla någon annan än Filip den gode, som dog år 1467. I ett

annat manuskript, det enda som ännu finnes i behåll och som ligger i ett museum i Glasgow, står också ett par gånger i stället för det enkla Monseigneur, »Monseigneur le Duc». Ingenting kan vara tydligare. Verards påstående, inspireradt af kännedomen om seden i hof- och andra förnäma kretsar att berätta skabrösa anekdoter, en sed för hvilken Ludvig XI hela sitt lif igenom bibehöll den största sympati, är sålunda fullständigt vederlagdt, och den gamla traditionen måste ändtligen förvisas till fantasins område.

Redan då Cent Nouvelles nouvelles första gången utkommo i en modern upplaga (1855), framställde utgifvaren, Leroux de Lincy, hypotesen, att författaren skulle vara ingen annan än Antoine de La Sale. Denna förmodan har efteråt vuxit till ett axiom, i synnerhet på grund af att Gaston Paris så lifligt varit öfvertygad om dess riktighet och sökt leda den i bevis. Det finnes i själfva verket mycket, som talar för ett sådant antagande. Vi veta att La Sale vid den tid, då novellerna sammanställdes, vistades vid Filip den godes hof; han är uttryckligt omnämnd såsom en af berättarna, ty i hans mun är lagd den femtionde novellen, visserligen icke en af de bästa, om ock en af de oanständigaste; den femtioförsta åter är berättad af »l'acteur», hvilket vill säga författaren, och då för öfrigt städse de af l'acteur berättade novellerna äro grupperade två och två, har man skäl att antaga, att detta också är fallet med 50—51 och La Sale sålunda en gång för alla angifven som »acteur». Vidare: den 98:de novellen utgöres af en bearbetning af en berättelse, hvilken af sin författare eller rättare

öfversättare, ty den är gjord efter ett latinskt original, uttryckligen tillegnats Antoine de La Sale; och slutligen måste det ju betraktas såsom föga sannolikt, att vid det burgundiska hofvet samtidigt uppehållit sig tvänne så utmärkta skriftställare som Antoine och författaren till dessa noveller, hvilken senare då, trots sin eminenta talang, skulle förblifvit anonym. Men allt detta är blott sannolikhetsskäl. Man har på senaste tider haft ett och annat att invända emot dem. Man har framhållit, att det i och för sig vore märkvärdigt, att en man vid nära åttio års ålder — ty Antoine var vid Filips död 78 år gammal — skulle varit vid humör att nedskrifva hundra historier med den fart och det ungdomligt skojfriska lynne, för att icke tala om den öfverdådiga oanständighet, hvilka utmärka de flesta af dessa noveller. Dock, härtill kan man genmäla, att han icke var mycket yngre, när han skref romanen om Saintré, också den, som vi sett, ett verk sprudlande af ungdomlig och spelande lifsfriskhet. Viktigare är, att man på grund af stilistiska undersökningar kommit till det resultat, att Saintré och de Hundra nya Novellerna icke kunna härröra från samma penna. Jag tillmäter icke dessa undersökningar en afgörande betydelse, ty vi ha sett hvilken nästan kameleontartad litterär figur La Sale var och huru han kunde ställa sin penna i olika ändamåls tjänst, hvarvid naturligtvis stilen ständigt tog intryck af ämnena och tonen. Men likafullt nödgas jag medgifva, att det i novellernas hela affattning finnes någonting, som icke synes tillhöra Antoine. Förutsätter man, att det är en och samma person som redigerat alla dessa noveller —

och denna förutsättning ger sig som en nödvändig följd af stilens enhetlighet — så har man i alla fall icke tillräckliga skäl att påstå, att denne varit Antoine de La Sale; och en sådan förutsättning utesluter då också antagandet, att han annars på något sätt haft sitt finger med vid novellernas affattning. Till dess nya dokument kommit i dagen får man sålunda nöja sig med att betrakta detta verk såsom härrörande från en okänd författare, liksom fallet är med ett annat af seklets allra bästa alster, den klassiska farsen om Advokaten Pathelin, samt konstatera att tiden ägde flera utmärkta skriftställare än dem vi känna vid namn.

*

Med Cent Nouvelles nouvelles börjar den egentliga franska novellistiken. Det vill säga det man efter italienskt mönster företrädesvis menar med novellistik. I Italien hade genren blifvit införd genom den s. k. Novellino, sedermera också kallad Cento Novelle antiche, de Hundra gamla Novellerna, sammanställda i början af fjortonde seklet, innehållande för det mesta helt korta historier af växlande art och ofta med historiska ämnen, imiterade efter de provençaliska »novas». Senare, vid medlet af samma sekel, framträdde Boccaccio och gaf i sin Decamerone denna litteraturart för första gången en verkligt konstnärlig form. I femtonde århundradet efterföljdes han af många berättare, men bland dessa har vår författare icke gärna kunnat känna någon annan än Poggio, den bekante humanisten och påflige sektern, hvars ‚Facetiæ‘ dock icke

äro annat än en samling korta, för det mesta skäligen innehållslösa anekdoter. Vår författare kände emellertid Boccaccio. Han säger uttryckligen i sin dedikation, att hans verk »innehåller och behandlar hundra historier, till ämnena ganska lika dem i de hundra novellernas bok, utan att nå deras fina och väl smyckade språk». Med de hundra novellernas bok menas naturligtvis just Decamerone. Den franske författaren har möjligtvis känt denna samling i original, men i alla fall genom den franska version, som Laurent le Premierfait ett par årtionden tidigare hade utfört efter en dålig, af cordeliermunken Antonio d'Arezzo verkställd latinsk öfversättning.

Idén till sin samling har författaren sålunda fått från Italien. Men också den yttre form han gifvit densamma går tillbaka på italienskt inflytande. Vare sig novellerna verkligen äro berättade vid det furstliga hofvet eller icke, så hafva de af författaren lagts i vissa berättares mun, hvilka alla tillhöra samma krets och roa hvarandra med dem. Inramningen är alltså i grunden densamma som i Decamerone, ehuru där mycket tydligare markerad. Den sluter sig måhända närmare till Poggios Facetiæ, hvilka föreställas berättade i »Bugiale», lögnkammaren, af sekreterarna vid påfven Martin V:s hof för att fördrifva lediga stunder efter sysselsättningarna vid pennskaftet, alldeles som våra noveller ge sig ut för att vara förtalda af hofmännen hos »Monseigneur», d. v. s. hertigen af Burgund, för att att på ett angenämt sätt krydda matsmältningen efter de ymniga måltiderna. I alla fall är denna samling således den första afläggare i Frankrikes litteratur af de

s. k. ram-novellerna, hvilka i Italien utbildats efter o r ien taliskt mönster. Den åtföljes sedan i nästa århundrade af Margaretas af Navarra ,Heptaméron' till hvilken den är en alldeles direkt föregångare, samt andra mindre betydande novellböcker af samma slag.

Hvad ämnena beträffar, är det italienska inflytandet mindre i ögonen fallande, och man har till och med velat hålla före, att det alls icke skulle varit förhanden. Det är sannt, att de Hundra nya Novellerna icke behandla ett enda ämne, som skulle vara taget från Decamerone, ehuru likheter i stoffet visserligen förefinnas, såsom nedan skall framgå. Däremot kan man med skäl påstå, att just Poggios Facetiæ omedelbart inspirerat en hel del af dessa noveller. Det har sagts, att denna omständighet icke bör kunna tjäna som bevis på det italienska renässans-inflytandet, alldenstund Poggio skref sina historier på latin. Men detta betyder ju intet, anekdoterna äro ju i alla fall nedskrifna i Italien och under inflytande af den anda som rådde bland de italienska humanisterna i Rom vid början af femtonde seklet. Dessutom är Poggios bok ett af de verk, som under renässansen åtnjöto den största gunst hos publiken, just emedan det var ett om ock lågt stående utslag af tidens smak. Men äfven om hofherrarna hos Filip den gode icke behöfde efterapa italienarna för att finna behag i skabrösa historier, ansluta sig många af dessa hundra noveller i sitt stoff dock så nära till den italienske humanisten, att man nödgas antaga ett direkt inflytande äfven i detta afseende. Och äfven om man förutsätter, att en del af historierna verkligen äro berättade i de glada gelagen, att alltså

deras nedskrifvande icke skett efter den litterära källan, så utgör detta icke något hinder för antagandet af ett inflytande från Poggio, ty dennes arbete var spridt äfven i Frankrike och en stor del af hans ämnen hade säkert redan blifvit gängse gods i anekdotförtäljares mun. Vare sig alltså samlingen har en enda man att tacka för sin uppkomst eller den åtminstone till en del är sammanställd efter muntligt föredragna historier, kunna vi säga att den såväl till form som också till innehåll röjer påverkan af italiensk novellistik och en anda, som är ingen annan än renässansens.

Man har klandrat hos Cent Nouvelles nouvelles frånvaron af all påminnelse om de stora historiska händelserna, om all den oro, allt det elände, som det hundraåriga kriget och de inre fäjderna bragte öfver Frankrike, det, med ett ord, att tiden alls icke speglas i dem. Men är icke detta just ett fullständigt renässansdrag? Är det icke kännetecknande för den italienska renässansens berättare, liksom för dess konstnärer öfver hufvud, att intet af det yttre lifvet, som rörde sig i sorg och i fara, gick in i deras verk? Om Boccaccio ger en så rik bild af sin samtids sätt att känna och tänka, så är det, emedan han i hela sitt väsen afspeglar det så väl och emedan hans ämnen äro så mångfaldiga, men icke emedan han velat låta sin penna skildra något af det som hände hans folk och hans land (det är betecknande, att den stora pesten är använd blott för ramen kring novellerna). På ett inskränktare vis ger också den franske novellisten en bild af sin tid: denna bild är positiv för så vidt den visar hvilken smaken var, huru stort

det mått som fordrades för att roa, hvilka seder som antogos härska t. ex. i klostren o. s. v.; negativ åter, för så vidt den just stöter ifrån sig all påverkan från tidshändelserna och visar hurusom de voro långt ifrån att kasta sin slagskugga öfver alla faser af människornas existens och att man kunde intressera sig för hvad som helst annat. Litterärt sålunda en indirekt produkt af den italienska renässansen, utgöra dessa noveller också på sätt och vis en exponent för den individualistiskt frigjorda uppfattning af lifvet, som under denna brytningstid mellan medeltid och renässans begynt forma sig i Frankrike, påverkad af de historiska händelserna och förelöpande uppblomstringen af den verkliga litterära och konstnärliga pånyttfödelsen.

Själffallet uppställer sig frågan, i hvilken mån denna berömda samling med afseende å den litterärt-konstnärliga sidan röjer någon frändskap med Decamerone, som ju författaren anger såsom sin närmaste förebild. Sträcker sig, med andra ord, den parallell författaren säger sig åsyfta, äfven till samlingens inre egenskaper? Endast till en ringa del, blir svaret, så ringa, att han icke tyckes på allvar ha sträfvat till någon efterbildning. Det är klart, att redan den omständighet, att båda omsätta anekdoter af tvetydigt innehåll i en novellistisk form, betingar en viss öfverensstämmelse. Men det är också nästan den enda. Tränga vi litet djupare, så varsna vi genast, hur litet den franska samlingen har af mångfalden hos Boccaccio, hur litet af den verkliga lifsfonden. Det starka dramatiska

elementet är förhanden här som där, men det inskränker sig här till små scener, det tar icke formen af invecklade och roliga komedier eller af uppskakande och grymma sorgespel, som hos Boccaccio. Man tänke blott på en sådan figur som hästhandlaren Andruccio från Perugia i Decamerone (andra dagens femte novell), hvilken kommer till Neapel för att köpa upp hästar och där under en natt genomgår en räcka af de allra barockaste äfventyr, åtskilliga gånger skådande döden in i ögonen, men alltid på det mest underbara sätt räddad; det finnes icke spår af något liknande i de franska novellerna. Man tänke vidare på de utstuderade, barbariska straff, som de otrogna hustrurna eller männen hos Boccaccio undergå och jämföre därmed sådana milda bestraffningar som de, hvilka tilldelas af den bedragne äkta mannen i flere af våra noveller och hvilka gå ut på att förlöjliga och skandalisera den otrogna. Någon gång äro de visserligen strängare, såsom i den 47:de novellen, där hustrun bötar med sitt lif, men där är dock intet af det mörka patos, om hos Boccaccio besjälar skildringen af svartsjukans lidanden och hämndens fruktansvärda grymhet. Det finnes öfver hufvud intet patos i dessa noveller, på några alldeles få undantag när; nedskrifvaren har för det mesta icke känt någonting, han endast relaterar, ställande sig på en upphöjd ståndpunkt gentemot det, som han sålunda med en öfverlägsen ton och en nära nog föraktfull satir framför. Med hvilken lidelsefull kraft äro icke munkarnas skenhelighet och bedrägerier framställda i Decamerone, huru skoningslöst prisges de icke åt löjet och hur blottas icke hela tarfligheten i deras religion och

moral i historier som den om Fra Alberto och om Fra Cipolla! Hur tama te sig icke i bredd härmed angreppen på munkar och präster i de franska novellerna, där så godt som uteslutande deras sedeslöshet afmålas och det i nära öfverensstämmelse med gammal schablon. Skillnaden är den väsentliga, att vår eller våra berättare icke det ringaste besväras af de djupa bekymmer i fråga om kyrkans och religionens beskaffenhet, hvilka lifligt sysselsatte Boccaccio och många af hans allvarliga samtida.

Dock, naturligtvis spåras också analogier mellan de båda verken. Hela den del af Decamerone, som är egnad de lustiga och oanständiga historierna, visar ju en stark inre släktskap med våra noveller. Kvinnan spelar i dessa anekdoter hos båda samma roll, hon är vanligen den skyldiga, och det ankommer på henne att med sin medfödda listighet reda ut en trasslig och för henne betänklig situation. Många af historierna i de båda samlingarna kunna i grofhet mäta sig med hvarandra, om ock priset tages af de franska novellerna, hvilka sällan neka sig de tydligaste färger och de starkaste uttryck, medan Boccaccio, som kändt, egentligen aldrig använder »fula ord». Båda ha upptagit en mängd anekdoter ur det förråd som var i omlopp bland publiken; liksom vår författare bearbetade burgunderhofvets historietter, har Boccaccio gifvit novellens form åt en del af det anekdotmaterial som roade hofvet i Neapel, vid hvilket han i sin ungdom varit fäst; och såsom en motsvarighet till de många allvarliga historierna i Decamerone ha ju Cent Nouvelles nouvelles några få berättelser af seriösare och moraliserande slag, icke tillräckliga för att

förändra samlingens karaktär, men i alla fall egnade att afbryta den tröstlösa enformigheten och lämna oss några ytterligare jämförelsepunkter med förebilden.

I själfva berättandets teknik har vår författare synbarligen lika litet velat ansluta sig till den italienske mästaren som i valet af ämnen. Hans talang är hans egen, och hans art är en annan än Boccaccios. På anekdotens vis förlägga de Hundra nya Novellerna mestadels hufvudintresset i poängen. Det är dit allting sträfvar, kompositionen är byggd med denna poäng i stadigt ögnasikte, berättelsen som sådan, människorna, händelserna, allt detta har för författaren ett underordnadt intresse. Han väntar blott på att få ett roligt och verkningsfullt slut. Medan hos Boccaccio slutet alltid är en följd af det föregående, är i Cent Nouvelles nouvelles det föregående nästan alltid en förberedelse till slutet.

Det har för öfrigt sitt stora konstnärliga intresse att se, huru dessa båda berättare behandla samma anekdotstoff fullkomligt oberoende af hvarandra. Låtom oss bland de ämnen som upptagits af båda, betrakta historien om hustrun, som biktar sig för sin egen man. Den har fördelen att också vara behandlad i en fableau och erbjuder oss sålunda ett rikt material för jämförelse. Intrigen är i hufvudsak denna: den sjuka hustrun trängtar efter att få bikta sina synder, af hvilka hon har en del erotiska på sitt samvete; mannen fattar misstankar, klär sig i biktfaderns dräkt och får höra högst oangenäma saker. Denna poäng meddelas i fableaun utan omsvep; det tilläggs, att när hustrun tillfrisknat, hon förvånar sig öfver man-

nens köld; denne utbrister en dag, då han ej mer kan återhålla sin vrede, i skymford; hon uppfattar situationen och med fullständig sinnesnärvaro säger hon, att hon nog igenkänt mannen under munkkåpan och velat ge honom en liten läxa för hans fula list och hans svartsjuka. Den svaga punkten i afseende å handlingens dramatiska förlopp ligger här dels i att mannen går och bär på sin otrefliga visshet under en längre tid, dels i att hustruns påhitt så sent efter det händelsen passerat icke gör någon större verkan. Detta ha både våra novellers författare och Boccaccio insett, och de ha med olika medel rådt bot på svagheten. Den franske bearbetaren utvidgar egentligen mycket litet fableauns innehåll. Han motiverar mannens svartsjuka och hans företag att lista sig till bikten bättre än det är gjordt i fableun, och det anförda motivet har han omarbetat sålunda: I stället för att mannen skulle inlåta sig i samtal med den biktande hustrun och gå bort med sin skam, blir han, hvilket förefaller mycket naturligare, genast otålig, kastar af sig kåpan och far ut i starka ord mot hustrun. Då besinnar hon sig ögonblickligt och låtsar som om hon förstått med hvem hon hade att göra och därför hastigt hittat på historien om sin otrohet. Detta är den franska novell-versionens bästa ställe och ett verkligt litterärt framsteg från fableauns rudimentära berättelse. Men af denna har dock mycket blifvit kvar.

Boccaccio gör historien både mer lekande och mer invecklad. Han inför genast ett drag af mycket finare konstnärlighet än de andra versionerna kunnat komma på:

han låter hustrun ana och småningom med visshet sluta sig till, att det är mannen som velat utspionera henne genom att klä sig i biktfaderns dräkt. Härigenom förlorar naturligtvis hustruns själsnärvaro-motiv sin betydelse för läsaren — som icke behöfver veta hvad han vet förut — och därför har äfven Boccaccio förlagt tyngdpunkten på helt annat håll: hustrun säger slugt åt mannen, att hennes älskare är en präst, hvilken med all slags trolldom insöfver mannen, och han tror henne och vaktar huset natt efter natt, medan hon med sin unge älskare roar sig därinne. När mannen då slutligen, utpinad och utmattad, vill veta hvem prästen är, förehåller hon honom hans dumhet: hon, som genast märkte att biktfadern var han, menade naturligtvis med »prästen» just honom själf, hennes äkta man och ende älskare! Detta invaggar honom i säkerhet och han skäms öfver sin enfald. Man ser huru mycket ledigare och fiffigare det hela är taget och hur just den verkliga novellistiska behandlingen skiljer denna version från de andra, där anekdottekniken med sin poäng ännu är förhärskande. Betecknande för Boccaccios konst är också det, att han låter mannens svartsjuka hafva sin grund blott i dennes misstänksamma väsen, utan att hustrun gifvit honom det ringaste skäl därtill; just hans småaktighet och stränga bevakning göra att hon kastar sina ögon på en ung man, hvilken blir hennes enda kärlek. Hon är en väsentligt annan typ än de två öfriga versionernas cyniskt lättsinniga maka.

Ännu må framhållas ett exempel på olikheten i de två författarnas behandling af ett liknande stoff. Det sades

redan tidigare, att Boccaccio far fram med prästerna på ett helt annorlunda hårdhändt sätt än den franske novellisten, och jag hänvisade till den bekanta historien om Fra Alberto i fjärde dagens andra novell. Det är prästen, som listar sig in till en ung flicka under föregifvande att han är ängeln Gabriel, misstänkes af hennes bekanta, utspioneras, öfverraskas, nödgas simma öfver kanalen, hvarvid hans änglavingar och hvita dräkt råka illa ut, får ett ögonblicks skydd, men drages vid näsan och undergår det löjligaste straff, i det han får tjäna som björn vid karnevalen, insmörjes med honung, rullas i fjädrar, utsättes för tusen insekter, demaskeras och hånas af folket samt slutligen af flickans släktingar inspärras på lifstid. Med hvilken häftighet griper icke Boccaccio i ämnet, då han redan på förhand bjärt utmålar munkarnas hypokrisi och lögnaktighet och på förhand önskar, att det må gå dem alla som det gick Fra Alberto. Och hur innehållsrik, fyllig och dramatisk är icke handlingen med sin lefvande lokalisation till Venedig, landsmålet som användes, fixerandet af platserna, den stora folkscenen, då alla skrikande och skymfande kasta smuts i ansiktet på den hatade munken! Vi kunna som motsvarighet till denna novell uppställa två i vår samling, hvilka på sätt och vis komplettera hvarandra. I den ena (den fjortonde) berättas om en eremit, hvilken ger sig ut att vara en ängel, som i sömnen för modern förkunnar att hennes dotter med eremiten skall få en son och att denne son i framtiden skall bli påfve. Historien är, som de flesta, roligt berättad. Efter det ängeln första gången uppenbarat sig för modern — eremiten har talat till henne

genom ett hål i väggen till hennes sofrum — är denna öfvertygad om att Gud sändt henne budskapet. »Öfverraskad och till hälften utom sig af glädje, säger hon sig själf, att hon visst icke skall försumma att lyda och föra sin flicka till eremiten; och så somnar hon åter efter en lång stund, men ingalunda alltför djupt, väntande på och mycket längtande efter dagens inbrott. Och under tiden beger sig den gode eremiten tillbaka till sin ensliga bostad i bergen. Den efterlängtade dagen tillkännagaf sin ankomst med solstrålar, hvilka, trots fönsterluckorna, inträngde i rummet och förmådde moder och dotter att hastigt stiga upp. När de kommit på fötter och klädt sig och ordnat sitt lilla hushåll, frågade modern flickan om hon ingenting hört under nattens lopp. — Ingalunda, min mor, svarar hon, jag har ingenting hört. — Ja, det är icke heller till dig som detta ljufva budskap i första hand riktar sig, ehuru det angår dig ganska nära.» Hon refererar därpå saken och frågar hvad flickan tycker om den. »Enkel och gudfruktig som modern, svarar flickan: Pris ske Gud; må det ske såsom ni vill». Så bege de sig till eremiten, hvilken lurar efter deras ankomst och, när han ser dem komma, faller på knä som i bön i sitt rum, med dörren på glänt. Modern tar honom afsides och berättar sitt ärende, »hvilket han kände bättre än hon». Utan att på något sätt vilja motsätta sig det gudomliga budet, håller han likvisst före, att man ännu borde sofva på saken. Nästa natt upprepar han sin uppenbarelse; samma vandring till hans bostad, samma råd att ännu vänta. När ängeln för tredje gången talat, låtsar eremiten känna sig öfvertygad och ber

modern lämna honom ensam med flickan — i bön. Snart märkas, till hans stora förargelse, följderna af denna gudfruktighet; modern går stolt omkring och berättar, att hennes dotter skall få en son, som en dag skall bli påfve, och hela trakten är i spänning, tills i tidens fullbordan dottern ger lifvet åt — ett flickebarn. Eremiten beger sig snabbast möjligt till ett annat land »för att bedraga en annan hustru eller flicka», eller, tillägger författaren satiriskt, »till Egyptens öknar för att ångra sin synd med botfärdigt hjärta». Men den unga flickan var en gång för alla vanärad, hvilket var synd, »ty hon var vacker, snäll och god». Man ser att här egentligen alls icke är fråga om någon allvarligare satir, och huru förtjust författaren än är öfver att i verkningsfulla färger kunna måla eremitens listighet och sinnlighet liksom moderns och flickans enfald, så ligger för honom hufvudvikten dock på poängen, d. v. s. att följden af bedrägeriet blir en flicka: det är det barocka i upplösningen, som roat honom mest, och han har också förberedt den med eftertryck och omsorg. — Den andra historien jag syftar på, är den sextiofjärde novellen, som berättar om hur en präst var ifrig att bikta ortens damer, särskildt de unga, så att männen betogos af hat till honom och en af dem, hvilken visserligen icke hade anledning till svartsjuka, en gång gjorde sig till verktyg för sina vänners vrede genom att låta prästen undergå ett brutalt och ohyggligt kroppsligt straff. Men det beror på en ren tillfällighet att han ingriper, och straffets moraliska betydelse får ingen relief af författarens slutledning, där det visserligen heter att »de olyckliga äkta männen blefvo

så belåtna, att man icke skulle kunna skildra tiondedelen af deras glädje», men också, att »man ej kan förtiga, att åtskilliga damer voro ganska ledsna» öfver det öde som drabbat den stackars prästen. Om honom själf säges det blott, att han ej mer täcktes visa sig bland folk, utan »i ensamhet och full af melankoli snart slutade sina dagar». Det är åter en ren anekdot, och hufvudintresset är förlagdt i den omständliga och smaklösa skildringen af själfva straffet.

Men låtom oss närmare betrakta samlingens allmänna drag.

De bestämmas af ändamålet med dessa historier, hvilket naturligtvis icke varit något annat än att roa. Detta är ju fullt tydligt, antingen man utgår från förutsättningen, att de verkligen framsprungit ur tillfälligt muntligt utbyte af anekdoter — såsom jag tror — eller man icke gör det. Det är denna deras bestämmelse som bör utgöra den främsta hållpunkten för bedömandet af deras karaktär. Fåfängt skall man ur ett verk som detta söka läsa ut författarens lifsåskådning, och lika onödigt är det att sätta sig till doms öfver hans moral eller historiernas trovärdighet och beklaga i dem frånvaron af hvarje slags sedlig »Entrüstung». Det enda personliga man har att hålla sig till hos denne författare, som egentligen blott är redaktör, är hans sätt att ge stoffet lif, d. v. s. berättarkonsten. Möjligen kunde man i några enstaka historier finna skiftningar af en personlig åskådning, möjligen förutsätta, att de af novellerna, i hvilka författaren synes bedöma män-

niskornas handlingar mera från synpunkten af det rätta än det roliga, röja hans egna tankar; men allt detta är osäkert, och i hvarje händelse lämnar det allra största flertalet af novellerna ingen möjlighet att bedöma annat än författarens talang.

När man betänker, att i öfver hälften af dessa berättelser hufvudpersonen är en lättfärdig dam, hvars bryderi skildras, så förstår man, att omväxlingen endast kan ligga i den större eller mindre graden af lössläppthet, det större eller mindre mått af komik författaren förlänat sin framställning samt den större eller mindre farten och skickligheten i denna. Annars inskränker sig naturligtvis variationen till uppfinningen af olika situationer och poänger. Där hufvudrollen icke spelas af lättfärdiga hustrur eller andra damer af samma sort, innehafves den af otrogna äkta män, sensuella munkar o. s. v. Föga mer än ett dussin af historierna äro helt anständiga, däraf en del högst obetydliga, ett par, tre af en egendomlig karaktär, som väsentligt skiljer dem från de andra. Det är sålunda den erotiska anekdoten, som fullständigt har öfverhanden, och helhetsintrycket af samlingens ämnen är ett virrvarr af med hvarandra besläktade och dock olika situationer, hvilka minnet har ofantligt svårt att hålla åtskils.

Hvilket galleri bilda icke dessa damer! De allra flesta äro helt simpelt lättsinniga och bedraga sina män på grund af temperamentet eller för att roa sig. Emellertid kunna några nyanser skönjas. Vi ha den enfaldiga, som faller eller röjer sig på grund af dumhet; den listiga, som är mer än vanligt skicklig att ernå hvad hon vill eller

dölja sitt felsteg; den företagsamma, som försmår alla krokvägar; den depraverade, som bedrager ej blott sin man, men också sin älskare för materiell vinst, eller hänger sig åt hvem som helst på grund af otyglade begär eller annars förlorat hvarje moralisk känsla. Utom dessa lättsinniga hustrur och deras kammarjungfrur figurera i berättelserna också nunnor; men annars förekomma bland hela denna samling af lättfotade damer få ogifta, en del hyggliga, men de flesta lika oblyga som någonsin hustrurna.

I en mängd af fall triumferar den otrogna hustrun öfver sin man. Dock finnas noveller, och icke så alldeles få, i hvilka det moraliska krafvet kommer till sin rätt och otroheten straffas; någon gång får hustrun förlåtelse efter straffet; någon gång slipper hon med blotta skammen eller förskräckelsen. En gång ångrar hon sig af egen drift, då hon håller på att dö och röjer för sin man hvilka af barnen som icke äro hans.

Antalet kvinnor, hvilka icke bringa sitt villiga offer åt kärleksgudinnan, är minimalt, antalet af dem i hvilka dygden framställes triumferande öfver frästelsen likaså. En tjänarinna, som står och siktar mjöl, attackeras af sin matmors man, parlamentspresidenten, »tämligen till åren kommen, men en glad och skämtsam man såväl i sitt sätt att vara som i sitt tal, vare sig han riktade det till män eller kvinnor.» Det är tidigt på morgonen, mannen är ifrig, och hon ser ingen utväg att komma undan. Slutligen ber hon honom ett ögonblick hålla sållet öfver sitt hufvud och fortsätta siktningen, på det ej ljudets upphörande må väcka misstankar, medan hon går och ser efter att ej

matmodern tilläfventyrs nalkas. Hon går till denna, som ännu ligger i sin säng, anger presidenten och ber frun komma och se på honom, där han står i nattrock och nattmössa och siktar mjöl af alla krafter. Tablå. — I ett ännu fatalare läge försätter en bondflicka sin länsherre, grefven af S:t Pol: hon öfverraskas af honom ute på marken och ser ingen möjlighet att undslippa hans karesser, tills hon låtsar gå in på allt, men öfverlistar grefven genom att draga af honom storstöflarna till hälften och sedan löpa sin väg, medan grefven, intrasslad i stöfvelskaften, förgäfves söker röra sig. — Den novell, som är gjord efter en Antoine de La Sale tillegnad berättelse och hvarom ofvan var fråga, är en rörande historia om en ung flicka, som flyr med sin fästman, blir öfverfallen af röfvare, hvarvid fästmannen dödas, och när hon ser sig prisgifven åt röfvarnas vilda lustar, ger sig döden. Tre, fyra exempel på själens renhet och dygdens motståndskraft kunde ännu anföras, men icke heller flere. Ehuru man måste medge, att författaren med en alldeles synbar tillfredsställelse antecknar dessa fall — hans skildring af grefvens af S:t Pol missöde är t. ex. mycket rolig, och man får den största sympati för den raska bondtösen — äro de dock för få för att röja någon afsiktlig tendens i detta syfte.

Bland de manliga figurerna i Cent Nouvelles nouvelles möta naturligtvis främst de bedragna äkta männen. Likväl uppträda de icke alltid själfva på scenen, utan läsaren får tänka sig huru de taga sin olycka. Om de själfva föranledt den eller icke, det fråga novellerna i allmänhet ej efter. Dock framställas några såsom ofantligt enfaldiga

och därigenom förtjänta af sitt öde, och endast en gång visar berättaren medkänsla med den dumme och olycklige mannen. Helt annorlunda har han skildrat dem, som taga hämnd på sina hustrur och dessas älskare; hans sympati är fullt på deras sida. Men likafullt är svartsjukan i hans ögon en vidrig egenskap, »en eländig och smärtsam sjukdom». Som vi nyss sett, ställes den manliga lystenheten stundom i ett löjligt ljus, i synnerhet då det är fråga om kvinnor af lägre klass. Allvarligare, ehuru ännu mycket gröfre, är en novell, samlingens tredje, med ett liknande motiv: riddaren, som lurat sin mjölnares enfaldiga hustru, får af hennes listige man sin lön i precis samma mynt. Älskarena äro för det mesta komparser, bihang till sina älskarinnor. Åtskilliga af dem tillhöra det andliga ståndet, liksom öfver hufvud munkar ofta figurera i berättelserna, alltid förlöjligade för sin begifvenhet på världsliga nöjen, särskildt galanta äfventyr, sin ringa vördnad för kallet, sin enfald, fåfänga och glupskhet. Prästen är den störste bedragaren, och med honom har man ingen misskund. När han öfverraskas på den otillåtna kärleksstigen, är det med en känsla af verklig njutning berättaren utsätter honom för straff, hvilka icke kunna beskrifvas. De gifta män, som göra snedsprång, behandlas alldeles icke med samma mildhet som hustrurna: den vackra historien om den öfvergifna fästmön, som i förklädnad följer sin trolofvade och icke kan förlåta honom hans glömska och otrohet, är, om ock efterbildad föregående modeller, ett talande bevis för denna uppfattning, och det finnes också andra i samma riktning. Men moralen är dock hufvud-

sakligen beroende af det tillfälliga stoffet och liksom gifven på förhand. Vid sidan af en tendens som den just skildrade, kan det finnas historier som den tionde novellen, i hvilken på ett öfvertygande sätt ådagalägges, att en man icke kan nöja sig med *en* kvinna. En »grand seigneur du royaume d'Angleterre» har en ung vän, som hjälper honom i hans kärleksaffärer medan han är ogift, men när han gifter sig och vill fortsätta, uppreser sig den unge mannens moraliska känsla och han föreställer sin beskyddare, hurusom denne, hvilken till hustru har den »ädlaste och vackraste kvinna i hela riket», icke får bedraga henne. Då frågar seigneuren sin »mignon» hvilken maträtt han mest tycker om, och när denna svarar ålpastej, låter han servera honom en sådan till alla mål, dag efter dag. Såsom svar på den unge mannens förvånade och klandrande frågor uppdrager den förnäme herrn en jämförelse mellan enformigheten i den ena och i den andra njutningen, och den unge mannen måste ge med sig. Här finnes ingenting, som förråder att författarens läppar skulle dragit sig till ett satiriskt smålöje. Han nöjer sig med att ganska skarpt understryka motsättningen mellan den af en uppriktig moralisk känsla besjälade, naive ynglingen och hans fördärfvade herre, och det tyckes som ville han öfverlämna åt läsaren att draga slutsatserna.

Det ser för öfrigt ut, som om författaren med flit begagnade sig af den kontrastverkan som fås till stånd i motsättningen mellan de två männen, ty det är icke enda gången han använder detta medel: särskildt ställer han ofta den fördärfvade hustrun i motsats mot den dumme

mannen, men också någon gång mot den öfverlägsne, kloke och hederlige. Likaså stå helt säkert i medveten kontrast mot hvarandra den unga fästmön, som under manlig förklädnad söker upp sin förlupne älskare — hon så genomhederlig, stark, målmedveten och stolt, han så lättsinnig, slapp och moraliskt likgiltig — och det nattliga samtal, där de utbyta åsikter om dessa saker, utan att han vet hvem hon är, kunde gälla som ett slags trosbekännelse, så framt historien vore originell, hvilket den icke är. En annan ung dam, som efter att ha bekänt sin olycka för modern, på dennas uppmaning beger sig ut att söka förföraren och finner honom gift, är ställd i bjärt motsats mot hustrun, som beundrar flickans enfald: själf har hon åtminstone fyratio gånger varit utsatt för sådana intima kärleksäfventyr, utan att det fallit henne in att säga ett ord åt sin mor!

Detta sätt att taga kontrasten till hjälp vid människoskildringen förlänar naturligtvis denna ett tillskott af liflighet och pregnans. Däraf följer dock icke, att en verklig karaktärsteckning skulle vara genomförd; den är det i denna art af noveller lika litet som i de andra. I berättelsernas rikhaltiga kaleidoskop af personligheter möta vi hufvudsakligast marionettfigurer, hvilka utföra sina roller efter den förutbestämda handlingens kraf: intet beror i grunden af dem och intet framträder som en följd af deras psykologiska konsistens. Det har heller icke varit författarens mening att fördjupa dem; hvarje psykologisk studie är honom fjärran. Tyckes han någon gång intränga

litet djupare i deras själslif, kan man vara viss på, att det är den litterära modellen som gifvit honom färgerna, och när han tecknat någon person i mycket lefvande konturer, hvilket ju händer honom ofta, så är det emedan han sett gestalten liksom med sitt yttre öga samt tack vare sin utomordentliga iakttagelseförmåga och sin talang att ge den form, lyckats fastslå ett karaktäristiskt drag, som starkt belyser föremålet. Men också då är det ständigt blott en enskild sida af personens väsen, som träder i dagen. Allt detta följer självfallet ur novellernas allmänna karaktär — ty i anekdoten frågar man ju icke efter de agerandes psykologi.

Det har för resten icke alls legat för författaren, detta psykologiska studium. När han af sin förebild får en verkligt utarbetad karaktär, såsom den unga flickan, hvilken tar lifvet af sig för att icke falla ett offer för röfvarna, så utvidgar han berättelsen med några väl funna detaljer, men han lägger ingen vikt på karaktären; tvärtom, i stället för att ytterligen ge denna relief, slutar han den sorgliga historien med att beklaga att de älskande icke fingo »skåda någonting af de glada nöjen, i hvilka de hade tänkt lefva hela sin tid». För honom var detta det väsentligaste. Hans talang och hela arten af novellerna göra det förklarligt, att man oftare i dem varsnar försök till typskildring än till karaktärsteckning. Det finnes också några verkligt utpräglade typer, hvilka stanna i minnet. Typisk är bland män, som bära sin lott med jämnmod, den »kloke och vise, dygdige och tålmodige» köpman, som, återkommen från en resa, finner ett barn i huset, hvilket

icke kan vara hans, låtsar tro hustruns historia att det tillkommit när hon ätit snö, men helt lugnt aflägsnar barnet och berättar åt hustrun att det smält bort i solen. Typisk, ehuru helt och hållet i fableauernas och den tidigare berättelsens stil, är också modern, som ytterst lifligt intresserar sig för hur det gått hennes nygifta dotter och litet brutalt arrangerar om hvad som ej är på rätt. Förträffligt satiriserad, ehuru i alldeles få drag, är den sjuka abbedissan, som af läkaren får rådet att upphäfva sitt kyskhetslöfte, men icke vill lyssna till det, utan håller ett långt religiöst tal för nunnorna i klostret, skrytande med sina förtjänster om kyrkan, försäkrande att hon hellre vill dö än underkasta sig denna gräsliga synd, gråtande och anbefallande till afsked kyrkan i systrarnas vård. Fåfängt söka dessa öfvertala henne att skona sitt lif och gå in på läkarens ordination; ingenting rubbar hennes styrka. Slutligen förklara de sig själfva beredda att hålla henne sällskap i synden, om hon blott vill begå den. För att då slippa »den tunga börda hon bar på sitt hjärta» och af kärlek till systrarna fogar hon sig, ehuru mycket motigt, i deras anhållan — och munkarna från det närbelägna klostret inviteras på besök. Abbedissans skenhelighet karaktäriseras alldeles förträffligt, och scenen, då hon först samlar systrarna omkring sig för att meddela dem läkarens utslag, är alldeles dråplig. — En starkare personlig färg än många af hennes medsystrar har den »duktiga, unga, friska, lifvade» hustrun, som på allt sätt söker väcka sin mans skrifvare till medvetande af hvad hon vill: »en gång skuffade hon honom i sidan medan han skref, en annan

gång kastade hon småsten, som plumpade hvad han skrifvit, en dag snappade hon undan papper och pergament af honom», tills han slutligen märker afsikten. Det är någonting mycket mera friskt och ofördärfvadt i hennes lystenhet än i många andras, och hela historien får färg och fart däraf. Hon har en viss motsvarighet i den tjufpojksaktige mannen, hvilken hans hustru vill lura genom att i sitt ställe honom ovetande om natten sända till honom kammarjungfrun, medan hon själf i rummet bredvid har en främmande riddare hos sig. Mannen märker arrangemanget och ropar gladt till sin rival: »Hallå där, min herre, hvar håller ni hus — svara mig!» — Hustrun och riddaren förskräckas till döds. »Hallå, min herr gäst, svara mig då!» — och när den andre riskerar en fråga hvarmed han kan stå till tjänst, säger värden: »Jag skall göra detta byte när som helst. — Hvilket byte? — Utbytet af en gammal och passerad, ohederlig och otrogen dam emot en vacker, präktig och frisk flicka; så har ni ju ställt det för mig, tack skall ni ha!» En alldeles motsatt typ möter i mannen, hvilken af sin hustru öfverraskas med kammarjungfrun, skandaliseras och är till ytterlighet ynklig. Men vida kraftigare äro ett par hänsynslösa typer för den depraverade kvinnan tecknade: den som, när mannen hotar henne med att skaffa henne tjugufem barn för att hon må upphöra med sin vidlyftighet, endast ber honom vara välkommen, och ännu mer den som, smittad af pesten, ännu vill njuta af lifvets goda och med en rent af hemsk lidelse hänger sig åt tre unga män, af hvilka hon dödar två, medan den tredje med knapp nöd undslipper samma öde;

när hon då omhändertas af sina föräldrar, finner hon ännu på medel att locka grannens son in i stallet och meddela äfven honom den dödsbringande sjukdomen — ett ypperligt drag, som bringar det funesta i denna historia till sin höjd. Tyvärr har författaren, troligen af skäl som stodo i samband med novellernas ändamål, låtit berättelsens lika sällsynta som starka och mörka patos mynna ut i ett blekt skämt.

Bokens sista novell, som både till sitt tydligt moraliserande syfte, sin psykologiska fördjupning och sin längd bildar ett undantag från det öfriga innehållet, är så godt som ordagrannt öfversatt från ett latinskt original och bevisar sålunda ingenting annat med afseende å författarens böjelser, än att han haft smak nog att upptaga den. Det är en historia om en äldre köpman i Genua, som lämnar sin unga hetblodiga hustru ensam, förmanar henne att vara trogen, men säger tillika att, om hon icke kan det, hon åtminstone med urskiljning må välja sitt föremål. Hustrun bjuder till i det längsta, men lifvet blir henne enformigt, och hon kastar sina ögon på en ung, ståtlig advokat från Bologna, hvilken hvarje dag passerar förbi hennes fönster. Hon låter kalla på honom; skildringen af hennes väntan och glädje, till en del själfständigt utarbetad af vår författare, är berättelsens glanspunkt. Men den unge mannen, som är klok och öfverlägsen och lugn, genomskådar genast hennes natur och föresätter sig att kurera henne med goda och milda medel, hvilket också lyckas.

Af större betydelse äro, såsom troligen alldeles originella, två andra typskildringar, sinsemellan visserligen

af mycket olika slag. Den sjätte novellen är en alldeles ypperlig studie öfver rusets psykologi, och den förtjänar att här litet närmare analyseras. I staden Haag i Holland, heter det, hände det nyligen, att när priorn i Augustinerklostret en kväll gick och promenerade, läsande i sin bönbok, möttes han i närheten af sankt Antonius-kapellet, i skogsbrynet invid staden, af en stor, fet holländare, hemma från byn Stevelinghes (Scheveningen?) två mil från nämnda stad (märk dessa lokalbeteckningar!) och så drucken, att det rent var underbart. Priorn märkte genast från långt håll på hans tunga och osäkra gång hur det var fatt, och när de passerade förbi hvarandra, hälsade holländaren först och priorn besvarade hans hälsning, fortsättande sin väg och alltjämt läsande i sin bönbok. Men då vänder sig den fulle mannen om, följer efter priorn och fordrar att denne skall låta honom göra sin bikt. »Bikt!, utropar priorn, gå din väg, gå din väg, du är just skönt biktad! — Ack, min herre, svarar fyllbulten, för Guds skull, skrifta mig nu, ty jag har just mina synder i så godt minne! — Priorn blir ledsen och ber honom draga all världens väg. — För tusan tunnor, skriker holländaren, ni är så god och tar emot min bikt, mäster präst, ty jag är gudfruktig» — och han fattar honom i ärmen och häjdar honom. Och när prästen vill göra sig lös, lägger den rusige handen på sin stora knif, drar den ur slidan och hotar att ta lifvet af prästen, om denne icke genast skriftar honom. Priorn blir rädd: »nå, gå på då, låt höra», och fyllbulten aflägger en bikt, hvarom prästen ingenting förmält, men som man kan förstå var både »ny och egendomlig». Priorn skyn-

dar att ge absolution och ber den besvärlige syndaren draga sina färde. »Jaså, säger den andre, eftersom min bikt är godtagen och jag har fått absolution, kommer jag väl till paradiset, om jag i detta ögonblick skulle dö? — Raka vägen till paradiset, naturligtvis, raka vägen, det är intet tvifvel om det. — Eftersom det är så, säger holländaren, och jag nu är färdig, så vill jag dö genast för att komma dit så fort som möjligt.» Och han räcker sin knif åt prästen och ber denne ögonblickligen skära hufvudet af honom för att han må vandra raka vägen till paradiset. — »Hvad tänker du på, utropar priorn häpen, det behöfves alls icke, du kommer dit ändå, men en annan väg. — Nej, jag vill bege mig dit ögonblickligen och dö för er hand; seså, var så god och kläm till och döda mig. — Aldrig i världen, en präst får aldrig döda någon. — Ni är så god och gör det, djäfvulen i min själ, och om ni inte skyndar er och genast förpassar mig till paradiset, så skall jag i min tur med dessa mina två händer ta lifvet af er!» Och han svänger vildt den stora knifven framför prästen, som blir ytterligt rädd, besinnar sig ett ögonblick och säger: »Nåja, efter du vill med min tillhjälp komma in i paradiset, så böj knä här framför mig.» Holländaren gör det och inväntar med knäppta händer dödshugget. Prästen ger honom med flatsidan af knifven ett duktigt slag, så han ramlar omkull. Man må icke tro, att han försöker resa sig, nej, han tror sig nu verkligen vara i paradiset. Prästen går vidare och möter en kärra fullastad med folk, omtalar äfventyret och ber dem rädda den druckne. De se honom ligga där »med tänderna i marken», känna igen honom och ropa med

hög röst hans namn, men få honom ej att röra sig. Slutligen stiga de af, fatta honom vid hufvudet, fötterna och benen och skaka om honom så han vaknar, öppnar ögonen och utropar: »Låt mig vara, jag är död!» De försöka locka honom med att bjuda honom på vin, men han envisas att vara död och befinna sig i paradiset och fäktar af alla krafter för att komma lös. Slutligen hittar någon på att säga, att eftersom han är död, han ju ej kan bli liggande här på vägen, utan måste ordentligt begrafvas på kyrkogården, och då låter han föra sig bort. De komma till Stevelinghes och stjälpa af honom vid hans dörr, där hans hustru och tjänare taga hand om honom och lägga honom till sängs. Han svepes in mellan två lakan och vaknar icke förr än på den tredje dagen.

Det är ju icke fråga om någon djupare psykologi i denna historia, men skiftningarna i rusets vanvett äro gifna med en alldeles beundransvärd förmåga af iakttagelse, som godt kan mäta sig med hvilken modernt-realistisk framställning som helst. Hela den drucknes uppträdande är som speladt inför våra ögon på scenen af en skicklig aktör, och i sin art är novellen klassisk.

Självfallet är det dock här icke fråga om annat än om en anekdot, hvilken författaren nyanserat och gifvit lefvande lif. Helt annat är förhållandet med den novell jag ännu till sist vill citera.

Det är den sjuttiosjunde, måhända samlingens allra egendomligaste. En ädling från Flandern, som bodde i Frankrike, besökte ofta sin gamla moder, som var sjuk och »mer tynande och illa till mods än någon kvinna af

hennes ålder». Hon talar alltid med sonen om sin förestående död, men släpar sig dock fram år efter år, och han blir slutligen otålig öfver hennes ständiga förtidiga afskedsord. En gång, då hon åter vid hans afresa säger: »Farväl, min son, jag är säker på att icke mer se dig, ty jag skall dö», utbrister han: »Hör på, kära mor, du har nu trakterat mig med denna historia så många gånger, att jag är alldeles mätt på den; under två, tre år har jag nu fått höra samma visa och aldrig har det blifvit till något ändå». Till svar på detta har modern blott ett vänligt småleende — hur vackert! — och ett nytt afskedsord. Så gå några år igen, en likadan scen upprepas, men nu är sonen än brutalare och låter säga modern, att om hon tänker gå sina färde, hon åtminstone icke må taga vägen öfver Douai, där han och hans hästar hållit på att sjunka i dyn. I alla fall låter han förmå sig att gå in till henne för att se, om hon nu skulle »göra sin sista och slutliga grimas». Men hon känner sig åter litet bättre, och sonen säger till, att man härnäst icke må kalla på honom; gör hon allvar af sin hädanfärd, så kan hon företaga den allena. Så gå åter tre år, men när nu sonen en gång händelsevis befinner sig i sin hemstad, blir det verkligen allvar. Bud på bud sändes för att hämta honom, men han gör sig ingen brådska, han håller på att profva en ny dräkt. När han ändtligen förmås att gå in, har han icke hunnit få ärmarna på, och då modern frågar efter dem, säger han: »De äro där inne, de vänta blott på att du begett dig af för att bli färdiga. — Då blir det snart, säger modern, ty nu går jag till Gud och anbefaller min själ och dig i hans beskydd». Och utan att vi-

dare säga ett ord, afsomnar hon med korset tryckt mot sitt bröst. Sonen uppröres så häftigt, att intet kan trösta honom, och efter fjorton dagar ligger han själf död.

Man har frågat sig, om denna i mycket sträng och koncentrerad stil hållna berättelse afser att ge en bild af en son, som varmt älskar sin mor, men, såsom söner ofta bruka, döljer sina känslor under ett hölje af köld, hvilken här t. o. m. blir cynisk, eller om författaren velat exemplifiera en moralisk sats om barnens alltför ringa hänsyn gentemot gamla föräldrar, deras önskan att se dessa lämna rum för barnen självfva och deras alltför sena ånger. Att fråga så synes mig vara att taga saken från en alltför modern ståndpunkt. I grunden tror jag att berättaren haft sitt ögnamärke riktadt mest på den effekt, som framgår ur kontrasten mellan den gamla, blida modern och den stormande sonen, sådan denna kontrast kommer till synes i replikerna. Han har icke, såsom en modern berättare skulle gjort, genomfört och understrukit motiveringen till sonens förhållande, utan, sin vana trogen, låtit verkan helt och hållet springa fram ur situationerna. Och för att ge dem spänning, har han öfverdrifvit sonens ungdomliga obetänksamhet och kortsynta ohöflighet ända till brutalitet. Hvad historien genom detta förfarande förlorat i psykologisk tydlighet, har den vunnit i egendomlighet och dramatisk styrka, och denna skiss till sonens figur hvilar på andra och djupare konstnärliga förutsättningar, än de flesta af novellernas gestalter, ehuru dessa förutsättningar som vanligt icke vuxit till full medvetenhet och icke utvecklats som de bort.

Vi ha sett att denna brist på konstnärlig fullgångenhet vidlåder teckningen af personligheterna öfver hufvud, och den kan bäst skönjas just i novellerna med mer allvarliga och så att säga moraliserande ämnen, där situationsskildringen icke räcker till att utfylla ramen. Också annars framträda berättarens svagheter bäst just i dessa noveller. Han vill, som vi redan sett, tränga samman hela verkan i en udd, hvars tunna spetsighet vanligen icke står i något förhållande till novellens innehållsvolym. Han varsnar icke hvad han är skyldig sitt stoff, endast hvad han är skyldig dem han skall underhålla. Jag har anfört några exempel på detta hans tillvägagående, och flere kunde uppräknas. Icke blott på utformningen af poängen märkes det, huru litet författaren egentligen trifves inom dessa ämnen, hvilka skulle vara egnade att utgöra de bästa pröfvostenarna för de mer djupgående måtten af hans talang. Också hela stilen förefaller tyngre, tempot är långsammare, fabuleringslusten uppenbart mindre. Först när det kommer ett element till, som ger plats åt den erotiska skalkaktigheten och tillfälle att försänka sig i dithörande detaljer, tyckes författaren liksom åter vara sig själf.

En historia, som kan sägas ligga midt emellan de båda genrerna, må citeras som bevis på hvad som är hans svaghet och hvad hans styrka.

Det är den åttioförsta novellen, möjligen inspirerad af någon i hofkretsarna känd tilldragelse, men också hvilande på en del litterära förutsättningar. En riddare, som har att välja mellan två damers gunst, går miste om båda, emedan han vacklar mellan dem, och den dam som

först försmått honom, straffas för sin hårdhet. Riddaren har länge förgäfves eftersträfvat dennas ynnest, medan han alls icke brytt sig om den andra, som i stället varit honom särdeles bevågen. En gång, då den obevekliga vistas på sitt slott och riddaren vet att mannen icke är hemma, arrangerar han en harjakt i trakten, och när natten faller på, söker han jämte sitt sällskap logis hos henne. Men hon låter helt kort säga honom, att då mannen är borta, hon icke kan taga emot någon. Besviken för egen del och skamsen på sina kamraters vägnar, styr han kosan till den andra damen, som bor i grannskapet, och mottages af henne med oförställd glädje. Men under tiden har den motvilliga, som anat hvart han begifvit sig, vaknat till svartsjuka och ånger, och hon sänder till honom ett bref med en diamant uti, inbjudande honom att helt ensam komma till henne och lofvande att mottaga honom så väl, som ingen älskande ännu blifvit mottagen. Förvånad och glad glömmer riddaren sitt groll, säger sin värdinna att hans härskare sändt efter honom och beger sig af. Men vid framkomsten får han höra, att mannen plötsligen återvändt. Han har då ingen annan råd än att ställa sig som hade han förvillats från sina kamrater och anhålla om nattläger, hvilket han också får, men utan att de ljufva förespeglingarna på minsta sätt uppfyllas. Han har tillfälle att reflektera öfver sin ovänlighet mot damen n:o två, och hans värdinna ångrar sin första hårdhet.

Det är ett ganska platt slut, och författaren har ingenting gjort för att ge upplösningen och den tredubbla besvikningen någon som helst dramatisk kraft. Men själfva

berättelsen utnyttjar ganska skickligt stoffets möjligheter — det hela är en ypperlig förberedelse till en katastrof, som aldrig inträffar. I denna historia är så att säga hela luften annorlunda än i de andra, ty här angifvas, hvilket nästan aldrig annars sker, de yttre omständigheterna på ett lefvande sätt: jakten, som går fram utan att på hela dagen unna deltagarna rast mer än för ett enkelt mål i en landsby; den fallande kvällen och följeslagarnas ängslan att nödgas bli i byn öfver natten; ridten därifrån i mörker och rägn, mottagandet i det andra slottet, vid den sena aftontimman, där värdinnan redan »är i nattröja och har tagit på sig sin nattmössa»; hennes ifver att välkomna den kära och oväntade gästen, hur hon sätter lif i hela slottet: »upp, upp, ni, den och den, skynda er att döda kalkoner och annat flygfä och laga allt i ordning i hast» — kostymerar sig i en morgonrock och kommer gästen till möte, föregången af två fackelbärare och följd af en enda kammartärna, »en mycket vacker flicka», ty de andra gjorde rummen i ordning; aftonmåltiden, som försiggår under glada samspråk och i den ypperligaste stämning; budbärarens ankomst, hans afsides samtal med riddaren, deras ridt genom midnatten och den snöpliga entréen i väninnans slott. En mängd af växlande scener, tecknade i stora, liffulla och friska drag. Men där finnas dock äfven vissa ansatser till psykologisk utredning. Författaren har trott sig böra motivera riddarens hållning, när han fått afslag af den första damen, och han har icke gjort det illa. Riddaren röjer ingenting »af hvad som tyngde på hans hjärta», ty han var »en vis och fin herre;» han ursäktar sig endast höfligt

hos sina följeslagare för det han låtit dem rida förgäfves, men i sitt stilla sinne besluter han att »göra sig af med all kärlek till henne, som så groft hade vägrat att taga emot honom och af hvilken han haft så litet för hela sin trogna tjänst», samt i stället egna all sin kärlek åt den som ville honom så väl. Men detta beslut par dépit håller icke ett ögonblick, när han får brefvet — och det är just för detta vankelmod han straffas. Också teckningen af de båda damerna uppvisar förtjänster. Hur riktigt är det icke sedt, att den hårdhjärtade, då riddaren begifvit sig bort och hon begynner ana hvart han vändt sig, fruktar att nu hafva förverkat hans sympati, som naturligtvis dock är henne (eller åtminstone hennes fåfänga) dyrbar! Och den andra är särdeles rolig med sin glädje och sin högljudda ifver, sin sträfvan att te sig så fördelaktig som möjligt och sin beredvillighet att uppfylla alla riddarens önskningar — men så låg också skildringen af dessa drag särdeles väl för vår berättares penna.

Mest frigjord är han i alla fall, när han får forma ut dessa anekdoter med mer eller mindre oanständig innebörd, till hvilkas förmåga att roa läsarkretsen han satte den största tillit.

Dessa stoff äro ju så godt som utan undantag honom gifna af andra, af den muntliga traditionen och af litterära källor. Men vikten ligger naturligtvis på behandlingen. Ett stoff kan i sig själft vara hur komiskt som helst, kommer det i en dålig berättares händer, förfelar det helt och hållet sin verkan — det vet ju hvar och en. I detta af-

seende har, hvad denna stora grupp af stoff beträffar, vår författare rätt till allt beröm. Intet ämne, af hvilket han kunnat få ut något, fördärfvas af honom, men tvärtom kan han af ett material, som i sig självt förefaller obetydligt, göra en mycket roande historia; en enda jämförande blick på de många anekdoter han har af Poggio, är tillräcklig för att bestyrka detta. Till och med där det tyckes mycket svårt att af en Poggiosk grofhet göra någonting smältbart, strör han in ett drag, som lifvar eller satiriserar, ger den alldeles enkla anekdoten en rörlig iscensättning, kastar in några lustiga personliga anmärkningar om sina figurer — såsom när han skänker ett medlidandets ord åt den stackars köpmannen, hvilken med ett verkningsfullt medel kurerade sin sjuka hustru och kom att lida mycken skada däraf, emedan hon efteråt så ofta ställde sig sjuk. Men han inskränker sig icke till sådana tekniska grepp. Han försöker ock att nå karaktären af berättelse därigenom — och häri har han otvifvelaktigt haft Boccaccio till mönster — att han ofta anbringar ett slags inledning, i hvilken personerna presenteras och något af deras föregåenden antydes, miljön fastställes, ofta en bekant lokalitet och den närvarande tiden, samt öfver hufvud vissa närmare omständigheter anges. Tillika inför han flere accessoirer och kan också, för att göra handlingen fylligare, skapa en situation eller ett par, som egentligen icke höra till den, samt låta de handlande personerna växla en mängd repliker med hvarandra. Detta hör ju alltsamman till novellens teknik och bevisar huru vår författare är herre öfver väsentliga delar af den. Att han icke

med dessa tillsatser likväl fördjupar sina berättelser, ha vi redan haft tillfälle att se. Hans talang ligger förnämligast i att ge dramatiskt lif, och däri är han mästare. Med denna egenskap förbinder sig en annan, som icke så litet bidrager till att göra novellerna underhållande: det är hans förmåga att se öfverlägset på människorna, behandla dem såsom ett slags löjliga småkryp, hvilka sättas i rörelse af passionerna, och sålunda framställa dem för oss i ett ständigt komiskt ljus. Han själf har roligt åt dessa situationer och förvecklingar, antingen det är fråga om den enklaste erotiska anekdot eller om en äktenskaplig konflikt på grund af svartsjuka eller om mer groteska situationer, af hvilka han emellanåt ger till bästa det skenbart allra omöjligaste, likväl under hans hand och tack vare hans utmärkt goda humör formadt till någonting åtminstone relativt njutbart. Detta goda humör är för resten ett lika karaktäristiskt som sympatiskt kännetecken för en mängd af denna kategoris historier och gör dem, som sagdt, smältbara, när de annars icke skulle kunna läsas. Det framträder i en följd af fyndiga och sarkastiska anmärkningar, vändningar och iakttagelser; men det når knappast till den djupare kvickheten, den, som lyser upp en vrå af tillvaron med plötsligt skarpt ljus, eller ens till den, som genom oväntade sammanställningar och originella synpunkter suggererar det befriande löjet. Här regerar farsens komik, det burleska skämtets bullrande ton, och satiren, hur rolig den än stundom kan vara, berör dock mest alltid de lättast tillgängliga saker, i synnerhet de kvinnliga svagheterna. Den är icke så mångsidig och träffande, som satiren vi

gjort bekantskap med i Quinze joies de mariage, och den är dessutom betydligt brutalare. Och den udd, i hvilken berättelsen utmynnar, den poäng, till hvilken författaren nästan alltid sträfvar, representerar icke heller i dessa noveller alltid en lycklig och spirituell sammanfattning; slutet är tvärtom ofta svagt och rinner ut i sanden. Det är ett utomordentligt stort framsteg från fableauerna, att här verkligen förefinnes en stark komik, hvilken dessa aldrig bjuda på, lika litet som en anekdotberättare af Poggios art gör det. Och ännu ett: här firar »l'esprit gaulois» sin första triumf i fransk litteratur, den andliga tendens, som ingalunda, såsom man gärna vill tro, blott ligger i smaken för oanständigheter, utan som i det erotiska med alla dess oändliga komplikationer ser en i existensen ständigt starkt ingripande faktor, men också en för löjet i allra högsta grad åtkomlig sida af lifvet. Just detta, att strö ett godt och tolerant löje öfver lifvets svagheter, är en konst, som alltid varit utmärkande för franska berättare af satirisk läggning, och den anonyme författaren till de Hundra nya Novellerna är också här en föregångare till hela raden af besläktade typer i senare tiders galliska novellistik, från Rabelais ända till Anatole France. Men likafullt har dock hos honom det burleska elementet afgjordt öfverhanden; esprit i ordets egentliga mening innehålla dessa berättelser icke, huru representativa för franskt lynne de på sitt sätt än kunna vara. Också härigenom, och kanske främst härigenom, visa de sig tillhöra en period af fransk novellistik, hvilken ännu icke utvecklat det intimare samband med den moderna, hvartill vi dock träffat

så starka förebud både i Quinze joies och hos Antoine de La Sale. Det är på ett annat område, det dramatiska sättet att förtälja och den realistiska detaljmålningen, denna novellistik närmast sammanhänger med de följande tidernas, och i dessa afseenden ges här i själfva verket mönster, hvilka först sent komma att öfverträffas.

Det vore likväl orätt att tro, att alla eller ens de flesta af denna kategoris noveller skulle äga de förtjänster, för hvilka vår författare i det ofvanstående rosats. Det finnes sådana, där själfva stoffet, trots hans bemödanden, icke varit i stånd att afleverera annat än en grofhet, andra, hvilka icke intresserat honom tillräckligt, andra slutligen, hvilka uppenbart tillkommit blott såsom fyllnad. Han är ingalunda alltid fri från osmakligheter, och han kan mycket lätt bli vidlyftig och långtrådig. Men det är ju icke skäl att uppehålla sig vid hans fel. Man skall väl tvärtom begära att erhålla något bevis på hans förtjänster och icke bara försäkringar att de finnas. Så svårt det än är att i ett arbete som detta företaga något slags analys af innehållet och handlingen i novellerna af denna grupp, så må dock antydningar göras om några af de litterärt värdefullare. De som kanhända äro mest karaktäristiska och i hvilka författaren utvecklat de originellaste sidorna af sin talang, kunna alls icke vidröras.

Situations- och figurteckningen utmärker sig ej sällan för stor kraft just i de historier där den äkta mannen drages vid näsan, liksom också författarens uppfinningsförmåga här utvecklar sig rikast, vid sidan af allt det som redan är kurant vara i den gängse traditionen.

Rätt originell är i detta hänseende den fjärde novellen. Medan konungen är i Tours, förälskar sig en af hans skottska bågskyttar i en handelsmans hustru; denna afvisar honom förtörnadt och anförtror sig åt sin man; det beslutes att skotten skall af hustrun lockas till hemmet, och mannen skall ta en gruflig hämnd. För ändamålet klär han sig i harnesk och stridshandskar samt beväpnar sig med en yxe och skryter på förhand väldeligen med den kommande bedriften. Han gömmer sig bakom en tapet mellan hustruns säng och väggen; skotten anländer, men frågar, efter det hustrun fört honom upp i sitt rum, försiktigtvis, om där icke finnes någon; hon svarar då förvirradt och osäkert, och han fattar misstankar och spörjer vred om ej mannen är där, och på hennes nekande svar skriker han: »Låt honom bara komma; vid sankt Trignan! om han visar sig, skall jag klyfva hans hufvud i tu ända ner till tänderna, och vid Gud i himlen! om det också skulle komma tre män, skall jag få bukt med dem alla!» Och han drar sitt väldiga svärd ur skidan, svänger det tre och fyra gånger och lägger det bredvid sig på sängen och begynner karessera den till allt motstånd vanmäktiga damen, medan mannen i sitt harnesk darrar i sitt gömställe så att han är nära att dö. När skotten gått, framträder han nästan mållös och förebrår hustrun att ej ha satt sig till motvärn. Hon skyller ljumt på det dragna svärdet. I detsamma återvänder skotten, som redan gått ner för trapporna, och ryter: »Hvad är detta?», och då blir mannen på nytt så förskräckt, att han med harnesk och allt tar sin tillflykt under sängen och får där upplefva en repeti-

tion af den föregående scenen — hustruns rädsla har nämligen icke gått om. På länge vågar han icke lämna sin plats, ty han fruktar skottens återkomst, tills han dock slutligen med hustruns tillhjälp kraflar sig fram från sin obekväma tillflyktsort. Men det är icke värdt för honom att börja med några nya straffpredikningar. »O ve, säger hustrun, hvar är den starka kvinna som skulle våga motsätta sig en så uppretad och rasande man som denne, när du, som är beväpnad och tapper öfver all beskrifning, du, som egentligen lidit den största oförrätten, icke vågat anfalla honom och försvara mig!» Och när då mannen ytterligare gör henne några lindriga förebråelser, brister hon ut i skymford öfver hans feghet och skjuter hela skulden för sin vanära på honom, ty hellre skulle hon dö än frivilligt utsätta sig för någonting dylikt. Och författaren upprepar med salvelsefull min hennes anklagelser och försöker med bibehållet allvar, men med genomskinlig satir, att inbilla läsaren, att mannen ensam bar skulden till det som hände. — Den i och för sig ganska stupida historien om mannen, som för hela natten instänges i en klädkorg, i tjugusjunde novellen, är ovanligt fylligt berättad och rik på goda detaljer: hustruns låtsade oskuld, den flate mannen, som kryper ur klädkorgen och icke kan motstå kammartärnornas oförställda munterhet, utan själf skrattar med, hans försök att komma sig till någon valuta för allt hvad han lidit, tärnornas drift med honom och deras oförmåga att midt under mässan hålla sig för skratt vid tanken på, hvilket puts de spelat honom. Dock, af alla hustruns otrohet behandlande historier finnes väl ingen, där

hon så kapitalt triumferar och där handlingen är så fullständigt utförd, som i den sextioförsta novellen. Också här är intrigen i grunden platt och dum, men den är skickligt hopväfd med ett annat motiv, och det finnes många roliga och väl utarbetade enskildheter. Mannen, som på grund af en angifvelse fattat misstankar mot sin fru, kommer tidigare hem från sin resa än han ämnat. Han anträffar älskaren snokande kring huset, görande några slag fram och tillbaka, otåligt betraktande dörren, väntande att den skall öppnas. Då går mannen fram, ställer sig som vore han utsänd af frun och visar älskaren in i huset samt gömmer honom, i väntan på det lägliga tillfället, i en brödlår. Under tiden ilar mannen till sina förtrogna, en släkting och dennes hustru, om hvilken senare det förträffligt heter: »som icke tyckte om den andra frun», och anmäler, full af glädje, att »råttan är fångad». De besluta att sammankalla ett stort familjeråd och ställa till en ordentlig, dramatisk skandal. Men medan dessa rådpläga, får älskaren tillfälle att röja sin vistelseort för den intet anande frun. Hon är ögonblickligen på det klara med hvem som spelat henne detta spratt. Nu äro goda råd dyra; älskaren hotar att bryta sönder alltsamman, om han ej genast släppes ut; hon har icke nyckel, söker bland en knippe gamla nycklar och finner slutligen en som passar och befriar honom, hvarefter de hitta på att placera en liten åsna i låren. Under tiden framlägger mannen saken i familjerådet, fordrar att älskaren skall dödas när han kryper ut, hvartill de andra ge sitt bifall, och vänder sig med värdighet till hustruns föräldrar, sägande att han kommer att återsända dem

deras dotter »sådan hon är». Nu beger man sig åstad, nedstämd öfver allt det man fått höra och försedd med facklor och ljus för att noga se allt. Man bultar så hårdt på dörren, att hustrun själf kommer och öppnar. Hon visar en mycket stor förvåning att se dem alla. Men mannen, vredgadt framstormande, ger henne en knuff och far ut i okvädinsord, hvari modern och systrarna — de senare i mildare ton — instämma. Hustrun försvarar sig gråtande, klagande och knäböjande och tar Gud till vittne på sin oskuld. Mannen uppmanar herrarna att passa på, ty nu skall han öppna låren. »Var icke rädd, svara de, vi skola nog veta att göra vårt bästa», och med blottade svärd ställa de sig i position. Modern och systrarna draga sig emellertid åt sidan, emedan de ej vilja vara vittnen till den blodiga akten. Så är allt förberedt till katastrofen. Då öppnas låren, och åsnan utstöter väldiga skrän. Mannen får lof att fly, så stor är faran i hvilken han sväfvar på grund af allas vrede. Det blir svårt nog att få en förlikning till stånd, men det lyckas slutligen dock, och mannen uppför sig hädanefter alltid »bien et gracieusement».

Men jag finner, hvilket ringa begrepp om själfva skildringens fart och lustighet man kan få af ett kort referat, och knappast skulle ens en ordagrann öfversättning förmå återge skiftningarna i det gamla språkets naiva och öfverraskande tonfall. Jag skall därför inskränka mig till att i korthet visa hän på några noveller af annan nyansering än de allra sist citerade. Skickligt komponerad, ehuru icke särdeles flytande berättad, är historien om tiondet, som hustrurna i en viss trakt af Katalonien få betala cordelier-

munkarna, hvilka, fördrifna från Spanien, slagit sig ner där och tyrannisera hela trakten. En af de äkta männen får slutligen reda på hur det är, tvingar sin hustru att bekänna och ställer till en sammankomst, där alla de skyldiga medgifva, att de tvungits att betala munkarna ett tionde för sitt äktenskap, hvarvid hvarje munk hade ett antal af sexton till tjugu fruar, af hvilka han regelbundet i klostret uppbar denna tribut; några unga och vackra damer förtälja, att de t. o. m. betalt en hel del på förhand, medan några äldre beklaga sig öfver att de aldrig satts i tillfälle att bringa sin skärf, så ifrigt de än erbjudit sig att göra det. Hela denna bekännelsescen är lyckad och liffull. De äkta männen fundera ut ett straff och hitta på ingenting mindre verkningsfullt, än att bränna upp hela klostret med munkar och allt. »Gud själf, som dock ingenting kunde åt saken, säger författaren, fick sitt hus uppbrändt». — Ett ofantligt godt humör strålar ur den till motivet icke alldeles originella, mycket fria novell, där det skildras hurusom ett gammalt äkta par går ut på vandring en vacker sommardag, njutande af skogens dofter och solens sken, ihågkommande sin ungdomskärlek, och hur mannen stimuleras af allt detta till en starkt erotisk stämning, medan gumman är ganska generad för hvad han företager sig. Historien kunde, så när som på det fruktansvärdt oanständiga slutet, figurera i en af Guy de Maupassants samlingar. Med vaken blick för den dramatiska effekten arrangeras historien om den unga flickan, som anklagar sin älskare för våld, men får lof att bekänna, att han alls icke behöft använda några tvångsmedel; domstolens sam-

manträde och hela procedyren äro lika åskådliga som flickans försvar är oblygt. Af mer värde, ehuru tyvärr alldeles omöjlig att referera, är den novell (den sjuttioandra), i hvilken man ser, huru långt författaren kunde gå i det groteska och huru han af någonting i grunden både osmakligt och otroligt kunnat med verklig gestaltningskraft koncipiera en fantastisk och våldsamt komisk scen. Huru skickligt han kan få ett motiv med allvarlig anstrykning att brytas i en komisk udd, visar den redan omnämnda novell, där den ångerfulla hustrun medger att icke alla barnen äro mannens. Medan hon sändt mannen till staden, till läkaren och apoteket, låter hon kalla två herrar, som »i förgångna tider troget tjänat henne i kärlek», och hon säger till dem allvarligt och rördt, att de och de af barnen tillhöra dem samt tager af dem ett löfte att efter hennes bortgång sörja för dessa och sålunda göra hennes hädanfärd lättare. Medan hon håller på härmed, märker en af småpojkarna, som icke är med om distributionen, att fadern kommer, och han rusar emot honom alldeles andfådd, ropande: »För Guds skull, skynda dig, far! — Hvad är det, frågar fadern, är mor död? — Nej, nej, men skynda dig likafullt, ty det har kommit två herrar till mor, och hon håller på att ge bort alla mina bröder och systrar åt dem. Om du icke skyndar dit, blir det ingenting kvar!» — Sedan fortsättes berättelsen åter högst allvarligt med moderns bekännelse och död efter undfången förlåtelse; i slutet kan berättaren dock icke låta bli att ge en liten cynisk poäng, betecknande för åhörar- resp. läsarkretsens behof: »Och på detta sätt blef han kvitt

både sin hustru och sina barn; och han sörjde mycket mindre öfver förlusten af hustrun, än öfver den af barnen».

Det är öfverflödigt att till hvad som redan anförts ytterligare citera några scener, där författarens blick för det realistiska visar sig i penndrag, som göra en situation lefvande, genom fixerandet af en gest, det omständliga beskrifvandet af en handling, ett par ord, som antyda kostymen, det uppmärksamma återgifvandet af ett uppträde med flere handlande personer och deras olika roller. Det hvimlar af sådana iakttagelser, och om de icke frappera så starkt som i Quinze joies, så är det, emedan de här förefinnas i alltför talrik mängd för att väcka uppmärksamhet, men kanske också, emedan de där gåfvos i knappare form och ännu starkare konturer och aftecknade sig än bättre mot det hela. Men i själfva iakttagelsens skärpa kan författaren godt mäta sig med sin föregångare. Jag behöfver endast citera följande lilla scen, för resten ganska mycket påminnande just om Quinze joies: »Efter aftonvarden bröt sällskapet upp för att röra på sig; den främmande, vidtbereste riddaren hade värdinnan vid sin arm, och några andra ädlingar ledde husets unga damer. Värden själf, husets herre, gick bakom dem och riktade frågor om sin gästs resor till en äldre adelsman, som i sina händer haft omsorgen om resornas ekonomi». Ser man icke hela cortègen, med artiga gester och under höfviskt samtal framskridande som på teaterns tiljor, och begär man af en modern realistisk teknik någonting mer?

Stilen i dessa lätta historier harmonierar i allmänhet med deras innehåll och skiljer sig väsentligt från stilen i de allvarliga berättelserna, där både stoffet och den litterära traditionen, kanske också det ringare intresset, oftast gjort framställningssättet ovigt. Likväl är den stilistiska behandlingen icke heller i denna hufvudkategori jämn. I grunden är det i mindretalet fall, författaren kommer ihåg, att han återger en muntlig berättelse och låter sin stil helt och hållet gifva intrycket af en sådan. Annars breder han gärna ut sig; ordrikedomen är nog hans största stilistiska svaghet. Ofta står hans svada icke i den ringaste proportion till innehållets intresse. Ibland är det, när han är i farten med att beskrifva någonting, som ville han aldrig sluta; han minnes ständigt något nytt att tillägga och gör det i en följd af satser, inarbetade i hvarandra. Då därtill kommer ett mycket rikt bruk af synonymer, så är det icke underligt att läsningen, alldeles oberoende af ämnena, stundom blir tröttande. Dock äro dessa satser aldrig meningslösa. Författaren har sitt föremål i sikte och låter ingalunda småsofvande sin penna glida öfver papperet på måfå.

Också förlåter man honom gärna hans svagheter för förtjänsternas skull. Ty de äro mycket stora. Just genom stilen är det, som Cent Nouvelles nouvelles bilda epok i den franska berättarkonstens historia.

Jag har tidigare nämnt, hvilka hufvudegenskaper som karakterisera framställningssättet: det dramatiska lifvet, verklighetstroheten, den öfverflödande lustigheten. Genom hvilka stilmedel åstadkommes nu allt detta? Det

första hufvudsakligen genom de täta dialogerna. Där dessa äro som bäst — och man måste medge, att de oftast stå på höjden af hvad situationen kräfver — äro replikerna korta, uttrycksfulla, naturliga, träffande. Liksom helt af sig själf går berättelsen öfver i dialogform, och lika spontant följer denna det hvardagliga talets uttryckssätt. Lifliga frågor, korta, emfatiska utrop, intima tilltal, lustiga invändningar, slagfärdiga svar, direkta känsloutbrott eller cirklade, tillgjorda fraser, allt efter personernas karaktär — af sådant material äro dessa dialoger formade. Än, och mestadels, bullra de högljudt som en replikväxling mellan naturfriska, ogenerade franska borgare af litet lägre bildningsgrad i dag som är, än afspegla de förträffligt en konflikt eller en kontrast, vanligen mellan kvinnolist och manlig godtrogenhet, än meddela de andra nyanser hos de handlande personerna. Jag har ofvan rätt utförligt citerat samtalet mellan den »mycket druckne» holländaren och prästen, hvilket utgör ett ypperligt prof på dialogföringen. Jag skall ytterligare framhålla den lifliga scenen i sextonde novellen, då mannen bultar på och hustrun uppehåller honom genom samtal, för att älskaren måtte hinna undan; det är för resten den mycket gamla och i oändligt många samlingar upptagna, ehuru ingenstädes så lifligt berättade historien om den enögde mannen. Han ger ett hårdt slag med käppen mot dörren. »Hvad är det? frågar hustrun. — Det är jag, det är jag, säger mannen, öppna, öppna!» — Hustrun, som genast igenkänt sin man, skyndar att få älskaren i kläderna, men låtsar ännu sofva och frågar, efter det mannen bultat en gång till:

»Hvad är det för slag? — Det är din man, öppna strax, öppna! — Min man — ack, han är långt härifrån. Gud må snart till min glädje sända honom hem! — Vid min tro, hustru, det är din man, känner du icke igen min röst! Genast jag hörde dig svara, visste jag att det var du. — När min man kommer, underrättar han mig långt på förhand, så jag kan taga emot honom som sig bör och sända efter hans släktingar och vänner för att fira honom och hälsa honom välkommen. Gå er väg, och låt mig sofva! — Vid sankt Johannes! det aktar jag mig för, öppna på ögonblicket dörren, eller vill du inte vidkännas din man?» — Han nämner henne vid namn, och hon, som ser att vännen nu är färdig, gömmer denne bakom dörren och går fram och säger: »Nej, min käre herre och man, är det verkligen du! Förlåt mig, för Guds skull — befinner du dig väl? — Ja, Gudskelof, säger mannen. — Pris ske Gud, säger hustrun; jag skall genast öppna, bara jag får litet på mig och hittar rätt på ett ljus. — Gör dig ingen brådska, säger mannen. — Det var egendomligt, fortsätter hustrun där inne, att just då du bultade, drömde jag om dig. — Och hvad var det du drömde, min vän? — Vid min själ, jag tyckte du kom hem och såg lika väl med det ena ögat som med det andra. — Gifve Gud att så vore! — Vid den heliga jungfrun, utropar hustrun, ja tror rent af, att det är så! — Nu är du litet dum, förlåt mig; huru skulle det kunna vara möjligt? — Jag håller vad, att det är sannt! — Dumheter, du är väl inte tokig, som kan tro något slikt. — Tvärtom, du behöfver aldrig tro något af hvad jag säger, om icke detta är sannt, och för att jag må få ro i min

själ, ber jag dig att låta mig göra ett prof. — Och vid dessa ord öppnade hon dörren på glänt, hållande det brinnande ljuset lyft i handen, och mannen lät henne med ena handen sluta hans seende öga och med den andra höll hon ljuset mot det blinda och frågade: Min herre och man, ser du icke nu alldeles förträffligt? — På min ed, svarar han, jag ser ingenting». Medan detta försiggår smyger sig vännen ut. »Nå, nu ser du mig väl? — För tusan, min vän, hur skulle jag se dig, då du håller handen för mitt ena öga och jag är blind på det andra sedan tio år tillbaka. — Ack, nu ser jag i själfva verket att det var en dröm; men Gud ske lof i alla fall, att jag har dig här frisk och rask!» Mannen är förtjust, talar om hur han skyndat sig hem, hon säger: »I sanning, alltid är du den gode, käre mannen!», hans tjänare komma och klä af honom, och hustrun »trakterar honom med resterna efter väpnaren».

Det är betecknande för vår författares konst, att icke ett ord af hela denna lifliga dialog finnes i källan, efter hvilken historien berättades eller nedskrefs och som är Petrus' Alphonsi ofvan nämnda samling Disciplina Clericalis.

Dock, det är icke ensamt dialogen, som betingar berättelsernas dramatiska lif, ehuru den väl utgör det förnämsta medlet. Det är naturligtvis också den starka realismen i detaljerna, hvilken icke framträder i en anhopning af beskrifvande enskildheter, såsom fallet så ofta är i modern realistisk litteratur, utan i korta, träffande hänvisningar, särdeles väl egnade att gifva relief åt personligheter och situationer, särskildt åt de yttre konturerna. Det är vidare sådana stilmedel, som påfallande starka upprepnin-

gar, en massa ordspråkliga uttryck, bilder tagna från hvardagslifvet, äfvensom det personliga förhållandet till det berättade, hvilket författaren gärna understryker med användningen af sig själf såsom vittne, och försök att öfver hufvud rycka de skildrade händelserna inom sfären af en nära till hands liggande erfarenhet. Men fastän han försäkrar, att »saken är så färsk och så nyligen inträffad, att jag ingenting kan skära bort eller skala af, ingenting tilllägga eller afdraga» eller att »det är sannt som evangelium», tror man honom dock icke alltid. Bättre verka då hänvändningarna till en inbillad åhörarskara, som han alltjämt apostroferar. Men han har icke genomfört detta, liksom han icke heller är konsekvent i sitt angifvande af berättelsernas tillkomst, då han stundom talar om nödvändigheten att skrifva ner en historia för att »öka antalet», stundom åter direkt hänvisar till berättelsernas uppkomst ur den muntliga recitationen.

Vill man slutligen dissekera de stilistiska betingelserna för novellernas komik, så bör man främst lägga märke till ett grepp, som är mycket franskt. Jag menar det eufemistiska uttryckssättets flitiga användning. Jag har tidigare framhållit, i hvilken grad författaren sväfvar öfver sitt stoff, ser nedlåtande på det, behandlar sina människor och deras handlingar från höjden af sin ironiserande ståndpunkt, där han, roande sig åt dem och ringaktande dem på samma gång, med sitt förträffliga humör låter dem utbreda sina svagheter inför hans ögon. Detta intryck af öfverlägsen ironi och uppsluppen glädje åt sina figurer åstadkommer berättaren till stor del just genom de eufe-

mistiska uttrycken, d. v. s. att han anbringar attribut från en alldeles motsatt krets och lägger effekten i kontrasten mellan de vackra epitet han tillägger afsikter, handlingar och personer, samt dessas egentliga väsen. Det är ju af en ofelbar komik, att med de mest positiva, vänliga och smekande adjektiv beteckna dessa föga serafiska föremål: alla de högst tvifvelaktiga damerna äro »goda», »ädla», snälla», de gemena munkarna få de mest gemytliga beteckningar i världen, de erotiska bragderna skildras med en patos, som gällde det väldiga och tappra krigsråd, o. s. v. Jag sade, att detta stilmedel är typiskt galliskt: den gamla galliska ådrans förnämsta representant i nyare tid, Anatole France, använder det oaflåtligt och med största verkan. Man behöfver blott minnas, hvilka egenskaper ur en högre begreppssfär han tillägger figurer som abbé Coignard, för att varsna det slående sammanhanget härmellan hans metod och vår berättares. — I släkt härmed är också användningen af det cirklade uttryckssätt, hvarom tidigare varit fråga, på situationer och personer, för hvilka det i grunden är helt och hållet främmande.

Man skulle dock misstaga sig, om man trodde, att detta språk uteslöte ett kraftigare och direktare. Långt därifrån: äfven om författaren söker dölja sina oanständigheter i en slöja af metaforer, så äro dessa dock till den grad tydliga och han skildrar i alla fall sakerna med så ingående detaljering, att det är ungefär detsamma som om han nämnde allting vid dess rätta namn. Men icke heller detta förtiger han alltid. Man behöfver ej söka länge i novel-

lerna för att göra sig en föreställning om hvad han i detta afseende kan bjuda.

Denna ohöljda grofhet, hvilken mycket påminner om fableauernas, står i samband med författarens sträfvan att berätta i folklig anda. Och denna samma sträfvan trycker sin prägel på hans dialoger och många egendomligheter i uttryckssättet för öfrigt. Likväl är han långt ifrån att utan vidare insätta hvardagsspråket i novellerna. Med sin utomordentliga förmåga att fatta det väsentliga har han fattat dess kärna: dess kraft, dess ironi, dess lust att säga sakerna vid deras rätta namn. Men allt detta har passerat genom hans temperament och fått af hans talang sin litterära utformning. Tack vare sin osedvanligt starka åskådliggörande fantasi och sin makt öfver uttrycket, förmår han skapa en stil som lefver och som ger lif. Men den är likväl icke reglerad af ett utbildadt konstnärligt medvetande. Den är snarare formen för ett impulsivt utbrott af den rika gestaltningskraft, som slumrar inom honom. Han har icke själf ett fullt klart begrepp om sin förmåga att se och att fixera sina iakttagelser i ett häpnadsväckande suggestivt språk. Den stora rikedom af nyanser hans stil besitter, hade han kunnat utnyttja på ett ännu lyckligare sätt, i fall han varit en verklig konstnär och i fall han vetat hvad han var skyldig sin talang.

Men denna är i alla händelser stor och rik, och de Hundra nya Novellerna äro, tack vare den konst som framträder i dem, förbunden med en fullständig frigjordhet från medeltida litterär konventionalitet, den första stora manifestationen af renässansen i Frankrikes litteratur. Denna

berättelsesamling saknar de breda mänskliga dragen hos Boccaccio, den är icke folklig i samma mening som mästarens mest berömde efterföljare Sacchetti är det, emedan den icke har till fond en samhörighet med folket, sådan denne kände den med florentinarna. Vår författare liknar dock kanske mest just denne italienske berättare: han har samma känsla för de yttre företeelserna, samma glädje öfver de löjliga sidorna hos sina medmänniskor, samma borgerliga vulgaritet och äfven samma talträngdhet. Men den som sammanfattat Cent Nouvelles nouvelles är icke på samma sätt som Sacchetti ett vittne om sin tid; därtill har han för litet sinne för hvad som innerst rör sig hos människorna, för deras lifsvillkor och deras verkliga karaktär, för tidens historia och tidens gnagande lyten. Han är på sin höjd en exponent å ena sidan för den smak, man hade vid burgunderhertigarnas hof, å andra sidan för en mängd detaljer i det borgerliga lifvet, hvilket han naturligtvis med sitt realistiska sinne åtminstone i fråga om vissa sidor skildrar sådant det verkligen var. Men han gör af allt en anekdot: berör han någon gång tidsföreteelser, som kriget mellan Burgund och Armagnac, gör han det till fond för en anekdot, hvilken han för resten tager från litteraturen; och skildrar han en personlighet, som lefver i tidsmedvetandet, såsom Talbot, gör han det också för att berätta ett par smådrag, visserligen denna gång rätt väl karakteriserande den engelske fältherren. Hvad vill man få för en uppfattning om det sätt på hvilket hans landsmän betrakta de engelska kvinnorna, när han på tal om dem blott säger att de gärna kyssa, eller om de holländska, när han

berättar om dem ett högst kuriöst och högst oanständigt drag, eller om de tyska, när han om dem citerar en icke mindre grof oanständighet! Jag har tidigare antydt, att den moraliserande tendens, som förefinnes icke blott i novellerna med allvarligare innehåll, utan också i de erotiska historier, där straffet drabbar de skyldiga och där författaren ger tillkänna sin sympati för dygden samt därmed en viss sedlig öfverlägsenhet, likväl icke kan afge någon värdemätare för hans eller kretsens uppfattning; dels äro ämnena lånade, dels motsägas de positivare uttalandena af tonen i andra noveller. Det enda, novellerna i fråga om sociala och kulturella förhållanden lära oss — frånsedt deras bidrag till tidens allmänna karaktär, som vi ju känna utan dem — är, hvilka berättelsestoff som voro i svang och intresserade hög och låg. Man kan beklaga, att de ej skola ge oss mer och att deras innehåll så litet skall nå upp i jämnhöjd med den klassiska italienska novellsamlingens, som utgjort förebilden. Men det är för oss i främsta rummet fråga om formen. Och trots allt vi haft att invända, kunna vi slå fast, att här plötsligt uppenbarar sig en talang, som riktar den franska litteraturen med ett fullständigt nytt arbete. Detta arbete blir det första i raden af franska novellsamlingar, och det bär redan inom sig de allra flesta af de drag, som genom tiderna skola blifva kännetecknande för den franska novellistiken. Ett uppmärksamt studium skall visa, att det som utgör hemligheten och styrkan i senare tiders novellkonst, hos Margareta af Navarra lika mycket som hos Lafontaine, i det adertonde århundradets contes lika mycket som i Guy de Maupassants novel-

ler, redan i öfverraskande högt mått är förhanden hos denne fjortonhundratals berättare och att i denna art af litterär konst för hans efterföljare egentligen föga återstått att tillägga eller förbättra — utom, naturligtvis, det som berott af utvecklingen i smak och af stilkonstens förfining.

FEMTE KAPITLET.

MARTIAL D'AUVERGNES KÄRLEKSDOMAR

Prokuratorn vid Paris' parlament Martial d'Auvergne utgaf omkring år 1465 en kuriös samling skildringar ur tidens galanta lif, klädda i formen af inbillade processer, som utagerats inför domstolar med symboliska namn. Hela iscensättningen är efterbildad tillgången vid parlamentet, och dessa 'Cincquante et ung arrests d'Amours', såsom titeln lyder, erbjuda därför redan vid första ögonkastet en egendomlig kontrast mellan de stereotypa, allvarliga juridiska vändningarna samt tvisternas lekande och obetydliga innehåll. Men det som gör dem för vårt ändamål värda att studera, är att dessa naiva och pittoreska taflor ur en värld, som vi annars föga känna, äro tecknade med stor talang och en och annan gång till sin läggning mycket nära påminna om novellen.

Dessa Kärleksdomar hafva intet sammanhang med medeltidens 'Cours d'amour', en institution, hvilken ofta beröres i dikter af hvarjehanda slag och som fått sin sär-

skilda kodex i kapellanen Andreas' i början af trettonde århundradet på latin affattade tjugu kärleksdomar, som skulle fällts af ett tribunal af kvinnor under grefvinnan Maries af Champagne och ett par andra förnäma damers ordförandeskap. Hvilken allvarlig verklighetsprägel dessa domar än bära, torde de väl böra förvisas till inbillningens område och betraktas som en lek, säkert ofta utförd vid den högre societetens samkväm, men naturligtvis utan att domarna hade något slags effektiv kraft och kanske utan att de behandlade tvistigheterna ens ägde någon grund i verkligheten. Själffallet hafva Martials domar ännu mindre att göra med realiteten.

Däremot stå de i mycket nära förbindelse med en annan litterär företeelse, som gripit vidt omkring sig under denna tid. Jag menar en diktart, i hvilken just ämnen, påminnande om Martials, behandlades, mankemang mellan älskande, fåfäng kärlekslängtan, kvinnans hårdhet och dylikt. Dessa dikter hade en vidtbekant och ännu i nyare tider ofta citerad och bearbetad prototyp: Alain Chartiers 'La belle dame sans merci', damen utan nåd. Denna dams hårdhet gaf anledning till en vidlyftig poetisk diskussion, som utmynnade i formliga domar öfver henne och stundom äfven skildrade hela procedyren. En del af dessa om man så får säga juridiska kärleksdikter erbjuder åtskilliga beröringspunkter med Martials domar, och några enstaka har han rent af bearbetat. Hans arbete är sålunda en alldeles direkt fortsättning på denna diktart. Men skillnaden är å andra sidan märkbar och, såsom redan tidigare framhållits, betecknande för steget från det

sirliga och allegoriska behandlingssättet till den borgerliga och prosaiska verklighetens införande i diktens konceptioner. Alla långa diskussioner och apostrofer ha fått vika för en knapphändig, liffull, ofta rolig och ofta originell framställning, och händelserna äro icke några konstruktioner, gjorda för att illustrera det eller det teoretiska spörsmålet i erotik, utan äro, eller förefalla åtminstone att vara, hämtade ur den dagliga erfarenheten.

Man har, och det ännu i nyaste tid, hållit före, att Kärleksdomarnas författare haft för afsikt att i sitt verk erbjuda unga jurister en lämplig och behaglig metod att komma in i den juridiska procedyrens former. Denna åsikt förefaller mig rätt besynnerlig. Äfven om det ju är otvifvelaktigt, att en massa rättegångsformer finna sin tilllämpning i Martials domar, så tyder allting på, att han ingalunda velat förlägga tyngdpunkten i dessa former, utan just i skildringen af det lilla äfventyret, som utgör processens föremål; och jag tror en ung jurist, som haft Martials bok till enda rättesnöre för sina studier i processordning, snart skulle ha kommit till korta. Synbarligen har det helt enkelt varit Martials mening att skrifva ihop en samling små stycken med samma afsikt att roa och underhålla, hvilken alla dessa tidigare dikter af samma typ hade att tacka för sitt ursprung. Det är också under inflytandet af denna diktning som han iklädt sina stycken den juridiska formen, och han kunde göra det så mycket hellre, som hans dagliga erfarenhet tillät honom att ännu bättre än hans föregångare imitera processens detaljer och skiften. Det finnes, synes det mig, ett alldeles tydligt bevis

på, att man häri får söka Kärleksdomarnas ändamål: några årtionden efter det de författats, företog sig en annan jurist, vid namn Benoît le Court, att förse dem med en utomordentligt vidlyftig kommentar. Vid hvarje steg tager han sig af något ord hos Martial anledning att bifoga ett upplysande citat från äldre och nyare författare, och han använder för dessa citat ett material, som han dragit ihop från icke mindre än tvåhundrafyratiofem auktorer, började från Homeros och slutande med tidehvarfvets sirliga franska poeter samt omfattande både kyrkofäder och italienska renässanslärde och diktare, — en underlig profkarta på allt hvad en humanist från denna tid kunde och visste, ty man finner lätt vid en kontroll, att Benoît åtminstone ofta citerat alldeles i första hand. Men äfven om citaten stundom hafva sken af att vilja med allvarliga upplysningar rikta diskussionen, så märker man dock å andra sidan snart, att de äro sammanfogade utan någon sådan afsikt och snarare på lek: så, när Martial talar om kyssens behag och Benoît skyndar sig att, antecknande i margen »osculi bonum», anföra till bevis på denna föga omtvistade sats ställen ur Xenophon och Euripides. Och i slutet säger han själf, trött på denna besvärliga vittra sport: »nu, ynglingar, ha vi skämtat nog». Emellertid, om Martials ändamål varit rent didaktiskt, hade väl knappast hans kommentator några årtionden senare gjort hans arbete till föremål för skämtsamma utläggningar.

Det finnes många af dessa stycken, i hvilka en eller annan novellistisk egenskap på ett fördelaktigt sätt gör

sig gällande, framför allt framställningen af små realistiska situationer. En enda af Kärleksdomarna, den tjuguandra, kan betraktas som en verklig novell, visserligen med frånseende från poängen, hvilken ju uppgår i domen. Men ämnet är ett gammalt novell-ämne, den förnämsta situationen är fullkomligt novellistiskt behandlad och hela framställningen lämnar ett godt vitsord om Martials berättartalang.

Arfvingarna till en stackars olycklig älskare anklaga en dam för att genom sin grymhet hafva dragit döden öfver den, som gjorde allt för henne. På följande sätt framställes denna dams nedrighet. En gång hade den unge mannen af sin älskade erhållit tillåtelse att tillbringa natten hos en granne, hvars rum stod i förbindelse med damens. Han hade då, för att göra denne en glädje och under väntan på sin lyckas fullbordan, sändt spelmän att utföra musik utanför hennes fönster. De stämde upp några dansmelodier. Men då vaknade den äkta mannen, »som icke alls tänkte på att dansa», och ropade att det var tjufvar i huset. Damen störtade sig med ett tändt ljus i handen till rummet, där älskaren låg, och bad honom rädda sig. Denne kastar täcket ifrån sig, stiger upp »så naken som om han kom ur sin moders sköte», samt flyr. Det var hög tid, ty man höll på att intränga i hans rum. I trapporna möter han en gammal kammarjungfru, som känner alla gömställen i huset, och hon säger att det blott finnes en utväg, nämligen att gömma sig i hönsburen, där helt visst ingen skulle hitta på att söka honom. Kammarjungfrun stänger dörren till hönsburen utifrån och går och hopsamlar hans klä-

der, för att ej de skulle röja honom, samt kastar dem upp på sängtaket. Emellertid handlar hon icke med tillräcklig försiktighet: en af hans skor blir kvar och upptäckes af mannen; kammarjungfrun svär förgäfves på, att den tillhör musikanterna, som kastat den efter henne, då hon hällt vatten öfver dem. Mannen rasar, låter tända facklor och ljus och genomsöker hela huset från vinden till källaren för att få tag på ägaren till skon. »Det var onödigt att säga mannen, att det icke fanns någon där, ty i vredesmod rusade han fram och ställde till oreda öfverallt.»

Medan detta försiggår i huset, tillbringar den stackars älskaren trista stunder i hönsburen. Det är bitande kallt, och naken som han är, skälfver han »likt bladet på trädet» och lider dessutom osäglig smärta genom att tupparna och hönorna hugga in på honom med sina näbbar, och han är tvungen dölja ansiktet i händerna för att icke mista ögonen. När han ändtligen efter tvänne svåra timmar kommer ut, har han på kroppen »sexhundra hål och bett» och blöder på alla ställen. — Mannen har emellertid hört bullret i hönsburen och frågar hvad det är. Kammarjungfrun säger att det är facklorna och ljuset, som skrämt hönsgårdens invånare. Mannen går då och lägger sig, och älskaren befrias från sitt fängelse. Men han är »så styf som en järnstör», och då man närmar honom till elden, svimmar han. Emellertid måste han expedieras, men man finner icke hans kläder, hvarför han blir tvungen att ta på sig den gamla kammarjungfruns klädning, »som var mycket trång öfver axlarna på sagde älskare», och att träda på fötterna hennes kängor. Man vårdar och sköter honom sorgfälligt

»under två veckor, men han är så medtagen af hvad han genomgått, att han icke kan äta eller dricka, blir så torr som trä och går hädan, hvilket var stor skada, i betraktande af att han just var på väg att nå sina önskningars mål», tillägger författaren.

Scenerna afteckna sig i sin fulla dramatiska liflighet för oss endast, om vi flika in i det ofvan relaterade den anklagade damens försvar och de enskildheter detta innehåller. Den kväll det är fråga om, berättar hon, hade den unge mannen kommit och bedt om nattlogis, hvilket hon beviljade honom, »föreskrifvande att han skulle bli lagd hvitt och mjukt mellan alldeles nya vackra lakan, starkt doftande af rosor, som hon tagit fram ur sin kista, för att han måtte sofva bättre». När sedan mannen vaknade och ställde till bråk, hade hon just jämt tid att trampa kammarjungfrun på foten för att antyda för henne den fara i hvilken älskaren sväfvade. Hon skildrar sin ångest, hur hon frös, där hon måste springa omkring barfota och i bara nattröjan, och hvilken skräck hon hade för vännen. Till råga på olyckan hade ljuset, som hon bar i handen, tändt eld i hennes hår, men hon var så förvirrad, att hon icke alls märkte det. Slutligen, då det blifvit lugnt, hade hon sändt till vännen täcken för att värma honom, men honom själf fick hon bara träffa ett ögonblick (hon måste, för detta ändamål förege för mannen att hon hade ondt i magen!) och just så mycket, att hon kunde ge honom en kyss. Då hon sedan erfor att han var sjuk, hade hon hvarje dag sändt honom frukt och blommor och andra vackra och angenäma saker för att trösta honom; men man hade sagt henne att han

blef illa skött och att hans läkare gifvit honom för mycket laxermedel. — Denna dam är, i motsats mot de flesta öfriga, helt och hållet uppriktig, och hon gör sig icke själf bättre än hon är, men försvarar sig med framgång. Att all olycka härrör af mannens oförmodade inblandning är också domstolens åsikt, ty den frikänner fullständigt damen.

Ämnet för denna process är ingalunda främmande för novellitteraturen, tvärtom: det förekommer hos Poggio, berättadt på hans ytterst enkla sätt, det behandlas i Cent Nouvelles nouvelles i ett stycke, som ingalunda hör till samlingens bästa, och i Decamerone finnes en episodiskt besläktad historia. Hade Boccaccio gripit sig an med stoffet sådant det är tillrättalagdt af vår författare, så hade han säkert däraf gjort en fulländad novell. Men vår prokurator är dock långt ifrån att förvanska det, och bland alla direkta bearbetningar af detta stoff är hans säkert den lifligaste och detaljrikaste samt därigenom den naturligaste. Också visar han ett mycket utveckladt sinne för humorn, allt medan han bibehåller en mycket allvarlig min — såsom då han skildrar den unge mannens kostymering i kammarjungfruns kläder. De små tragikomiska bilderna äro infattade i trånga, väl proportionerade ramar, hvilka låta färgerna framträda med stor tydlighet, och författaren till de Hundra nya Novellerna hade kunnat afundas Martial hans sätt att behandla stoffets enskildheter liksom hans lustiga godmodighet.

Det är svårt att citera någon annan dom, som skulle i sin helhet närma sig novellkompositionen. Men i

många påträffas starkt novellistiska drag och en högst åskådlig framställning af situationer och gester. Här må ges några exempel för att ytterligare visa karaktären af domarnas innehåll och arten af Martials skildringskonst.

I den första domen söker en ung man vinna en dams nåd genom gåfvor, hvilka hon dock icke vill mottaga för att ej »begå simoni i kärlek». Hon småler i alla fall emot honom och svarar honom vänligt, och då hetsar han upp sig och tror saken vara klar, föreställande sig att »kvinnor alltid äro mera benägna att fägna älskande hjärtan än att bereda smärta», och han kommer till henne och säger, att han icke kan lefva tre dagar, om hon icke beviljar honom hvad han önskar. Uppskrämd svarar hon, att hon skall hata honom lika mycket som hon hittills älskat honom, om han talar till henne i denna ton. Men den unge mannen blir blott ifrigare, söker att med våld kyssa henne och kommer, när hon häftigt jagat honom bort, tillbaka, gråtande af smärta och ångest och med ansiktet insmordt i »eau de comin» för att se än olyckligare ut. Hon känner då medlidande med honom och kysser honom två eller tre gånger för att icke störta honom i förtviflan; men härigenom stiga blott hans anspråk, och han går så långt i sina onda afsikter, att han en dag försöker lägga handen på hennes bröst. Bortkörd ännu en gång, återvänder han, nu uppsträckt och fin och med en värja hängande vid sitt bälte; han hälsar och pratar en hel del, och så riktar han till damen ett högtidligt andragande, i hvilket han förmäler sin afsikt vara att döda sig. Han blottar värjan och begynner snöra

upp sin tröja för att stöta vapnet i sitt bröst. Damen söker med alla medel lugna honom, men då han blott fortsätter att svära och skrika, att han på stället vill ta lifvet af sig, blir hon ju tvungen att ge vika. Efteråt hade emellertid den illojale mannen skrutit med sin eröfring och vanhedrat henne, hvarför hon yrkar ansvar på honom. Skildringen af hans uppträdande och de medel han tror sig böra använda för att göra intryck på en svag kvinnas psykologi, saknar hvarken lif eller trovärdighet. — Han har i sitt försvar icke mycket att tillägga. Han säger att damen under lång tid invaggat honom i ljufva förhoppningar, hvarigenom han blifvit så förälskad och så full af längtan, att han icke kunde få en blund i sina ögon, och när han sökte hvila, kände han det som »en ring af hundrade nålar, hvilka stucko honom i halsen» och all föda var honom bitter; och hvad beträffar självfva den händelse, hvaröfver hon beklagade sig, så hade han i sitt förfarande icke kunnat finna något brott eller någon illgärning, ty hon hade af egen fri vilja samtyckt. Sin lycka hade han förtalt endast åt några intima vänner, på hvilkas tystlåtenhet han trodde sig kunna räkna. Hans försvar godtages emellertid icke, och han blir dömd för att ha gått brutalt till väga och röjt kärlekshemligheter. Han skall göra afbön, »på knä, utan gördel och hatt, med en brinnande fackla i handen», betala tusen livres och för evigt bannlysas ur kärlekens rike. Han vädjar till högre rätt, men får sin dom skärpt: han skall barfota företaga en pilgrimsfärd, och hvarje gång han spisar, skall brödet läggas upp- och nedvändt framför honom till evigt minne af hans förbrytelse.

Denna lilla historia ger oss ett godt exempel på huru mycket de motiv hvarom handlingen i ofvan beskrifna poem rör sig, vinna i dramatisk rörlighet under Martials penna. Låt oss kasta en blick på den direkta efterbildning efter Chartiers dikt Damen utan Nåd, som vi finna i Martials tredje dom.

Det älskade föremålet behandlar i självfva verket sin tillbedjare mycket illa. För att få en bukett eller bara en violblomma, är han tvungen att en gång i veckan vänta utanför hennes dörr, och där lider han de grymmaste kval, ty han får bida i timtal, och just då han står i begrepp att gå, varsnar han en strimma ljus i hennes fönster och väntar ännu hela natten blott för nöjet att se henne visa sig i fönstret, hvilket om vintern är ganska svårt, ty han fryser så att »alla lemmar äro styfva och man skulle kunna höra tänderna skallra mot hvarandra som på en stork». Rägnar det, så kan han komma hem genomvåt och måste byta om skjorta och alla andra kläder — och därtill må man ännu lägga hans ständiga fruktan att bli ertappad. Damen försäkrar, att hon ingalunda älskar honom mindre än han henne; tre timmar före den stund, då hon tror sig kunna vänta honom, är hon utom sig af glädje och hopp; hennes hjärta är ständigt hos honom, och det är henne ytterst pinsamt att veta honom där och icke kunna röra sig af fruktan för sin man: det är för henne en dubbelt så stor plåga som den älskaren kan lida. Kölden borde han då icke tala om, ty en älskande får aldrig frysa, och hon hade det minsann icke heller varmt, där hon ofta nästan naken stod i fönstret i två hela timmar. Och hon räk-

nar upp en hel del andra obehagligheter, för hvilka hon varit utsatt.

Allt detta har sin betydelse blott när det jämföres med originalet, hvars delvis mycket serafiska ton och preciösa språk här, som sagdt, förflyttats till en fullständigt annan sfär.

Denna »dam utan nåd» är mycket ofta varierad i Martials stycken, men står alltid kvar på den realistiska skalan. Hon anklagas för att hafva delat sina ynnestbevis bland flere: hon bär, säger den förorättade anklagaren, hvarje dag vid sin gördel och på sin slända »nya buketter och främmande blommor», hvilka han icke gifvit henne, och däraf har han litet »ondt i hufvudet» och många sömnlösa timmar om natten. Eller också beskylles hon för att ha lönat honom alltför klent för alla hans ansträngningar: hvarje helgdagskväll har han fört spelmän utanför hennes dörr och hvarje nyår gifvit henne en vacker hatt och hvarje första maj en ny klädning, och i gengäld för allt detta har han fått en enda kyss, och icke ens den ordentlig, ty hon gaf bara munnen och kinden, utan att slå armen kring hans hals, »hvarigenom hon lurade honom på mer än hälften». Damen svarar att hon icke alls bedt om dessa skänker; hon hade varit gladare, om hon ej fått dem. Hvad klädningarna beträffar, hade hon gjort honom tillräckligt stor ära genom att bära dem. För resten äro alla klädningar och allt guld i världen ingenting ens mot en half kyss. En sådan, beviljad af godt hjärta, gäller mer än alla håfvor man kan uppleta. Kyssen är i kärlek en alldeles särskild belöning, och när den är gifven i glädje och åtföljd

af omfamning, kan den icke köpas eller säljas för dyrt. Också säga de lärda, att man ej får slösa med kyssar; den som skall anses värdig att få en sådan, måste ha tjänat mycket troget. Både under- och öfverrätt finna detta försvar synnerligen öfvertygande, och den sköna frikännes.

Den påstådda otacksamheten gentemot älskarens frikostiga gåfvor är ett ofta upprepadet motiv. En gång är det en gammal man, som beklagar sig öfver att damen, när hon vill hafva någonting, koketterar och gör sig till för honom, men då han skänker hattar och skärp och vill göra sina anspråk gällande, låtsar hon knappast känna honom. Härtill svarar damen, att det är alldeles naturvidrigt att en ung kvinna skall älska en gammal man, ty det är två lika stora motsatser som svart och hvitt eller som varmt och kallt. Tycker den gamle mannen verkligen, att hon borde lämna allt för att värma honom och gnida honom på hufvudet tills han somnar! Hon hade hellre låtit bränna sig lefvande än taga några gåfvor af honom. Den gamle mannen har mer behof af en flaska med hett vatten och en »bassinoire» för att uppvärma hans bädd än af alla världens kärlekshåfvor. Gubben bönfaller att hon åtminstone för hans pengar måtte ha misskund med honom. Men härigenom gör han blott domaren vred, och saken afgöres till hans nackdel. — I allmänhet betraktas det som ett brott att göra kärleken till en handelsvara. En ung man räknar upp alla de många gåfvor han skänkt sin tillbedda, det är både ringar och smycken och tyg och annat, och trots det har hon blott gjort narr af honom. Han återfordrar därför gåfvorna. Damen svarar ampert, att det är skändligt att

begära tillbaka hvad man säger sig ha gifvit af kärlek; och för resten är denne herre mycket inbilsk, som tror att man för hans vackra ögons skull måste bevilja honom allt hvad han önskar. Hvad kärleken beträffar, så köpes den icke, så mycket hon vet, och hon kan ej gå in på någonting, utan att närmare känna honom. Hon kan icke gärna, såsom han tyckes önska, stanna på gatan och gapskratta af glädje öfver att se honom samt underhålla sig med honom. Sådant är för resten icke skick och fason. För öfrigt vill hon gärna återge de henne påtvungna skänkerna (af tyget har hon dock redan låtit göra sig en klädning), men med villkor att de skola brännas i hennes närvaro. Efter åtskilliga repliker dömes han att betala en ansenlig plikt för det han köpslagit om kärlek och hon att återge skänkerna utom tyget. Båda vädja till högre rätt, men domen fastställes. — Värre beter sig en ung dam, som på tillbedjarens förebråelser blott fräckt svarar att hon icke behöfver älska honom mer, då pengarna äro slut. Hon dömes att såsom en, den där älskar endast för pengar och suger ut sina tillbedjare och därför icke är värd att nämnas inför hederligt folk, återgifva allt hvad hon fått och för alltid förvisas ur kärlekens rike. Tillbedjaren tycker det är synd om henne och ber att hon åtminstone må få behålla presenterna. Men domstolen går då ännu längre och låter konfiskera gåfvorna samt fängsla henne själf.

Som vi redan sett, kunna rollerna vara omvända och damen uppträda som anklagare. Hon beskyller en gång sin vän för köld; han kommer ej mer, som förr, och när hon låter hämta honom, har han ej tid. Hon är vemodig;

annat var det förut, då var han tacksam nog för ett »småleende med ena ögat»; det är dåraktigt att förlita sig på männen, när de en gång fått hvad de vilja, bry de sig ej mer om en, och säkert har han tagit en annan väninna. Denna elegiska ton afbrytes af en realistisk beskrifning på hennes vedermödor. Hon kan icke sofva, dricka eller äta, hennes hjärta bultar högljudt och hon har uppkastningar, som göra att hon förlorar medvetandet. Hon spottar blod i stora klumpar, hennes ben börja fjälla och hennes naglar falla af — han har säkert gifvit henne någon giftig dryck. En annan gång beklagar hon sig öfver att vännen blifvit melankolisk och sorgsen, och i självfva verket erbjuder han en bild, som kan ställas vid sidan af poemens riddare af den sorgliga skepnaden. Domstolen förordnar mycket vist, att han skall hållas i en trädgård under en månads tid för att se och glädjas åt blommorna och grönskan, och han får icke ha något melankoliskt sällskap, ej heller får han vara ensam och försjunka i fantasier. Damen skall vara honom följaktig, men där får icke talas om världsliga ting, och alla böcker skola vara honom förbjudna.

Om älskaren sålunda stundom anklagas för alltför liten värma, kan han vid andra tillfällen ha visat för mycken företagsamhet. Han har en gång röfvat en kyss med våld, en som räckt »tout un moment», men hon blir endast dömd att ge en ny, af godt hjärta. Då han under en lek gjort sig skyldig till samma brott — han säger visserligen, att det icke varit en kyss, utan endast »un glissement» — blir leken för framtiden förbjuden. — En kväll, säger den anklagande damen i en annan process, då det var varmt och so-

len höll på att dala, gick hon med sin vän och några andra ner till stranden för att bada och fånga fisk. Men vännen hade ej nöjt sig med fisken, utan gjort en rörelse mot henne, så våldsam, att hon fallit och blifvit fullständigt våt, och då han hjälpt upp henne, hade han smekt henne på ett högst opassande sätt och tryckt henne till sig så hårdt, att hon länge efteråt måste ligga till sängs. Han försvarar sig med att han icke haft några dåliga afsikter, men bara slintat på en hal sten och sålunda kommit i alltför nära beröring med henne. Beskrifningen är full af pittoreska smådrag och lifliga scener. — En gång har han betett sig ännu brutalare mot henne och straffas också på ett grymt sätt. Då de lekte på en grön plan och hon på skämt stoppade en handfull gräs mellan hans skjorta och rygg, blef han så vred, att han gaf henne två starka örfilar och kastade henne på marken och hårdrog henne. Han försvarar sig med, att man väl kan tåla ett och annat af den man älskar, men icke att få nässlor, myror och ogräs i ryggen; han led så grymma smärtor, att han väl kunde blifva något häftig, hvilket han för öfrigt nu ångrar. Domstolen, »les gens d'amour», anse fallet ytterst betänkligt. Att slå sin dam borde egentligen bestraffas med död och sönderslitande af alla lemmar. Han får dock behålla lifvet, men han skall beröfvas alla sina kläder och i detta tillstånd af bödeln öfverlämnas åt fyra gamla käringar, hvilka skola rulla in honom i ett täcke, fullt af maskar och annan ohyra, samt sedan kasta honom på ett nässel- och tistelbevuxet fält.

I alla dessa historier är damen öfver hufvud mycket bestämdare tecknad än tillbedjaren. Grunddragen i hen-

nes karaktär påminna om dem hos Chartiers vackra »dam utan nåd»: hon är högdragen eller föraktfullt nedlåtande, hon bekymrar sig föga om den unge mannens lidanden och fordrar för sitt eget vidkommande en fullständig frihet i handlingar och tycken. Men afståndet är likafullt långt. Martial har, i enlighet med hela sitt arbetes läggning, understrukit dessa egenskaper så, att de liksom förflyttats i en annan skala: hans kvinnotyp har ofta en betydlig tillsats af lättsinne och en viss naturlig fräckhet, och motsatsen mellan den smäktande älskaren och den starkt utåt riktade, snabbtungade och elaktsinnade damen framträder hos vår prokurator vida bjärtare än hos hans föregångare. Jag tror dock, att detta icke allenast beror af transpositionen i tonart; man värjer sig icke för intrycket, att Martial haft en medveten afsikt att framställa kvinnan i ett ofördelaktigt ljus och göra henne till föremål för satir. Ty äfven om han någon gång låter henne ha rätt och om han lägger i hennes mun några enstaka uttryck af verklig ömhet och finhet, så vimlar det dock af repliker, i hvilka hennes koketteri, lättsinne, ringa ansvarskänsla, egoism och oblyghet finna de mest öfvertygande uttryck. Och stundom anställa hans personer föga smickrande reflexioner öfver kvinnans karaktär, hvilka tyckas återge hans egna tankar.

En del af dessa små historier innehåller åtskilliga upplysningar om seder och konventionella bruk i det privata lifvet under Martials tid. Visserligen kan man med skäl fråga sig, om icke han upptagit åtskilligt ur poemen, drag, som redan i dem fått prägeln af litterära klichéer, så myc-

ket de än tyckas stå i kontakt med lifvet själft; och äfven, om han icke i satiriskt syfte öfverdrifvit och omgjort åtskilligt sådant som frapperat honom i dikterna. Men om ock detta otvifvelaktigt är fallet, återstå dock säkert en hel mängd detaljer, som äro kopierade på verkligheten och kunna gifva oss en föreställning dels om hvad som hörde till en väl ordnad »flirt» och dels hvilka regler man fick lof att iakttaga i det borgerliga sällskapslifvet samt, och det framför allt, hvilka moder som härskade i klädedräkten. För detta kulturhistoriska ändamål hafva domarna hittills icke tillräckligt utnyttjats.

Formen för alla dessa obetydligheter är strängt taget icke rent litterär. Författaren har icke haft någon annan omsorg än att fylla sina juridiska mallar med ett innehåll som kunde roa. Genom att inpassa alla dessa ämnen i en sådan ram och genom att draga dem ner till hvardagslifvets kända, ofta triviala verklighet framkallade han redan i och för sig en kontrast, egnad att låta det galanteri han skildrar framstå i ett satiriskt ljus. Men han hade dock, om han verkligen haft i sikte en stark satir, bort framhålla detta med mycket större styrka. Då hade hans skildringar fått en både litterär och social bärvidd af annan art, än dessa små »jeux d'esprit» nu hafva.

Dock, utan betydelse äro de i alla fall icke. Det är visserligen sannt, att Martial icke bryr sig mycket om att vårda sin stil, att hans syntax är lös, hans fras föga omsorgsfull, hans karakteristik drunknar i den juridiska jargon'en och stilens kulör erbjuder den mest våldsamma samman-

ställning af vidt olika element. Men å andra sidan ligger det en viss charme i denna omedelbarhet och den fullständiga brist på skrupler, hvarmed Martial blandar ihop de mest öfverraskande verklighetsdrag med den konventionella sirligheten och den gammalromantiska konceptionen af kärleken. Och han utmärker sig därtill för en sund och riktig iakttagelse af realiteten, han förmår gifva sina personer och scener en viss bestämdhet i konturerna, och flere af hans kvinnogestalter äro, om också icke fullbordade psykologiska studier, så åtminstone ganska anmärkningsvärda utkast till sådana. Han har i dem samlat många egenskaper och nyanser, hvilka tillhopa bilda någonting af det som utgör det »evigt kvinnliga» och röjt en rätt intim kännedom om hennes väsen. Hans kvinnotyper kunde med deras skiftande mångfald af stämningar och lynnen betraktas som ett komplement till de enformigt brutala och hatfulla kvinnofigurerna i Quinze joies de mariage.

Några af de scener hvilka Martial låter de tvistande parterna berätta, stå emellertid konstnärligt ganska högt: de äro tecknade med en stark och lefvande verklighetssans, en fart och en rikedom af detaljer, utan onödigt öfverflöd af ord, och det är i dem hans berättartalang gör sig allra bäst gällande. I hans framställning, där den är som bäst, möta oss oförutsedda och därför öfverraskande och roande utbrott, hvilka i synnerhet verka genom den redan påpekade sammanställningen af starkt kontrasterande element. Denna egenhet för stilen, af hvilken senare prosakonstnärer i Frankrike i så rikt mått komma att begagna sig, flyter i hans penna utan att han däri lägger den minsta

artistiska afsikt. Hans skildringar gifva oss en egendomlig blandning af olika ingredienser och tonfall; men just dessa naturliga accenter, dessa förnumstiga reflexioner, inströdda här och där, och dessa oväntade metaforer framkalla en originell och roande effekt, om hvars natur författaren själf säkert i de flesta var alldeles omedveten.

Man frågar sig, hvad Martial d'Auvergne skulle åstadkommit, om han slagit sig på verklig novellistik. Han hade helt visst icke varit synnerligen originell i sin uppfinning — lika litet som de flesta andra tidigare franska novellister för resten — men han hade i rikt mått kunnat utnyttja sin talang för situationsteckningen, kunnat gifva oss en ypperlig samlad bild af den borgerliga miljön och roat sina åhörare förträffligt, och han hade helt säkert varit elegantare och mer finkänslig än författaren till de Hundra nya Novellerna och dennes efterträdare i sextonde seklet. Men äfven om han icke gjort af sin talang hvad han på detta område kunnat, har denne jurist i alla händelser riktat den franska prosan genom att låta den med lätt och lycklig variation leka kring ämnen hämtade från tidens galanteri och sällskapsseder. Och det som gör att hans Kärleksdomar på sitt sätt äro en spegel för öfvergången från en tid till en annan, det är, att deras författare gifvit stoff, i hvilkas behandling man ännu var van att se de gamla ridderliga traditionerna spela in, sin tids prosaiska belysning och stämplat dem med dess nyktra och borgerliga prägel.

SJÄTTE KAPITLET

ROMANEN OM JEAN DE PARIS

Det anonyma verk som bär titeln 'Le roman de Jehan de Paris' och som rymmes inom föga mer än ett hundratal små trycksidor, är egentligen blott en episod af en roman. Det skildrar visserligen två rivalers kamp om en skön dam, och det slutar med att den får henne, hvilken våra sympatier från början därtill utsett. Men hela kampen inskränker sig till att den yngre af medtäflarna spelar den äldre ett lustigt spratt, och om också detta är inveckladt nog för att ge stoff till att fylla nästan hela boken, så är det likväl icke annat än en episod. Romankaraktären framträder icke heller i ett starkare betonande af själfva kärlekshistorien, ty den är en fullständig bisak. Det är någonting helt annat, som utgör berättelsens tendens och hufvudinnehåll: den är ett stolt och själfmedvetet skryt med den franska konungamaktens glans och dess oöfvervinnelighet. Den står i detta hänseende ingalunda ensam i litteraturen, utan fotar på en gammal tradition, såsom vi skola se; men

högst betecknande är det för tiden, att representanten för denna konungamakt är iförd en rik parisisk borgares skepnad och att historien sålunda blir en apoteos ej blott af det nationella själfmedvetandet, sådant det personifieras i den konungsliga myndigheten, utan ock, och kanske än mer, för det borgerliga själfmedvetandet, som nu med det tredje ståndets stigande makt och välstånd hade vuxit öfver alla gränser. Detta uttryck för tidsandan aftecknar sig emellertid mot en bakgrund af andra historiska företeelser: hundraårskriget mellan fransmännen och engelsmännen och den djupt inrotade fiendskapen mot de senare, samt en konungslig förmälningshistoria, som tydligen ger påstöten till det hela och ramen för själfva hufvudhändelsen. Detta allt smälter ihop med starka intryck från gammal litteratur och folklore, och sålunda uppstår en egendomlig produkt, som intet har att göra med de tidigare behandlade, som står alldeles utanför det italienska inflytandet och den närmaste inhemska litterära traditionen, men som genom sin ypperliga komposition och sin lugnt flytande, moget öfverlägsna stil är ett konstverk af alldeles särskild prägel.

En redogörelse för innehållet skall i någon mån låta berättelsens väsentliga egenskaper stiga fram.

I ett kort företal säger sig författaren ha öfversatt denna »trefliga historia» från spanskan, och ber om ursäkt för den händelse där skulle finnas någonting, »som icke är så som det borde vara». »Jag har gjort det blott för att fördrifva tiden för dem hvilka underkasta sig besväret att läsa detta», tillägger han. Det är möjligt, att han fruktat

något slags identifikation af personerna i boken och därför låtsat som om den vore öfversatt. Men säkert har han från början icke kunnat i detta afseende föra någon människa bakom ljuset.

Det var en gång, fortsätter författaren, som om han berättade en saga, en vis och mäktig konung i Frankrike, hvilken hade en son om tre år kallad Jean, men inga flere barn, och han residerade i Paris; man visste af intet krig i landet, och därför öfverflödade kungligheten af glans och rikedom. En dag kom till hans hof konungen af Spanien och kastade sig för hans fötter under tårar och suckan. Den franske kungen kände genast igen honom och böjde sig ner för att lyfta upp honom; men gästen endast låg och suckade och kunde ej tala, tills kungen bad honom lugna sig och lofvade göra allt för att lindra hans bekymmer. Då steg han ändtligen upp och berättade, att hans vasaller rest sig mot honom och hotade honom till lifvet, så att han måste fly. När han slutat, är han så angripen, att han åter afsvimmad faller till den franske konungens fötter. Denne lofvar honom då sitt bistånd, han lugnar sig, de franska baronerna äro glada öfver utsikten att få pröfva sina krafter i en bardalek med de spanska, och man sätter sig nöjd till bords samt förlustar sig med tornerspel. Den franske kungen skrifver ett hotelsebref till de upproriska spanska herrarna och pålägger sin kurir den allra största skyndsamhet. Detta åtlydes ock, »ty inom fem veckor hade han gjort färden fram och tillbaka». Han berättar att han funnit drottningen och hennes lilla dotter beläg-

rade af baronerna i Segovia och att dessa, när de läst konungens bref, icke gifvit annat svar därpå, än en muntlig hälsning, att det mycket förvånade dem att kungen blandade sig i saker som alldeles icke angingo honom. Kungen rustar sig, och när han är färdig, beger han sig i sällskap med sin spanske kollega till dennes land. Han behöfver knappast annat än visa sig, innan de spanska granderna betagas af fruktan och falla till föga.

Denna inledande episod är en mycket skicklig förberedelse till det som utgör verkets kärna, Jeans senare uppträdande i Spanien. Redan nu känner man vid hvarje steg den fosterländska och rojalistiska stoltheten svälla, när författaren förtäljer om den franske konungens oemotståndliga framgång: folket kommer emot honom i bara skjortan och med obetäckt hufvud, granderna kasta sig i stoftet framför honom, drottningen nedkallar himlens välsignelse öfver honom. Hans hållning är värdig och öfverlägsen, det spanska kungaparets ödmjuk och underdånig. För att visa sin tacksamhet, anhåller den spanske monarken att hans franske beskyddare i framtiden ville välja ut en man åt den lilla prinsessan, och när denne säger att om Gud låter hans son lefva, så önskar han en förening mellan de båda kungabarnen, försäkra den spanske kungen och hans gemål, att de aldrig kunnat vara så anspråksfulla, men vore glada, om han blott ville ge en af sina baroner åt deras dotter. »Det som är sagdt är sagdt, säger konungen, och vi skola längre fram tala mera därom; och nu taga vi farväl». Det spanska kungaparet vill i sin ifver följa med till Paris, men nedlåtande förmanar den franske monarken

dem att stanna hemma och, sin plikt likmätigt, värja landet för inre strider.

Om några år dör den franske konungen, och när underrättelsen härom kommer till spanska hofvet, är sorgen stor, det läses själamässor i alla kyrkor och hofvet går ett helt års tid klädt i sorg. »Men det finnes icke någon sorg, som icke efter någon tids förlopp mildras, säger författaren, i synnerhet om afståndet är långt». Den lilla prinsessan uppfostras till ett mönster af kunskap och dygd, hon lär sig alla språk, och det finnes i hela riket icke hennes like i skönhet eller vishet. Far och mor, som fullständigt glömt öfverenskommelsen med den afdöde franske konungen, spana ifrigt efter en gemål åt henne, en som kunde öfvertaga landets styrelse, ty de äro gamla och ha inga andra barn. Budskapet härom når den engelske konungen, som är änkling och håller på att se sig om efter en ny drottning. Han sänder friare till Spanien, kungen och drottningen äro nöjda, prinsessan däremot missnöjd, ty hon har hört att friaren är »gammal och bruten», men hon vågar ingenting säga af fruktan att göra sina föräldrar ledsna. Så återvända sändebuden med det fördelaktiga svaret, och den engelske kungen blir så glad, att han förordnar att alla butiker skola stängas och folket hålla fest i åtta dagar. Därpå rustar han sig till bröllopet, som skall äga rum inom fyra månader, men då han icke i London tror sig kunna finna tillräckligt vackra brudgåfvor, tar han vägen öfver Paris för att köpa dem där (märk skrytet!). Den unge franske konungen råkar vara på vildsvinsjakt i Vincennerskogen, men änkedrottningen tar emot det förnäma besöket så

glansfullt som möjligt. Engelsmännen förtälja under supén om ändamålet med sin färd, och kungen talar vidt och bredt om sin unga bruds förtjusande egenskaper.

När drottningen dragit sig tillbaka till sina rum, minnes hon plötsligt hvad hennes make i tiden berättat om förlofningen mellan de två barnen, och hon gripes af fruktan att hennes son nu skall gå miste om detta mycket goda parti. I hast låter hon kalla till sig hertigarna af Orléans och Bourbon, hvilka varit med den aflidne kungen i Spanien, och påminner dem om löftet. Skamsna öfver att icke förut ha talat, bege sig dessa raka vägen till konungen, som liggande i sin säng mottar dem, förvånad öfver det sena besöket. När han hört hvarom det är fråga, kan han alls icke sofva, utan tänker hela natten på prinsessans prisade skönhet och »rufvar inom sig öfver ett mycket egendomligt sätt att gå till väga, hvilket han sedan fullföljde klokare än någonsin någon människa gjort». Följande morgon beger han sig i all stillhet till Paris, kallar sina bästa baroner till sin moder och meddelar att han är beredd att göra sina anspråk gällande, men att han fruktar två ting: för det första, att den spanske kungen icke skall befinnas villig att bryta sitt löfte till den engelske, och för det andra, att, om dock så sker, prinsessan icke skall falla honom i smaken; då skulle han ju nödgas draga sig tillbaka, ty, säger han, »som ni vet, är äktenskapet en sak som måste ingås af fri vilja, ty det är en risk af lång varaktighet». Men i detta fall skulle han bli orsaken till att prinsessan ginge miste om förbindelsen med engelsmannen och sålunda blefve helt och hållet utan man. Därför hade han

beslutit att bege sig till Spanien under förklädnad och ett antaget namn, för att skärskåda sakläget, innan han skred till ett afgörande. Dock ville han först höra sin moders åsikt. Hon är alldeles ense med honom: »Intet äktenskap bör afslutas, säger hon högst förnuftigt, utan att båda parterna äro med om det och foga sig däri på grund af god och sann kärlek; annars kunna däraf många olägenheter uppstå». Men hon förmanar sin son att uppträda med all möjlig lyx, för den händelse att ett giftermål verkligen komme till stånd och för att icke synas ringare än fadern, samt ingifva vördnad och fruktan för det franska konungadömet. Allt blir nu förberedt i största hemlighet; drottningen skall uppehålla engelsmännen tills hennes son är färdig; för hans räkning uppköpas de dyrbaraste guld- och sidentyg som finnas i Paris, de vackraste ringar, kedjor och halsband, och ur den kungliga skattkammaren framtagas de dyrbaraste ädelstenar. Hertigen af Orléans sammankallar hundra de ädlaste unga baroner och hundra pager, »hvilka voro underbart vackra, ty de hade hår lika gult som det finaste guld», två tusen rustade män och fyra tusen bågskyttar, jämte en massa folk för trossen samt handtverkare, som icke hade annat att göra än sy vackra kostymer åt följet. Emellertid lät den engelske kungen sina uppköpare söka brokad och smycken i butikerna och var mycket förvånad, när han fann att Paris af allt detta hade att bjuda vida mindre än han väntat. Slutligen är den unge kung Jean färdig, och hans folk tågar ut i små skaror för att ej väcka engelsmännens misstankar.

kappor, som skydda dem, medan engelsmännen icke hafva någonting att täcka sig med, »ty vid denna tid begagnades icke mantlar i England, och man förstod sig icke på att göra sådana». Därtill kom ännu, att de stackars engelsmännen »buro sina fina dräkter, som de låtit göra för bröllopet, ty i deras land plägade man icke resa med; koffertar och kappsäckar. Ni kan tänka er, i hvilket tillstånd deras kläder befunno sig: några voro långa, andra korta, några kantade med mårdskinn, andra med räf och allsköns annat pälsverk, som fullständigt dragit sig ihop af vattnet som det insugit, och ni skulle ha sett tyget andra dagen, huru det fladdrade öfver detta förstörda och hopkrumpna pälsverk». Jean säger halft hånande till konungen: »Ers majestät, ni som är kung af England och en hög herre, ni borde låta ert folk föra med sig hus för att betäcka sig när det rägnar». Kungen af England slog till ett mäktigt skratt vid dessa ord och svarade: »För tusan, min vän, man borde föra med sig en hel hop elefanter för att bära sådana hus». Därpå drog han sig till sina baroner och sade skrattande till dem: »Hörde ni på, hvad denne lustigkurre sade? Är det icke tydligt, att han är litet rubbad? Han tycker att på grund af hans stora rikedom, som han själf icke förvärfvat, ingenting är för honom omöjligt». Men baronerna finna att Jean är en mycket treflig och underhållande herre. De hoppas till Gud, att han skall följa med dem till bröllopet, ty hela deras uppträdande skulle därigenom få en helt annan glans, och de föreslå kungen att betala honom en anständig summa pengar för den händelse han vill vara med. Kungen medger att det vore en ledsam sak om han

icke ville vara med dem, »ty bra litet skulle damerna prisa vår framfärd i jämförelse med hans». De upphörde dock för denna gång att vidare tala härom, ty — märk denna realistiska detalj — rägnet besvärade dem till den grad, att hvar och en lifligt längtade hem till sitt.

Nu skall en flod öfverskridas, engelsmännen bära sig oskickligt åt och förlora sextio till åttio man. Fransmännen däremot rida oskadda öfver vattnet. Jean säger till konungen: »Det förvånar mig att ni, som är så rik och mäktig, icke för med eder en bro, medels hvilken ni kunde sätta ert folk öfver floderna.» Kungen skrattar och har åter sina funderingar öfver Jeans sinnestillstånd. Denne, som nog ser hur våt kungen är och hör honom längta under tak, föreslår att de skulle jaga litet i skogen, men kungen blir stött och försäkrar att han för tillfället alls icke har lust att skämta. — De rida en stund tillsamman, och när kungens »melankoli till en del hade lagt sig», frågar han efter ändamålet med Jeans färd. »Ers majestät, svarar denne, det skall jag gärna upplysa er om. För en femton år sedan kom min far hit ner och jagade, och då ställde han en liten snara för en and, och nu vill jag se, om denna gått in i snaran». På kungens invändning, att anden vid det här laget måste vara rutten och uppäten af maskar, svarar Jean, att änderna i detta land ingalunda äro som de engelska, utan hålla sig friska i mycket längre tid. Nu tycka till och med baronerna att Jean är »halfgalen».

När de närma sig Burgos, där den spanske kungen håller hof, föreslår engelsmannen Jean att sluta sig till honom, lofvande en rik ersättning, men får ett stolt afvisande svar.

Det är en lördag, och bröllopPet skall äga rum på måndagen. Jean låter engelsmännen tåga af förut, och de anlända till Burgos lördag eftermiddag vid tre eller fyra tiden.

Den följande scenen utgör en mästerlig förberedelse till Jeans ankomst och seger.

Engelsmännen mottagas med allra största honnör, men när prinsessan en stund betraktat konungen och grubblar öfver sina intryck, var hon icke glad. Hon sade sig själf, att det icke var detta, som hon behöfde. Men då saken var så långt framskriden, ville hon icke skämma ut sina föräldrar genom att ställa till skandal. — Emellertid har Jean slagit läger i en liten stad på två mils afstånd från Burgos. Han sänder till hofvet två i präktig guldbrokad utstyrda härolder, sittande på hvita hästar. Man håller på med aftonmåltiden, när de anmälas. Hvad kan det vara för en Jean de Paris, frågar man sig, som uppträder med en dylik ståt? Den engelske kungen är glad att visa att han känner mannen. Han berättar om dennes storartade följe, refererar de två första gåtorna och betecknar sin reskamrat såsom en underlig sälle, hvilken »ibland säger saker som hafva hvarken hufvud eller svans — men för resten kunde man hålla honom för nog så klok.» Konungen af Portugal, som är närvarande, invänder att man icke bör göra narr af någon i hans frånvaro. Det är alls icke sannolikt att denne man är tokig, ty det behöfves mycket förstånd till att med framgång föra en så stor skara så långt. Hofvets herrar och damer tycka att detta är rätt taladt, ty kungen af Portugal är en vis man. Hur skickligt är ej härmed den gynnsamma stämningen för

Jean förberedd; och med icke mindre finess antydes nu redan prinsessans intresse, i det hon, »som uppmärksamt lyssnat», efter det konversationen afstannat går fram till sin trolofvade och ber honom än ytterligare förtälja någonting om denne märkvärdige parisiske borgare. Han meddelar då den tredje gåtan, den om anden, och alla skratta. Nu föras härolderna in. De anhålla om logis för Jean och hans folk, ty Jean vill komma och hälsa på kungen och damerna. Ja, det skola de få; de må blott se sig om i staden. Där lofvar man dem stallrum för trehundra hästar. De återkomma missnöjda och säga till kungen att de behöfva logis för tiotusen, hela kvarteret från kyrkan till stadsporten måste ställas till deras förfogande, annars komma de icke alls. Ja, det skall ske, man skall under natten utrymma detta kvarter, och i morgon bittida skola de vara välkomna. Natten förflyter under stor spänning.

På morgonen stiga alla mycket tidigt upp, bland dem prinsessan, emedan ingen vill försumma Jeans intåg. Man låter afstänga alla gator i staden, som icke föra förbi palatset, för att vara säker på att se Jean passera där förbi. Medan man talar om händelsen, anlända härolder och femhundra furirer. Som en löpeld går det genom palatset, att Jean har kommit. »Ni skulle sett människorna strömma till, de komma i så stora hopar, att det var ett under. Herren väntade icke på sin tjänare och tjänaren icke på sin herre; hvar och en sökte hinna fram snabbare än den andra». Kungen hör sig för, hvilken som är Jean de Paris, men när han får svaret att detta blott är folk af trossen, blir han mäkta förvånad. Och hans dotter, hvars stigande

intresse är en af de bäst utförda detaljerna i hela denna del af berättelsen, säger: »I sanning, värdigt måste ni mottaga denne herre, som bevisar oss äran att komma till vårt bröllop, ty hela festen blir därigenom hedrad». Kungen erbjuder sig att ställa till furirernas förfogande hvad de behöfva af linne, kärl, tapeter och annat, men de svara stolt, att de i stället gärna stå kungen till tjänst, om något brister i hans hushåll.

Nu går man i mässan. Innan den ännu är slut, springer en väpnare fram och ropar: »Nu kommer Jean de Paris; skynda er, skynda er!» Konungarna taga damerna vid handen och ställa sig i palatsets fönster; andra gå ut på gatan för att se bättre. Då anlända två hundra beväpnade män, företrädda af två trumpetare och två schweiziska trumslagare och en pipare, och sina präktiga springare låta de galoppera och göra krumsprång, så det är en fest att se. Man frågar den engelske kungen, hvilka dessa äro, men han har ej sett dem under vägen. Konungen af Navarra, som håller prinsessan vid handen, ropar då högt till dem: »Hvem är ni, mina herrar?», hvartill de svara: »Vi höra till Jean de Paris' tross, hans bagage kommer här strax efter». Förvåningen stiger, kungen af Navarra och prinsessan äro de mest ifriga att fråga, och den senare säger förebrående till kungen af England: »Ha, min vän, ni hade icke sagt oss allt hvad ni visste om Jean de Paris!» Under det denna procession pågår, anmäler man att middagen är färdig. Tala icke om sådant nu, säga damerna, vi ha icke tid att tänka på annat än denna ögonfröjd. En rad af tjugufem vagnar, underbart rikt lastade, fram-

kallar en fråga af prinsessan rörande deras innehåll, och svaret blir att det är Jean de Paris' garderob. Ny häpnad. Rörelsen är allmän, hästarna gnägga och vrenskas, hela staden är i uppror. Den ende som icke finner det hela intressant, är kungen af England, på hvilken man alls icke aktar och hvilken icke alls får underhålla sig med sin brud. Denna åter är så ifrig och entusiastisk, att hon tror »att Gud och paradiset skola infinna sig här på stunden». Kungen af Navarra säger henne, att om man sagt att det var kungen af Frankrike, skulle han icke förvånat sig, ty det är ett mäktigt rike, och prinsessan frågar nyfiket, om verkligen en fransk kung skulle kunna föra en slik stat — ett skickligt preludierande på upplösningen. Ändtligen skall man då äta middag, men damerna anhålla att kungen måtte låta ställa ut vakter för att Jean de Paris icke må passera obemärkt. Vid bordet talas ej om annat än om honom. Den engelske fästmannen visar icke någon glad min, och hans blifvande svärmor, drottningen af Spanien, »som är en mycket klok kvinna», måste söka underhålla honom på det bästa för att skingra hans missmod. Åter kommer det bud, att en glänsande trupp nalkas, åter stiga alla upp och rusa till fönstren. Det är bågskyttarna af Jeans lifvakt, tvåtusen till antal, alla smyckade med guldbeslagna dräkter, hvilka glänsa i solen, som »lyser vacker och klar». På kungens anhållan stannar en page hos sällskapet för att säga till, när Jean de Paris kommer. Prinsessan visar ett lifligt intresse för pagen, frågar efter hans namn, ger honom en ring och ber honom hålla sig alldeles nära henne. Nu anlända åter två tusen man, och engelske kungen sä-

ger: »Vid Gud, jag tror att de gå in genom ena stadsporten och komma ut genom den andra för att lura oss.» Nu varsnas en reslig och vacker man, ridande på en grå skymmel och klädd i guldbrokad samt åtföljd af Jean de Paris' hundra blonda pager, underbart sköna att åse med sitt guldgula hår, som faller ner på deras axlar. Nu kan icke prinsessan längre hålla sig: hon är säker på att det är den väntade, och i sin ifver stiger hon upp för att hälsa honom. Men pagen hviskar till henne att hon skall lugna sig, det är blott en af hans herres fyra hofmästare, den som denna vecka har tjänst, och pagerna äro med för att se till att rummen äro i ordning. Ännu följer en riddare, klädd i en med pärlor och ädla stenar smyckad dräkt, och pagen förkunnar: »Min fröken, ni ser där Jean de Paris' svärdbärare. Nu skall han helt visst på ögonblicket vara här. — Ack, min vän, säger prinsessan, gif noga akt, så du kan visa mig honom genast». Därpå komma sexhundrade ryttare på stålgrå hästar och klädda i harnesk af samma färg, kantade med drifvet guld. Vid hästarnas manke äro fästa silfverklockor, hvilka hela tiden ringa, och ryttarna äro så vackra, att de rent af likna änglar.

Nu varsnar pagen på långt håll Jean de Paris. Han vänder sig till prinsessan och säger: »Seså, min fröken, nu skall jag uppfylla er begäran, ty nu skall jag visa er den vackraste man i kristenheten, den ädlaste och nådigaste herre ni någonsin sett: det är Jean de Paris, min herre».

Redan med dessa ord har skildringen anslagit en annan ton än den som i det närmast föregående var rådande; denna mycket enklare ton bibehålles nu i det som närmast

följer, nämligen Jeans slutliga uppträdande, och detsamma vinner därigenom i effekt. Stället må återges i ordagrann öfversättning: »Då sade pagen: Min fröken, se dit, se på honom, som bär en liten hvit staf i sin hand och en gyllene kedja kring halsen; se hvilket blondt hår han har; guldet på hans halssmycke sticker icke af mot färgen på hans hår. Flickan blef mycket glad öfver det som pagen sade. Och där kom Jean de Paris, mycket praktfullt klädd; och på hvardera sidan om sig hade han två tjänare, båda klädda i guldtyg. Då flickan fick se honom, blef hon så röd, att det såg ut som om eld strålat ut ur hennes anlete. Hon var helt betagen, och konungen af Navarra, som mycket väl märkte det, tryckte tyst hennes hand; men hon iakttog den bästa hållning hon blott kunde, och när Jean de Paris hade kommit fram till henne, alldeles nära, sträckte hon mot honom en slöja, som hon hade i handen, och hälsade honom med mycket behag. Och när Jean de Paris såg henne så skön, blef han stungen af en kärlekstagg, såsom ni älskande veten; han sporrar sin häst, den gör ett språng så högt, att han når slöjan; han fattar den, blottar sitt hufvud och tackar prinsessan. Därpå rider han förbi, och hans folk efter honom. — Konungen af Spanien och alla de andra herrarna och damerna voro mycket belåtna med det vackra mottagande prinsessan, utan att af någon ha blifvit därom påmint, beredde Jean, och man sade att hon burit sig utmärkt väl och artigt åt, och än mer sade man det om ynglingen. Men den, som icke var särdeles glad åt allt detta, det var den engelske kungen, ty han tänkte i sitt innersta, att detta väl kunde vända sig till någon skada och skam

för honom. Likafullt nödgades han ge sig till tåls och hålla så god min han kunde för att icke skämma ut sig».

Ännu kommer arrière-gardet på femhundra man, och när allt är slut, är klockan mellan tre och fyra på eftermiddagen — intåget har, som man minnes, räckt allt ifrån tidigt på morgonen. Otåliga uppmana damerna konungen att låta hämta Jean. Grefven af Quarion jämte femtio ädla baroner sändas att framföra en inbjudning till festen. De ha stora svårigheter att nå fram, kvarteret är befäst och de hänvisas från den ena funktionären till den andra. Slutligen mottagas de af »kanslern», och när de säga att de komma på kungens af Spanien vägnar, frågar denne ämbetsman: »Huru, är kungen då sjuk, eftersom han inte själf kunnat framföra hvad han har att säga? Nej, mina herrar, ni få då icke tala med Jean de Paris». De utsända återvända med detta budskap. Konungen af England hör det med en viss tillfredsställelse, ty han hoppas att Jean ej alls skall komma till festen, och han säger: »Hade jag icke sagt er, att han var litet virrig och stod på gränsen till galenskap. Det är onödigt att ytterligare söka förmå honom att komma». Men konungen af Aragonien anser att man bör gå till Jean, och han erbjuder sig att göra sin spanske värd sällskap. Denne, understödd af damerna, är af samma åsikt, och när det lutar ditåt, säger engelsmannen, som icke vill visa sig motsträfvig, att han gärna går med, då han ju är bekant med Jean och denne kanske därigenom lättare förmås att komma! Detta tycker den blifvande svärfadern vara ett klokt tal, och han bjuder de öfriga att stanna hemma för att bereda Jean ett värdigt mottagande samt

beger sig i väg tillsammans med sin svärson. Öfverallt måste de presentera sig, innan de bli insläppta, men när man får veta att det är kungen af Spanien, visar man sig mycket artig. De införas slutligen i konseljrummet, som är helt och hållet tapetseradt med rödt siden, utbroderadt med blomstermönster i guld. Ännu grannare är Jeans eget rum, väggar, tak och golf äro betäckta med grön sammet, och på den synas i guldbrokad figurer ur gamla testamentet. Jean stiger ner från sin tron och mottager sina gäster med fulländad artighet samt lofvar att komma efter det han ätit frukost.

I palatset väntas han med den yttersta spänning, och när man varsnar honom, förvånar man sig öfver att han är djärf nog att taga försteget framför de båda kungarna. »Vid Gud, säger därtill prinsessan, stoltheten klär honom utmärkt, ty den är en verklig skönhetsspegel». När han inträder, hälsar han först de tre kungarna af Aragonien, Navarra och Portugal, blottar sedan sitt hufvud och går fram och kysser drottningarna. Därefter tager han prinsessan vid handen, »mycket intimt», och kysser henne mycket ömt och säger: »Jag tackar er, min ljufva syster, för eder gåfva». Då rodnar hon litet och bugar sig mycket djupt. Nu säger Jean de Paris till sina baroner: »Gå och kyss alla dessa damer, och sedan skola vi pusta ut». Han sätter sig på hedersplatsen i salen, underhåller drottningarna och prinsessan med infall, hvilkas starka tvetydighet kommer alla att skratta och prinsessan att rodna; men hennes fader tycker att Jean är det lustigaste väsen han någonsin träffat på. Vid måltiden, där det drickes tap-

pert, bär sig Jean åt som vore han den förnämste och bryr sig icke ett grand om att visa respekt för kungarna. Slutligen frågar värden honom hvad han menade med de underliga ord han sagt åt engelske kungen under vägen. Han svarar då, att det ju var mycket enkelt: med husen, som engelsmännen bort föra med sig för rägnet, menade han kappor och mantlar, och med bron, som de borde slå öfver floderna, menade han goda hästar, hvilka satte dem oskadda öfver. Men den tredje gåtan? Ja, den var ju nog svårare att gissa. »Så hör då hvad det är. För ungefär femton år sedan kom min aflidne fader till detta land för att återställa lydnaden i edert konungarike och befria eder drottning, och när han tågade bort, lofvade ni båda honom att han finge utse en man åt eder dotter, och han svarade att det skulle blifva jag. Och detta är snaran, och här är anden, jag skulle se efter.» Och när han slutat, kastar han tillbaka sin mantel och visar att hans dräkt är af blå sammet beströdd med gyllene liljor. Konungen och drottningen störta till hans fötter, bedja hans mäktiga och ädla majestät tusen gånger om ursäkt och uppmana honom att välja en man åt prinsessan, som naturligtvis icke är värdig att förenas med honom. Jean frågar malitiöst flickan, om hon vill hafva den engelske kungen; hon svarar att hon vill hålla det som hennes far lofvat, och skattar sig lycklig, om hon får en af de franska baronerna. Jean låter dem alla slå upp sina mantlar, så att man ser deras vackra dräkter, och frågar henne om hon nu betänkt sig, hvilken hon ville välja. »Mäktige herre, svarar prinsessan, det åligger ej mig att välja, men den som behagar

er, skall också behaga mig, enligt det löfte min far gett er far. — Ha, vid Gud, utropar Jean, ni är en slug kvinna. Efter ni säger att ni vill hålla er faders löfte, måste jag väl ock hålla min faders, det vill säga att taga er till min hustru.» Då le alla — utom engelsmännen. Spanske kungen ber den afsatte brudgummen icke vara ledsen, ty det är ju fråga om ett gammalt löfte; men kungen känner sig stött och lämnar palatset och beger sig af med sitt folk »så hastigt han bara kan».

Nu är allt godt och väl, och prinsessan är utom sig af glädje. På kvällen föres hon till Jeans palats, och när hennes hofdamer äro i färd med att kläda af henne, kommer Jean och frågar, om hon icke tycker det är ledsamt att lämna sin faders boning. »Det skall ni icke fråga mig, svarar hon, ty jag har aldrig känt en så stor glädje som den jag nu känner. Min herr faders palats kan ju icke alls jämföras med edert. Men också om ni icke skulle äga annat än er ädla och vördnadsbjudande person, skulle jag älska er öfver allting i världen.» Detta tal behagade Jean mycket. Han sprang fram och omfamnade henne och sade: »Min käraste, aldrig skall jag glömma dessa ord».

Följande morgon klädes hon efter franskt mod. När hon kommer till faderns palats, växlar hon ogeneradt med sin vän, konungen af Navarra, ett par högst oanständiga repliker, »hvaröfver Jean blir utomordentligt glad». Festen räcker i femton dagar, och Jean öfverhopar alla med de rikaste skänker.

Af hänsyn till föräldrarna vill icke den unge konungen genast taga sin hustru med sig till Frankrike, men däröfver

blir hon alldeles olycklig, och när också fadern finner det naturligast att de göra sällskap, beger man sig af, ty Jean vill tillbaka till sin moder, som har ledsamt efter honom. Han anbefaller sin svärfar att styra sitt land väl och icke förtrycka sitt folk, och därpå sker uppbrottet. I Paris mottagas kungen och hans gemål med stora ärebetygelser och dröja där ett halft år, hvarefter de återvända till Spanien. Inom året ger drottningen lifvet åt en rask son, och fem år senare åt en annan. Den förre blir med tiden kung af Frankrike, den yngre åter ärfver Spaniens krona.

Jag vet icke om detta referat kunnat ge en tillräckligt tydlig föreställning om huru täck och underhållande hela denna berättelse är, huru skickligt den starkt medvetna allvarliga tendensen blandar sig med det lätta galliska skämtet, hur den enkla handlingen fått en förträffligt beräknad stegring och hur de enskilda scenerna mäjslats ut med ett öfverlägset sinne för deras plats i det hela och för det dramatiska lifvet.

I fråga om kompositionen har berättelsen i själfva verket högst betydande förtjänster. De olika partierna äro proportionerligt ordnade och afvägda i förhållande till hvarandra: först inledningen, så färden, sist hufvudepisoden, ankomsten till och vistelsen i Burgos (det som följer efteråt är en afslutande epilog utan betydelse). Skildringen af den spända väntan vid hofvet erbjuder en mängd variationer och gradationer, och med säkert beräknad verkan föras vi från den ena öfverraskningen till den andra. Därunder är de väntandes hållning beskrifven med en rikedom af

skiftande uttrycksmedel, där det träffande i iakttagelsen täflar med det friska och naturliga i dess språkliga återgifvande. Hur lefver icke allt i dessa olika situationer, hur bullrar icke människornas språng och rop, hästarnas gnäggande och vagnarnas skrammel, hur tydligt meddelar sig icke ur skildringen nyfikenhetens nervositet och häpnaden öfver undret som väntas. Allt jämt tillkomma nya detaljer, ofta af en öfverraskande effekt, och hela denna väntans psykologi blir ofantligt rikt belyst. Men i massbilden blanda sig också, utan att bryta dess helhet, skickligt insatta drag, som ge lif åt de enskilda personernas roll i taflan: framför allt må man märka prinsessans hållning, hennes flickaktiga nyfikenhet, hennes förvåning, hennes stigande intresse, som snart bytes i beundran för den väntade okände — och slutligen den enkla, oöfverträffligt skildrade gest, med hvilken hon hälsar Jean vid hans inträde. Öfver hufvud är, såsom redan i referatet framhölls, den beräknade kontrasten mellan skildringens rika instrumentering i det föregående och dess enkla koncentration på blotta faktum af Jeans uppenbarelse vid det afgörande momentet, af en alldeles utmärkt verkan. Men hela denna räcka af scener, från de första furirernas ankomst och till Jeans uppträdande, är ett rent tekniskt mästerstycke och skulle med sin fulländade byggnad och sitt utomordentliga dramatiska lif göra heder åt stora konstnärer i senare litteratur. Minst lika mycket pröfvas emellertid också författarens talang i alla de små enskildheter, med hvilka han utstyrt skildringen af Jeans vistelse i Burgos, hans hållning gentemot de besökande kungarna och hans

sätt att bära sig åt vid bordet. Det psykologiska tillskott hans personlighet här får, riktar hans figur med några nya, lefvande drag, och i själfva teckningen af situationerna sammansmälter hans öfverlägsna värdighet med hans oförskämda sätt att behandla de andra på ett roligt och originellt sätt.

Det är just denna injektion af uppsluppet, för att icke säga tjufpojksaktigt ungdomslynne i Jeans kungligt-patriotiskt representativa värdighet, som gör hans personlighet fängslande. Denna dubbelhet är genomförd med sträng konsekvens. Under färden ger sig Jeans skämtande öfvermod luft gentemot den engelske kungen, både i gåtorna och annars; vid hofvet låter det hans tunga ostyrigt kasta in de mest opassande repliker i samtalet med själfva den tillbedda unga prinsessan. Hans utpräglade känsla af öfverlägsenhet bringar honom att smått drifva med allt och alla. Men han har också några tonfall af vekhet, såsom då han säger sig aldrig glömma prinsessans ord att hon älskar honom endast för hans egen skull, och när han vill lämna henne kvar hos hennes föräldrar. Därtill visar han sig ännu som en idealisk regent, i det han uppmanar konungen af Spanien att förskaffa sig sitt folks kärlek — ett drag, som naturligtvis är tillagdt för att fullända bilden af den franske konungens förträfflighet.

Jeans karaktär får en ytterligare belysning genom den kontrast, i hvilken den är ställd till hans rival. Denna motsats är genast från början understruken, och den framhålles mycket tydligt under resan, där den något till åren komne kungen med sitt ödmjuka och enfaldiga väsen re-

dan begynner den ömkliga roll, han sedan vid hofvet fullföljer. Här förlorar författaren icke ur sikte hans tillbakasatta ställning, hans förargelse och det lilla löje som faller öfver honom, och allt detta ger i sin mån relief åt Jeans uppträdande, hvarjämte det uppehåller sammanhanget med det som föregått. Mycket betecknande för kungens småtarfliga natur är hans skryt med sitt bekantskapsförhållande till Jean, allt under det han önskar honom så långt pepparn växer.

Icke mindre lefvande framstår den tredje hufvudpersonen, prinsessan. De ofvan anförda enskilda dragen i hennes hållning under väntan på Jean hafva tillräckligt bevisat detta. Ingenting är mer naturligt än hennes instinktiva motvilja mot den påtrugade fästmannen; och denna känsla ger sedan hennes intresse för Jean en allt rikare näring. Hur äkta kvinnliga och hur fint nyanserade äro icke skiftningarna i detta intresse — t. ex. hennes samtal med pagen — hur ypperligt framstår icke hennes rörelse i det ögonblick Jean väntas och kungen af Navarra tigande trycker hennes hand; men hur präktig är icke sedan hennes attityd, då hon beslutsamt hälsar Jean! Hur kvinnolistiga äro icke hennes svar på hans frågor om hvem hon vill ha till man, och hur rätt har han icke i sitt utrop: »Ha, par Dieu! vous estes fine femme!» Vi ha sett, hur ömt hon sedan öfverlämnar sig åt sin kärlek, som icke behöft längre tid att födas och växa. Och om vi erfara en smula förvåning öfver att från denna barnsliga och vackra mun höra en mycket saftig replik, så må vi betänka att den faller som betalning i samma mynt till kungen af Na-

varra, då hon redan är gift, samt att tidens seder icke hade någonting att anmärka mot kvinnors verksamma deltagande i samtal af t. o. m. så oanständig karaktär.

Stilen i berättelsen är, liksom kompositionen, sällsynt hel och fast. Allt är klart och enkelt berättadt, inga af de i tidens litteratur så vanliga utvikningarna förekomma, ja, knappast något enda öfverflödigt ord. Uttrycket är icke särdeles rikt, men desto mer träffande och originellt. I början påminner stilen om de bästa krönikeskrifvarnas framställningskonst, senare får den en mer personlig prägel och mera färg. Den saknar hvarje spår af traditionella och klichéartade vändningar, sådana vi ofta påträffa dem hos t. ex. Antoine de La Sale. Den verkar ej genom språng och motsatser, den löper tvärtom lugnt och jämt, men den blir likafullt hvarken släpande eller enformig. Dess största förtjänst är att roa och underhålla utan att öfverdrifva det komiska elementet — hur lätt hade icke t. ex. den engelske kungens figur lånat sig åt karrikatyren! — hvilket blott är strödt öfver framställningen som ett fint, ständigt förnimbart men aldrig smaken förstörande salt öfver en delikat anrättning. Den kan vara spirituell, liflig och skälmsk utan att det minsta bryta formens solida helhet eller den konstnärliga ramens trånga gränser.

Den okände man, som skrifvit le Roman de Jehan de Paris har varit en skolad berättare med stark medvetenhet om hvad han var skyldig sin konst. I denna sistnämnda punkt röjer han ett bestämdt framsteg från La Sale och de andra föregångarna.

Man har med stor sannolikhet gjort gällande, att berättelsen hvilar på ett direkt historiskt underlag: Karl VIII:s giftermål med Anne de Bretagne 1491. Det finnes många omständigheter som öfverensstämma: hon hade varit bortlofvad åt kejsar Maximilian; Karl, som legat i krig med Bretagne, intränger i Rennes förklädd som pilgrim och beveker genom sitt personliga uppträdande prinsessan att gå in på hans anbud, o. s. v. Det förefaller vid ett ytligt betraktande visserligen troligare, att denna lofsång öfver franska kungadömet och dessa skildringar öfver den prakt hvarmed konungen uppträdde, snarare borde hänföra sig till Frans I:s regering, än till den i det hela ganska torftige Karl VIII:s. Men många detaljer i afseende å namnen, moderna m. m. stämma vida bättre till den senares period än till den förres, och den hyllning till det franska, speciellt det parisiska borgerskapet, berättelsen innehåller, förefaller att härstamma från en tid, just slutet af fjortonhundratalet, då borgerskapets makt nådde sin högsta höjd och förekomsten af sådana gestalter som Jacques Cœur, en fransk Cosimo de' Medici, hvilken ägde omätliga rikedomar och var bankir åt kungar, kunde framkalla reflexer också i litteraturen. Af det enda kvarvarande manuskriptet kunna icke några alldeles bestämda slutsatser dragas, men det förefaller dock att tillhöra slutet af femtonde seklet. Berättelsens språk och ton synas också tala för denna tid. Under sådana förhållanden vore dess datum gifvet: de sista åren af seklet.

Hvad de litterära traditionerna beträffar, stamma de i sista hand från den karolingiska epopén, där ju allt ige-

nom den stoltaste medvetenhet af konungamaktens värdighet och fosterlandets oöfverträfflighet gör sig gällande. Det finnes emellertid en dikt, som starkare än alla andra träder för minnet, när man ställer romanen om Jean de Paris i samband med denna litteratur. Det är 'le Voyage de Charlemagne', Karl den stores resa till Jerusalem och Konstantinopel, liksom vår berättelse en underlig blandning af allvar och skämt, i hvilken Karl och hans baroner uppträda än som jämnbördiga med Kristus och de tolf apostlarna, än som de mest skojfriska upptågsmakare, görande narr af allt och alla. Utan att någon direkt påverkan från den ena dikten på den andra behöft äga rum — en sådan är knappast möjlig att leda i bevis — möter i båda en nära besläktad anda, och det har från det mest sakkunniga håll framhållits, huru starkt parisisk denna anda är. En jämförelse med senare tiders litterära utslag af den esprit, som framför allt kan anses känneteckna den franska hufvudstaden, skall säkert icke jäfva detta påstående.

Emellertid finner man i äldre tiders diktning en episodisk släktskap med vår roman, som är slående. Den gäller skildringen af Jeans ankomst till hofvet. För det tekniska förfarande här användts, har författaren till vår berättelse haft en mängd förebilder att tillgå. Redan i Munkens af Sankt Gallen berömda skildring af den scen, där Ogier och den lombardiske konungen invänta Karl den store och i hvarje trupp som tågar fram, klädd i järn, tro sig finna honom, tills han slutligen kommer, helt och hållet betäckt af järn och omgifven af en svart sky af järnklädt

folk, redan här framställes väntan och den stegvis ökade spänningen på samma sätt som i berättelsen om Jean de Paris. Men den store kejsarens tunga, mörka följe har förvandlats till de brokiga, lätta skaror af sköna pager och guldbroderade riddersmän, hvilka åtfölja vår solomstrålade unge hjälte, och man behöfver knappt tänka sig, att Jean de Paris' skildrare känt den allvarliga tafla, som upprullas i den gamle munkens dramatiska men hårda framställning. Han har kunnat begagna sig af närmare till hands liggande mönster . I romanen om Tristan, den alltid lästa och högst uppburna af alla medeltidslitteraturens alster, finnes en scen af samma art: Tristan och Kaherdin hafva rest öfver hafvet för att se Iseut; då jaktföljet nalkas, gömma de sig i en buske, och alltjämt tro de sig, när först kammartärnorna och sedan hofdamerna uppträda i bländande skönhet och ungdom, varsna Iseut, allt jämt misstaga de sig, tills slutligen drottningen kommer, öfverstrålande alla andra och lysande som solen själf. Öfver hela scenen är utbredd samma glans som i Jean de Paris, antalet af personer, som bilda följet, är mycket stort här som där, och ett direkt inflytande från denna scen är i hvarje fall troligt. En besläktad episod förekommer i Marie de France's lai om Lanval: men ankomsten af den kvinna, som säges vara skönare till och med än konung Artus' gemål Geneviève och som skall befria Lanval, bebådas blott genom tvänne damer, som komma förut och af hvilka den ena tages för Lanvals älskade; dock är hela förfarandet detsamma. — Mycket utbredt är också det motiv, att älskaren eller friaren intränger till sin tillbedda under

en förklädnad; äfven här kunde Tristan hafva tjänat som mönster.

Det återstår slutligen att säga några ord om gåtorna, som Jean framställer för sin rival, den engelske konungen. En mycket liknande episod af samma art finnes i Philippe de Beaumanoirs långa versroman 'Jehan et Blonde', och man har däraf tagit sig anledning att kalla Jean de Paris en popularisering af denna roman, så mycket mer, som några andra detaljer tyckas erbjuda öfverensstämmelser. Men dessa äro dock af alltför oväsentlig art för att tillåta en dylik härledning. Däremot är det mycket sannolikt, att vår författare i fråga just om gåtorna haft till mönster Beaumanoirs roman. Detta folkloristiska motiv återfinnes emellertid mångenstädes i en form, som mer eller mindre öfverensstämmer med den här föreliggande. Det finnes i den latinska senmedeltida novelltraditionen, liksom det finnes i gaeliska, lotringiska, ossetiska och ryska sagor. Man har gått så långt, att man antagit det den litterära produkt som nu här behandlats, på muntlig väg trängt fram till så aflägsna trakter som Ryssland och där gifvit upphof åt en sagobildning. Jag kan icke förena mig om denna hypotes. En närmare undersökning af de traditionella elementen visar att till grund för alla dessa historier ligger en enda föreställning, hvilken sedermera utbroderats på olika sätt. Länkarna i denna långa och invecklade kedja äro icke fullt klara, och här är minst af allt stället att ingå på en närmare redogörelse för dessa förhållanden. Det ligger, enligt min åsikt, icke utom sannolikhetens gränser, att vi här ha att göra med ett ursprungligen orientaliskt

motiv, som utbredt sig till västerlandet, liksom så många andra, och att de ryska och ossetiska varianternas förekomst därigenom kunde förklaras.

Emellertid är detta blott en episod af alldeles oväsentlig vikt för romanen om Jean de Paris. Den har upptagit element från olika håll, men dess innehåll har därigenom icke skiftat och dess litterära värde icke förringats. Det är en ny variation af lofsången öfver den inhemska kungamaktens glans, ett nytt uttryck för den patriotiska franska själfmedvetenheten, fullständigt färgadt af sin tids uppfattning, fullständigt iklädt den realistiska form, som motsvarar denna uppfattning. Det är så att säga den borgerliga prosaiska andans uttryck för stoltheten öfver Frankrikes makt och storhet. Och vi ha sett, på hvilket själfständigt och talangfullt sätt författaren genomfört sin uppgift. Hans litterära konst kommer oss att glömma hans tendens, och hans bok, den sista utlöparen af fransk novellistik under femtonde århundradet, ger med sin eleganta och perfekta hållning ett behöfligt komplement till tidens öfriga alster i denna art.

Detta verk har varit mycket läst och omtyckt genom tiderna, och bortom Frankrikes gränser har det blifvit bekant. Dess ämne har bearbetats i många former, till och med i operans. Något omedelbart inflytande har det knappast utöfvat på senare tiders literatur, men liksom andra epokens produkter af fransk berättarkonst lämnar det oss ett talande bevis på åldern och styrkan af denna konsts ärorika traditioner.

USQUE REGERMINANS

PRIS: 4:50